REFORM OR REVOLUTION?

Η ΣΧΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ *ΠΟΛΙΤΙΚΟ* ΚΑΙ ΤΟ *ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ* ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ

Εκδόσεις
Κινούμενοι Τόποι

νομαδικό
εργαστήρι

Σελιδοποίηση, εξώφυλλο, αισθητική επιμέλεια έγιναν από το Νομαδικό Εργαστήρι.

Χρησιμοποιήθηκαν οι γραμματοσειρές: GFS Didot, GFS Neohellenic, GFS Artemisia.

Η χρήση του είναι ελεύθερη για κινηματικούς σκοπούς...

Προλογικό Σημείωμα

Συνήθως με ενοχλούν οι μακροσκελείς πρόλογοι γιατί λειτουργούν σαν έμμεσος εκβιασμός προς τον αναγνώστη: πρέπει να καταλάβεις από το κείμενο αυτό ακριβώς που κατάλαβα και εγώ! Το παρακάτω κείμενο γράφτηκε πριν από πολύ καιρό, την άνοιξη του 2004, και με πολύ κόπο. Τότε προοριζόταν να είναι ένα από τα τέσσερα μέρη ενός αφιερώματος με θέμα την σχέση κοινωνικού-πολιτικού που προετοίμαζε η πολιτική ομάδα στην οποία συμμετείχα, δηλαδή οι «σαλταρισμένοι εργάτες του τριτογενή». Η γενική ιδέα ήταν να απαντήσουμε σε ορισμένα ερωτήματα εξετάζοντας την σχέση των πολιτικών υποκειμένων με τους ταξικούς αγώνες και τα κοινωνικά υποκείμενα μέσα σε μια ιστορική προοπτική: η περίοδος της Β΄ Διεθνούς στη Γερμανία, η ιταλική και η γερμανική αυτονομία στις δεκαετίες του ’60 και του ’70, ο κύκλος αγώνων της μεταπολίτευσης στην Ελλάδα και το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης. Δυστυχώς οι «σαλταρισμένοι εργάτες του τριτογενή» διαλύθηκαν πριν την ολοκλήρωση αυτού του αφιερώματος και έτσι το κείμενο έμεινε «στο συρτάρι», επιβιώνοντας σε πείσμα δύο μετακομίσεων και ακόμη περισσότερων «ταξιδιών» ανάμεσα σε διάφορους σκληρούς δίσκους.

Οι λόγοι που αποφάσισα να «εκδοθεί» διαδικτυακά είναι βασικά δύο. Ο πρώτος είναι περισσότερο προσωπικός: διάφοροι κοντινοί σύντροφοι που διάβασαν το κείμενο τους τελευταίους μήνες επέμειναν ότι «αξίζει τον κόπο», καθώς και ότι βρήκαν πολλά πράγματα τα οποία είναι πλέον γενικά άγνωστα μέσα στους πολιτικούς κύκλους. Ο δεύτερος είναι καθαρά κινηματικός: έχω την γνώμη, τώρα αλλά και την περίοδο συγγραφής του κειμένου, ότι ο τρόπος που δομείται η σχέση κοινωνικού-πολιτικού είναι ίσως το σοβαρότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν εδώ και χρόνια οι πολιτικοί χώροι τόσο της αριστεράς όσο και της αντιεξουσίας. Έτσι, παρότι το κείμενο αναφέρεται σε μια πολύ μακρινή εποχή, πιστεύω ότι αν διαβαστεί με τα μάτια στραμμένα στο σήμερα μπορεί να συμβάλλει, στην (μειοψηφική είναι η αλήθεια) συζήτηση γύρω από την σχέση των πολιτικών υποκειμένων με τον «έξω κόσμο». Επίσης κρίνω ότι μια τέτοια ανάγνωση είναι πολύ απαραίτητη ειδικά αυτή τη στιγμή, λίγους μήνες μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη και μέσα στο ζόφο της καπιταλιστικής κρίσης.

Ένας σύντροφος που διάβασε πρόσφατα το κείμενο παραπονέθηκε ότι ανοίγει πολλά ζητήματα και ότι δεν δηλώνεται το ποιά είναι η κεντρική ιδέα. Πιστεύω αντίθετα ότι αυτή η κεντρική ιδέα υπάρχει πίσω από κάθε αράδα του κειμένου και είναι αυτό που λέει απλά ένα παλιό στιχάκι: ο χωρισμένος μου εαυτός είναι που χώρισε τον κόσμο από λάθος. Από εκεί και πέρα το τι κατανοεί κανείς μέσα από την διαδικασία της ανάγνωσης είναι (αναπόφευκτα!) και υποκειμενική υπόθεση. Θα πρέπει ακόμη να διευκρινίσω ότι όσα γράφτηκαν αποτελούν αυτά που κατάφερα να καταλάβω διαβάζοντας μια συγκεκριμένη βιβλιογραφία και έχοντας στη διάθεση μου ελάχιστες εμπειρικές καταγραφές για εκείνη την εποχή, άρα είναι ανοιχτά στο ενδεχόμενο επιμέρους λαθών ή παραλείψεων. Και είμαι σίγουρος ότι υπάρχουν «σχολαστικοί» σύντροφοι που θα βρουν τέτοια λάθη...

Κάπου εδώ πρέπει να βάλω μια τελεία: η «έκδοση» του κειμένου αφιερώνεται σε εκείνους τους νεότερους συντρόφους που τα τρία τελευταία χρόνια, με την δράση τους και την σκέψη τους, με έχουν βοηθήσει να ξαναβρώ κουράγιο και ελπίδα για την «υπόθεσή μας»...

Καλή ανάγνωση.

α.α.

Αθήνα 28 Ιουνίου 2009

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περίοδος 1900 - 1914, περίοδος ακμής της Β' Διεθνούς μέχρι την κατάρρευσή της με την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, όπως και η περίοδος 1917 - 1923, περίοδος που σηματοδοτήθηκε από την οκτωβριανή επανάσταση στη Ρωσία και τη λήξη του πολέμου, αποτέλεσαν δύο περιόδους ιδιαίτερα πλούσιες αλλά και εξαιρετικά κρίσιμες για το διεθνές επαναστατικό κίνημα. Μέσα σε μια ακολουθία αγώνων και επαναστάσεων που, χωρίς καμία υπερβολή, αποτελεί την πρώτη προλεταριακή έφοδο στον ουρανό μέσα στον εικοστό αιώνα, το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό" αναδεικνύεται σε πρώτη προτεραιότητα και η διαμάχη ανάμεσα στις διάφορες πολιτικές τάσεις είναι τόσο έντονη, και αφορά τόσο θεμελιώδη ζητήματα, που θα αφήσει τα σημάδια της για πολλά χρόνια μέσα στους πολτικούς/επαναστατικούς κύκλους. Προκειμένου να εξετάσουμε τα διάφορα ερωτήματα/θεματικές μέσα σε κάποια εύλογα περιθώρια χώρου και χρόνου είμαστε αναγκασμένοι να εστιάσουμε την προσοχή μας στα πιο "βασικά" σημεία. Έτσι αφ' ενός θα πραγματοποιήσουμε μια εστίαση στο χώρο: θα αναφερθούμε περισσότερο στην ταξική σύνθεση της Γερμανίας, και αυτό γιατί αποτελεί κατά κάποιο τρόπο το κέντρο των εξελίξεων για τη Β' Διεθνή, και τους προλεταριακούς αγώνες που έλαβαν χώρα εκεί και λιγότερο στην ταξική σύνθεση και τους αγώνες στη Ρωσία και τις ΗΠΑ. Αφετέρου θα πραγματοποιήσουμε μια εστίαση στην πολιτική σκέψη και δράση: θα επικεντρώσουμε την αναφορά μας σε εκείνες τις πολιτικές τάσεις που, αν και δεν ήταν οι μοναδικές, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στα γεγονότα, δηλαδή στις πολιτικές τάσεις που "αντιπροσωπεύουν" τα γραπτά του Lenin, της Luxemburg, του Kautsky, του Bernstein, του Panekoek, κάνοντας μια αναφορά και στο αμερικάνικο "φαινόμενο" των Wobblies. Τέλος θα πραγματοποιήσουμε μια εστίαση στο χρόνο: θα ασχοληθούμε περισσότερο με την περίοδο 1900 - 1914 και λιγότερο με την περίοδο 1917 - 1923, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι πολιτικές διαμάχες γύρω από το ζήτημα που εξετάζουμε είναι περισσότερο ενδιαφέρουσες την πρώτη περίοδο απ' ότι τη δεύτερη περίοδο και χωρίς φυσικά να αγνοήσουμε τη σημαντική εξέλιξη που παρουσίασαν κάποιες πολιτικές αντιλήψεις και πρακτικές μετά την λήξη του πολέμου. Θα ξεκινήσουμε λοιπόν σκιαγραφώντας το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο υπάρχουν και δρουν οι διάφορες πολιτικές τάσεις της Β' Διεθνούς, εξετάζοντας δηλαδή τόσο τους ταξικούς αγώνες της εποχής όσο και τη διεθνή συγκυρία στην οποία βρισκόταν το καπιταλιστικό σύστημα.

ΤΑΞΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΠΡΙΝ (ΚΑΙ ΜΕΤΑ) ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Στις αρχές του εικοστού αιώνα την κυρίαρχη θέση στην ταξική σύνθεση της Γερμανίας κατείχαν οι μεταλλωρύχοι στην κοιλάδα του Ρουρ. Αυτή η εξέλιξη δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα του ότι η βιομηχανία εξόρυξης έπαιζε στρατηγικό ρόλο στο γερμανικό βιομηχανικό σύστημα. Οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι οι μεταλλωρύχοι αντιπροσώπευαν έναν μαζικό εργατικό πυρήνα που είχε την ικανότητα να θέσει σε κίνηση και τα υπόλοιπα τμήματα της εργατικής τάξης όταν ξεκινούσε έναν αγώνα, με άλλα λόγια οι μεταλλωρύχοι κατείχαν κεντρική θέση όχι μόνο στην τεχνική ταξική σύνθεση αλλά και στην πολιτική ταξική σύνθεση στην προπολεμική Γερμανία. Είναι χαρακτηριστικό ότι η μεγάλη απεργία των μεταλλωρύχων το 1905, που είχε σαν βασικό αίτημα ο χρόνος μετάβασης από την επιφάνεια της γης μέχρι το βάθος των στοών εξόρυξης να συμπεριληφθεί στον εργάσιμο χρόνο, όχι μόνο πέτυχε να κυκλοφορήσει και σε άλλες περιοχές και άλλους τομείς της βιομηχανίας πολύ γρήγορα αλλά τα χαρακτηριστικά της αποτέλεσαν τον προπομπό των χαρακτηριστικών που παρουσίασε η πλειονότητα των ταξικών αγώνων τα επόμενα χρόνια. Όμως μέσα στην πρώτη δεκαετία του αιώνα αυτή η

εικόνα θα αλλάξει ριζικά: η μηχανολογική βιομηχανία σημειώνει μια πρωτοφανή ανάπτυξη, ανάπτυξη που δεν επικεντρώνεται στην αυτοκινητοβιομηχανία (όπως π.χ. στις ΗΠΑ) αλλά στην βιομηχανία που παράγει βοηθητικά προϊόντα/μηχανές για βιομηχανική χρήση. Έτσι, βασιζόμενοι σε μεσαίου μεγέθους βιομηχανίες και εκμεταλλευόμενοι την στενή σύνδεση επιστημονικής έρευνας και παραγωγικής διαδικασίας που εμφανίζεται τότε στη Γερμανία, κλάδοι όπως η ελαφρά μηχανολογία, η κατασκευή εργαλειομηχανών και εργαλείων ακριβείας, η οπτική βιομηχανία κι η ηλεκτρομηχανική πραγματοποιούν αλματώδη ανάπτυξη εκείνη την εποχή, προσφέροντας στο γερμανικό κεφάλαιο ένα συγκριτικό πλεονέκτημα απέναντι στους ανταγωνιστές του. Αυτή η αλλαγή είχε σαν αποτέλεσμα αφ' ενός τη δημιουργία μεγάλων βιομηχανικών συγκροτημάτων μέσα και γύρω από τα αστικά κέντρα (Βερολίνο, Αμβούργο, Βρέμη, Δρέσδη...) αφετέρου την μετατόπιση του κέντρου βάρους της ταξικής σύνθεσης από τους μεταλλωρύχους στους εργάτες αυτών των νέων βιομηχανικών κλάδων. Όμως τι είδους εργάτες δούλευαν σε αυτές τις καινούριες βιομηχανίες;

Η βασική εργατική φιγούρα μέσα στη γερμανική μηχανολογική βιομηχανία ήταν ο ειδικευμένος εργάτης/τεχνίτης: μιλάμε εδώ για εργάτες που συμμετείχαν ενεργητικά στην κατασκευή και την τροποποίηση των παραγόμενων προϊόντων, που ήταν γνώστες της τεχνολογίας και μετασχημάτιζαν οι ίδιοι την τεχνική της δουλειάς τους, που μάθαιναν καθημερινά πάνω στη δουλειά τις ιδιαίτερες δεξιότητες που αυτή απαιτούσε (όπως π.χ. η εξαιρετική ακρίβεια στη χρήση των εργαλείων), που συνεργάζονταν με τους μηχανολόγους και τους τεχνικούς για να τροποποιήσουν την ίδια την εργασιακή διαδικασία. Κατ' επέκταση μιλάμε για εργάτες που είχαν ισχυρή αίσθηση των "επαγγελματικών αξιών", δηλαδή για εργάτες που αντιλαμβάνονταν τους εαυτούς τους σαν άμεσους παραγωγούς, και ήταν άρρηκτα συνδεδεμένοι με την πραγματικότητα του συγκεκριμένου εργοστασίου στο οποίο δούλευαν. Μέσα σε αυτά τα εργοστάσια δεν έχει νόημα να ψάξει κανείς για ένα ξεχωριστό ενδιάμεσο στρώμα στελεχών/επιστατών με ορισμένες διευθυντικές αρμοδιότητες, όπως π.χ. στα εργοστάσια που μετέπειτα επικράτησε ο φορντισμός. Η ανάπτυξη της παραγωγής βασιζόταν επομένως σε δύο πόλους: απ' τη μια στην ύπαρξη ενός εργατικού δυναμικού που είναι ειδικευμένο και έχει πολύ ισχυρούς δεσμούς με την παραγωγική διαδικασία, απ' την άλλη στην ύπαρξη ενός "φωτισμένου" τμήματος της αστικής τάξης που εγκαταλείπει τον απολυταρχικό τρόπο διοίκησης, που επικρατούσε στα ορυχεία, για να υιοθετήσει πατερναλιστικές μεθόδους που θα ευνοήσουν τη δημιουργία της "εργατικής αριστοκρατίας" των ειδικευμένων τεχνιτών. Όμως παρότι οι συνθήκες εργασίας των μεταλλωρύχων, και ο ρόλος τους μέσα στην παραγωγική διαδικασία, ήταν πολύ διαφορετικές από τις αντίστοιχες των εργατών στη μηχανολογική βιομηχανία είχαν ένα κοινό σημείο που αποδείχθηκε πολύ σημαντικό στην εξέλιξη των γεγονότων. Σε μια μεσοπρόθεσμη προοπτική η μηχανοποίηση της δουλειάς στα ορυχεία ήταν αδιανόητη, με άλλα λόγια η εφαρμογή των κυοφορούμενων καινοτομιών του Ford ήταν πολύ δύσκολη στην περίπτωση των ορυχείων. Αυτό σήμαινε ότι τα αφεντικά των ορυχείων εξαρτιόταν από τους συγκεκριμένους εργάτες, με άλλα λόγια αφού δεν μπορούσαν να τους αντικαταστήσουν με μηχανές ή να τους αλλάξουν με ένα άλλο είδος εργατών ήταν αναγκασμένοι να "μάθουν να ζουν" μαζί τους. Με αντίστοιχο τρόπο τα αφεντικά των νέων μηχανολογικών βιομηχανιών, έχοντας βασίσει την ανάπτυξη ολόκληρων βιομηχανικών κλάδων στην ύπαρξη των ειδικευμένων εργατών, δεν ήταν σε θέση να παρέμβουν εύκολα στα δομικά χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού που χρησιμοποιούσαν, ήταν και αυτοί αναγκασμένοι δηλαδή να "μάθουν να ζουν" με τους δικούς τους εργάτες. Αυτή λοιπόν η σταθερότητα του γερμανικού βιομηχανικού συστήματος αποτελούσε ταυτόχρονα τη δύναμη και την αδυναμία του. Δύναμη γιατί η εργασία του συγκεκριμένου εργατικού δυναμικού αποτελούσε τη σταθερή βάση της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Αδυναμία γιατί η εξάρτηση από αυτό το εργατικό δυναμικό αποτέλεσε ένα αδιέξοδο για τη συνέχιση της καπιταλιστικής ανάπτυξης τις περιόδους που οι εργατικοί

αγώνες οξύνθηκαν.

Πράγματι, την εποχή που εξετάζουμε οι εργατικοί αγώνες γνώρισαν περιόδους ιδιαίτερης όξυνσης. Ξεκινώντας από τις μεγάλες απεργίες των χαρτεργατών, που ήταν τότε ένας από τους πλέον υποτιμημένους τομείς της γερμανικής εργατικής τάξης, το 1904 και των μεταλλωρύχων το 1905 θα ανοίξει ένας ολόκληρος κύκλος ταξικών αγώνων την περίοδο 1904- 1906. Μια μόνο ματιά σε κάποια πρόχειρα στατιστικά στοιχεία μπορεί να επιβεβαιώσει αυτό το γεγονός: το 1904 συνέβησαν στη Γερμανία 1870 απεργίες, σε 9000 εργοστάσια, στις οποίες συμμετείχαν 114000 απεργοί, ενώ το 1905 συνέβησαν 2400 απεργίες, σε 14000 εργοστάσια, με τη συμμετοχή 400000 απεργών. Σαν αποκορύφωμα αυτού του κύκλου αγώνων θεωρήθηκε τότε η γενική απεργία που παρέλυσε για ημέρες το λιμάνι και τα εργοστάσια του Αμβούργου τον Γενάρη του 1906 - η Rosa Luxemburg αποκάλεσε χαρακτηριστικά αυτή την απεργία σαν την "γενική πρόβα της εξέγερσης". Βασικοί πρωταγωνιστές σε αυτό τον πρώτο κύκλο αγώνων ήταν οι πιο "παραδοσιακοί" κλάδοι της εργατικής τάξης, όπως οι μεταλλωρύχοι του Ρουρ. Όμως, καθώς βρισκόμαστε σε μια εποχή που η ταξική σύνθεση στη Γερμανία τροποποιείται με την ανάπτυξη των νέων βιομηχανικών κλάδων, τα επόμενα χρόνια τα πράγματα θα αλλάξουν. Έτσι στον επόμενο κύκλο ταξικών αγώνων, την περίοδο 1910- 1913, οι αγώνες θα εξαπλωθούν στις μεσαίου μεγέθους μονάδες της μηχανολογικής βιομηχανίας και οι ειδικευμένοι βιομηχανικοί εργάτες θα αναλάβουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο: είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι το 1912 ο αριθμός των απεργών θα φτάσει και πάλι περίπου στο μισό εκατομμύριο όμως ταυτόχρονα ο αριθμός των βιομηχανιών που επηρεάστηκαν από τις απεργίες θα αυξηθεί σε σχέση με το 1905. Θα μεσολαβήσει το σφαγείο των χαρακωμάτων του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, με τη συναίνεση των ηγετών του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (SPD), προκειμένου το γερμανικό προλεταριάτο να πραγματοποιήσει, την περίοδο 1918- 1921, τον τρίτο και τελικό κύκλο αγώνων. Είναι σ' αυτή την περίοδο που η ταξική σύνθεση στη Γερμανία θα τροποποιηθεί και πάλι: εκτός από τους ειδικευμένους τεχνίτες οι ανειδίκευτοι εργάτες μαζί με τις γυναίκες εργάτριες, οι οποίοι/ες είχαν εισαχθεί μαζικά μέσα στα εργοστάσια, τα ορυχεία και τα λιμάνια κατά την διάρκεια του πολέμου για να καλύψουν τις ανάγκες της συσσώρευσης, θα βγουν δυναμικά στο προσκήνιο. Είναι επίσης σε αυτή την περίοδο που θα πάρει σάρκα και οστά το κίνημα των εργατικών συμβουλίων και η ταξική σύγκρουση θα φτάσει στα άκρα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, προκειμένου να κατανοήσουμε την τότε υπάρχουσα σχέση ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό", είναι απαραίτητο να ρίξουμε μια συνοπτική ματιά σε ορισμένα χαρακτηριστικά αυτών των αγώνων. Στον πρώτο κύκλο αγώνων θα αναδυθούν σαν κυρίαρχα τρία στοιχεία: το πρώτο είναι η εντυπωσιακή μαζικότητα των απεργιών - είναι η πρώτη φορά που εμφανίζεται στις πολιτικές διαμάχες ο όρος "massiver streik" - και σε ορισμένες περιπτώσεις ο αυθόρμητος χαρακτήρας τους. Σ'αυτό το σημείο χρειάζεται προσοχή: με τον όρο "αυθόρμητο" θα πρέπει να γίνονται κατανοητές κινητοποιήσεις που πραγματοποιούν οι εργάτες μέσα από την δομή του συνδικάτου, οι οποίες όμως δεν σχεδιάζονταν άμεσα από το SPD ή από την ηγεσία των συνδικάτων. Το δεύτερο στοιχείο είναι οι μη βίαιες μορφές πάλης που υιοθετούν οι απεργοί, με πιο χαρακτηριστική τη μαζική πορεία διαμαρτυρίας. Το τρίτο στοιχείο είναι το γεγονός ότι τα αιτήματα των απεργών αφορούσαν κυρίως τις σχέσεις εξουσίας μέσα στο (συγκεκριμένο κάθε φορά) εργοστάσιο. Μιας και αυτό το στοιχείο θα επανεμφανιστεί και στους επόμενους κύκλους αγώνων αξίζει να σταθούμε λίγο παραπάνω εδώ. Για τους γερμανούς εργάτες εκείνης της εποχής η εξουσία έπρεπε να κατακτηθεί πρώτα και πάνω απ' όλα μέσα στο εργοστάσιο, μέσα στην καρδιά της παραγωγικής διαδικασίας. Αυτό δεν αποτελούσε κάποια ιδεολογική εμμονή που είχε εισάγει το SPD μέσα στο εργατικό κίνημα. Ήταν ένα στοιχείο που προέκυπτε από τις ίδιες τις υλικές συνθήκες που βίωναν οι εργάτες μέσα

στο εργοστάσιο: όπως προαναφέραμε επρόκειτο για εργάτες που είχαν έναν δημιουργικό ρόλο μέσα στην παραγωγική διαδικασία, αντιλαμβάνονταν τους εαυτούς τους σαν άμεσους παραγωγούς, και ένιωθαν το συγκεκριμένο εργοστάσιο στο οποίο δούλευαν σαν το "ζωτικό τους χώρο".

Έχοντας αυτά σαν δεδομένα, δεν είναι καθόλου παράξενο το πώς προκύπτουν αυτού του είδους τα αιτήματα καθώς και η γενικότερη αντίληψη για την αυτοδιαχείριση της παραγωγής που εμφανίστηκε τόσο σε αυτούς τους αγώνες όσο και στην περίοδο δράσης των εργατικών συμβουλίων. Και πάλι είναι λάθος να αντιλαμβανόμαστε το "εργατικό σχέδιο" της αυτοδιαχείρισης με τα σημερινά δεδομένα- δηλαδή σαν ένα εργατικό σχέδιο που το πρακτικό του αποτέλεσμα ήταν η ανανέωση της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Πρέπει αντίθετα να αντιληφθούμε όχι μόνο το πώς προέκυπτε αυτό το σχέδιο από την συγκεκριμένη ταξική σύνθεση αλλά και πιο ρόλο έπαιξε μέσα στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, μέσα στη συγκεκριμένη διάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας. Από αυτήν την άποψη, η αντίληψή για την αυτοδιαχείριση της παραγωγής μέσα στο γερμανικό εργατικό κίνημα είχε, πάντα για τα δεδομένα της εποχής, έναν σαφώς ανατρεπτικό χαρακτήρα: ισχυροποιώντας ακόμα περισσότερο τη θέση των εργατών μέσα στην παραγωγή και τη λειτουργία τους σαν άμεσων παραγωγών δημιουργούσε ένα στρατηγικό εμπόδιο για το γερμανικό κεφάλαιο. Δηλαδή του στερούσε τη δυνατότητα να ελιχθεί απέναντι στους ταξικούς αγώνες, να τροποποιήσει την παραγωγική διαδικασία και να μεταβάλει τα δομικά χαρακτηριστικά του βιομηχανικού εργάτη προκειμένου να δώσει νέα ώθηση στη συσσώρευση. Και αυτό το εμπόδιο δεν ήταν μόνο γερμανική υπόθεση- τόσο στην Ιταλία όσο και στη Γαλλία, σε μικρότερο ίσως βαθμό, το κεφάλαιο αντιμετώπιζε πανομοιότυπα προβλήματα την περίοδο λίγο πριν και λίγο μετά τον πόλεμο.

Στο δεύτερο κύκλο αγώνων, την περίοδο 1910-1913, θα εμφανιστεί και ένα καινούριο χαρακτηριστικό που έχει ιδιαίτερη σημασία. Εκείνη την εποχή τα γερμανικά σοσιαλδημοκρατικά συνδικάτα, που αποτελούσαν μορφές οργάνωσης των εργατών με βάση το επάγγελμα, δηλαδή ήταν trade unions στα οποία συμμετείχαν κυρίως οι ειδικευμένοι εργάτες, βρίσκονταν σε μια περίοδο πρωτοφανούς ακμής. Είναι τουλάχιστον εντυπωσιακό το γεγονός ότι στις παραμονές του πολέμου τα σοσιαλδημοκρατικά συνδικάτα (Free Trade Unions) διατηρούσαν περίπου 3000 έμμισθα συνδικαλιστικά στελέχη και είχαν 2,5 εκατομμύρια μέλη στα οποία παρείχαν μια μεγάλη γκάμα κοινωνικών υπηρεσιών! Βέβαια αυτή η γιγάντωση των εργατικών οργανώσεων είχε και κάποιες συνέπειες: πλήρης γραφειοκρατικοποίηση (ο δεσποτισμός του γενικού γραμματέα των συνδικάτων Legien και της κλίκας του υπήρξε παροιμιώδης!), άρνηση του πολιτικού/ανταγωνιστικού στοιχείου και έμφαση στη γραμμή του "καθαρού οικονομικού αγώνα" και φυσικά μια σχετική απομάκρυνση των συνδικαλιστικών στελεχών από την εργατική βάση. Ακριβώς μέσα από αυτή τη ρωγμή θα εμφανιστεί το καινούριο χαρακτηριστικό των αγώνων: ολοένα και περισσότερες απεργίες ξεκινούν αυθόρμητα. Αυτός ο αυθόρμητος χαρακτήρας των κινητοποιήσεων δεν εκφράζεται όμως μέσα από μια πλήρη αμφισβήτηση του ρόλου των συνδικάτων και μια πλήρη ρήξη με το οργανωτικό τους μοντέλο. Εκφράζεται κυρίως μέσα από αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε "εργατική χρήση των συνδικάτων". Οι εργάτες διαπιστώνοντας σε αυξανόμενο ρυθμό την αδράνεια των συνδικαλιστικών leaders χρησιμοποιούσαν την (τοπική) οργανωτική δομή και τους πόρους του συνδικάτου για να πραγματοποιήσουν τον αγώνα τους χωρίς να φετιχοποιούν απαραίτητα αυτή τη μορφή οργάνωσης. Σαν μια ελάχιστη ένδειξη αυτής της εργατικής χρήσης των συνδικάτων αναφέρουμε το εξής στοιχείο: στο συνδικάτο των μεταλλεργατών το 1912 παρατηρείται μια κινητικότητα των εργατών της τάξης του 75% (δηλαδή για κάθε νέο μέλος του συνδικάτου τρία παλιά μέλη αποχωρούσαν από αυτό) με αποτέλεσμα το συνδικάτο να οργανώνει μόνο το 30% των εργατών σε αυτό τον κλάδο. Παρόλα αυτά την ίδια χρονιά θα σημειωθεί στον κλάδο των μεταλλεργατών, όπως και σε

άλλους κλάδους, ένας από τους υψηλότερους αριθμούς απεργιών. Όμως η εργατική χρήση των συνδικάτων, στο τέλος αυτού του κύκλου αγώνων, θα αρχίσει να φτάνει στα όριά της. Με αφορμή μια μαζική απεργία στις αποβάθρες του Αμβούργου στα τέλη του 1913, την οποία τα συνδικάτα θα αρνηθούν να την αναγνωρίσουν, η αποξένωση των συνδικαλιστών leaders από τους συνδικαλιστές της βάσης θα αρχίσει να γίνεται περισσότερο φανερή. Τους επόμενους μήνες ορισμένες τοπικές συνδικαλιστικές ενώσεις στις αποβάθρες αλλά και στον κλάδο του μετάλλου και της υφαντουργίας θα αποχωρήσουν από τα Free Trade Unions. Ήταν τα προεόρτια της καταιγίδας που θα ακολουθούσε μετά τον πόλεμο…

Έχοντας βιώσει τις συνέπειες του πρώτου παγκόσμιου πολέμου τόσο στον μέτωπο όσο και στα μετόπισθεν, έχοντας αντιληφθεί που οδήγησε η πατριωτική γραμμή συναίνεσης στον πόλεμο των ηγετών του SPD (τους οποίους για δεκαετίες εμπιστεύονταν), έχοντας ακόμη δεί τα συνδικάτα να δρούν σαν ένας μηχανισμός καταπίεσης και καταστολής μέσα στα εργοστάσια καθ ’όλη τη διάρκεια του πολέμου (μιας και τα συνδικαλιστικά στελέχη συχνά κατέδιδαν τους αγωνιστές εργάτες στις στρατιωτικές αρχές!), το προλεταριάτο στη Γερμανία επιστρέφει από το μέτωπο αποφασισμένο να ανοίξει ένα νέο και οξύτερο γύρο αντιπαράθεσης. Τους τελευταίους μήνες του 1917, ήδη πριν την επίσημη λήξη του πολέμου, σε διάφορες περιοχές της Γερμανίας θα ξεσπάσει ένα κύμα άγριων απεργιών. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι εργάτες των τοπικών παραρτημάτων των συνδικάτων θα απαλλοτριώσουν τις οικονομικές εισφορές τους, παρά την αντίθετη εντολή της ηγεσίας των Free Trade Unions, προκειμένου να πραγματοποιήσουν τις απεργίες. Το κεντρικό σύνθημα των κινητοποιήσεων θα είναι κάτι παραπάνω από σαφές: “έξω από τα συνδικάτα”! Ταυτόχρονα, από τις αρχές της ίδιας χρονιάς, εξαιτίας της απότομης πτώσης των πραγματικών μισθών και της επιβολής δελτίου στα βασικά προϊόντα διατροφής, θα αρχίσουν να συμβαίνουν με αυξανόμενη συχνότητα βίαιες ταραχές στα μεγάλα αστικά κέντρα, με πρωταγωνιστές τους ανειδίκευτους εργάτες. Μάλιστα ήταν για αυτούς τους εργάτες, που πρωταγωνίστησαν και στις άγριες απεργίες, που το στρατιωτικό καθεστώς χρησιμοποίησε τον όρο “σπαρτακιστής” σαν συνώνυμο του ταραξία! Με τη λήξη του πολέμου το 1918, και μέσα σε ένα καθεστώς πλήρους σύγχυσης από την πλευρά ολόκληρης της γερμανικής αριστεράς, θα δημιουργηθούν τα πρώτα συμβούλια από εργάτες και στρατιώτες. Και ενώ αρχικά η γερμανική κυβέρνηση θα προσπαθήσει να ελέγξει το κίνημα των συμβουλίων, αναγνωρίζοντάς τα και προωθώντας για αντιπροσώπους τους υποψήφιους του SPD, στη συνέχεια θα απαντήσει με τη βία: η ένοπλη εξέγερση των συμβουλίων στο Βερολίνο τον Γενάρη του 1919 θα πνιγεί στο αίμα από το στρατό και τις παραστρατιωτικές ομάδες (Freikorps). Όμως παρά την αναμφισβήτητα σημαντική ήττα σε στρατιωτικό επίπεδο, η γενικευμένη αναταραχή θα συνεχιστεί. Την άνοιξη του 1919, μέσα σε ένα μεγάλο απεργιακό κύμα, θα αρχίσουν να εξαπλώνονται, αρχικά στις περιοχές του Ρουρ, της Σαξονίας και των λιμανιών του Βορρά, οι αποκαλούμενες εργατικές ενώσεις (unions) – μια διακριτή μορφή εργατικών οργανώσεων που υιοθετούσαν πιο ριζοσπαστικές μεθόδους δράσης. Είναι σε αυτό το σημείο όπου γίνονται πλέον ξεκάθαρα τα καινούρια χαρακτηριστικά αυτού του τρίτου κύκλου αγώνων. Αφ’ ενός ένα πλειοψηφικό τμήμα του μαχόμενου προλεταριάτου θα πραγματοποιήσει μια πλήρη ρήξη με την παραδοσιακή μορφή εργατικής οργάνωσης ,τα επαγγελματικά συνδικάτα, δημιουργώντας οργανώσεις οι οποίες δεν έχουν σαν βάση συγκρότησης το κοινό επάγγελμα αλλά την παραμονή και εργασία στο ίδιο εργοστάσιο και ξεπερνούν το διαχωρισμό των ειδικευμένων από τους ανειδίκευτους εργάτες εντάσσοντας και τις δύο κατηγορίες σε μια κοινή οργανωτική μορφή. Αφ ετέρου, θα εγκαταλειφθούν σε μεγάλο βαθμό οι μη βίαιες μορφές πάλης: καθ όλη τη διάρκεια της περιόδου 1918-1921, σε διάφορες περιοχές, θα πραγματοποιηθούν πολλές ένοπλες συγκρούσεις ανάμεσα σε οπλισμένους εργάτες και παραστρατιωτικούς με αποκορύφωμα τις γενικευμένες συγκρούσεις στην κοιλάδα του Ρουρ το Μάρτιο του 1920. Όμως παράλληλα το κίνημα των

εργατικών συμβουλίων ήταν αναγκασμένο, σχεδόν από τις απαρχές του, να υπερασπίσει την ύπαρξή του με τα όπλα, ήταν αναγκασμένο να αμυνθεί τόσο πολιτικά όσο και στρατιωτικά, χωρίς να καταφέρει σε οποιαδήποτε χρονικό σημείο να περάσει στην επίθεση. Έτσι οι νέες μορφές εργατικής οργάνωσης δεν κατόρθωσαν να μετουσιώσουν το πολιτικό περιεχόμενο της "εργατικής αυτοδιαχείρισης" σε μια γενική επίθεση ενάντια στο κεφάλαιο και το κράτος. Και αυτή η εξέλιξη δεν ήταν χωρίς συνέπειες. Από τα τέλη του 1921 τα εργατικά συμβούλια παρουσιάζουν σημάδια παρακμής μέχρι την τελική τους ήττα: το 1923 θα ξεκινήσει ένα μεγάλο σχέδιο αναδιάρθρωσης της γερμανικής βιομηχανίας, ενώ το Νοέμβρη του ίδιου χρόνου όλες οι πολιτικές και ταξικές οργανώσεις της γερμανικής αριστεράς θα απαγορευτούν δια νόμου...

Αν όλα τα παραπάνω δίνουν μια συνοπτική εικόνα των ταξικών αγώνων στη Γερμανία εκείνη την εποχή, υπάρχει ένα ακόμα δεδομένο που πρέπει να προσθέσουμε ώστε αυτή η εικόνα να γίνει πιο πλήρης. Πρέπει λοιπόν να γίνει σαφές ότι παρόλο που οι ταξικοί αγώνες μέσα στα εργοστάσια κατείχαν τότε κυρίαρχη θέση, δεν ήταν το μοναδικό είδος αγώνων. Ήδη από τις αρχές του αιώνα οι αγώνες και έξω από τον περίβολο του εργοστασίου αποτελούσαν μια πραγματικότητα για το προλεταριάτο, αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό και με πολύ διαφορετικό τρόπο από ότι μετά τη δεκαετία του '60 και την εμφάνιση των "νέων κοινωνικών κινημάτων". Έτσι, για παράδειγμα, το 1909 στη Βρέμη θα ξεκινήσει μια κινητοποίηση από τους δασκάλους με αίτημα την κατάργηση της θρησκευτικής εξομολόγησης στα σχολεία ενώ το 1906 θα υπάρξει μια αντιμιλιταριστική καμπάνια από την οργάνωση νεολαίας του SPD στο Βερολίνο που γρήγορα θα απαγορευτεί από την ηγεσία του κόμματος. Πέρα από τέτοιου είδους παραδείγματα επιμέρους αγώνων, αυτό που σημάδεψε ολόκληρη την προπολεμική περίοδο στη Γερμανία ήταν ο αγώνας για την καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας. Φυσικά σήμερα κάτι τέτοιο φαίνεται στα δικά μας μάτια σαν ο πλέον κλασικός σοσιαλδημοκρατικός ρεφορμισμός, όμως τότε τα πράγματα δεν γίνονταν αντιληπτά έτσι, μιας και το ζήτημα της κατάκτησης των βασικών πολιτικών/δημοκρατικών δικαιωμάτων αποτελούσε μια κεντρική προβληματική για όλη τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία. Όπως το διατύπωσε η Luxemburg σε ένα από τα πρώιμα γραπτά της:

"Αν η δημοκρατία έγινε εν μέρει περιττή και εν μέρει οχληρή για τη μπουρζουαζία, για την εργατική τάξη είναι για το λόγο αυτό αναγκαία και απαραίτητη. Πρώτον, της είναι αναγκαία γιατί δημιουργεί τις πολιτικές μορφές (αυτοδιοίκηση, δικαίωμα ψήφου) που θα χρησιμεύσουν σαν σπέρματα και βάσεις για την ανατροπή της κοινωνίας από το προλεταριάτο. Δεύτερον, της είναι απαραίτητη γιατί μόνο μέσα στην πάλη για τη δημοκρατία, μόνο με την άσκηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων είναι δυνατό να αποκτήσει το προλεταριάτο συναίσθηση των ταξικών του συμφερόντων και της ιστορικής του αποστολής".

Για να δώσουμε μια πιο λεπτομερή εικόνα αυτής της κατάστασης μπορούμε να παραθέσουμε και το εξής περιστατικό: το 1910 κατά την διάρκεια μιας καμπάνιας υπέρ της καθολικής ψηφοφορίας προγραμματίστηκε απ' το SPD μια μαζική πορεία διαμαρτυρίας στο Βερολίνο. Ενώ όμως η πορεία είχε απαγορευτεί απ' την αστυνομία, με πρωτοβουλία των στελεχών βάσης και των απλών μελών του SPD, η διαδρομή της άλλαξε την τελευταία στιγμή με αποτέλεσμα αρκετές χιλιάδες κόσμου να διαδηλώσουν ανενόχλητοι στο κέντρο του Βερολίνου την ίδια στιγμή που η αστυνομία τους περίμενε ανυποψίαστη σε άλλο σημείο της πόλης! Και μόνο αυτό το γεγονός είχε σαν συνέπεια την σχετική περιθωριοποίηση της Luxemburg, που υποστήριξε αυτή την κίνηση, μέσα στο SPD, ενώ αποτέλεσε την αφορμή για να αναθερμανθεί η πολιτική διαμάχη μέσα στο κόμμα σχετικά με τις "αυθόρμητες μαζικές κινητοποιήσεις". Συνεπώς οι αγώνες έξω απ' την στενά εννοούμενη παραγωγική διαδικασία, ιδιαίτερα πριν τον πόλεμο, όχι μόνο συνέβαιναν αλλά έπαιζαν και σημαντικό

ρόλο στη διαμάχη των διαφόρων πολιτικών τάσεων της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας.

Αυτή η πολιτική διαμάχη είχε στο επίκεντρό της το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό" - όροι που τότε δεν γίνονταν κατανοητοί με τον τρόπο που γίνονται σήμερα ή τη δεκαετία του '60. Έτσι πρέπει από εδώ και στο εξής να είναι ξεκάθαρο, ότι μέσα στα πλαίσια της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας (και ευρύτερα της Β' Διεθνούς) αντί του όρου "κοινωνικό" χρησιμοποιούνταν ο όρος "οικονομικός αγώνας", ενώ αντί του όρου "πολιτικό" χρησιμοποιούνταν ο όρος "πολιτικός αγώνας". Με τον πρώτο όρο, από άποψης περιεχομένου, γίνονταν αντιληπτά τα άμεσα αιτήματα των εργατικών αγώνων μέσα στην παραγωγική διαδικασία και, από άποψης οργανωτικής μορφής, γίνονταν αντιληπτά τα συνδικάτα. Με το δεύτερο όρο, από άποψης περιεχομένου, γίνονταν αντιληπτά τα αιτήματα των αγώνων "έξω από το εργοστάσιο" για πολιτικές μεταρρυθμίσεις (και σε μια προοπτική το "αίτημα" για την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας και τη δημιουργία της σοσιαλιστικής κοινωνίας) και, από άποψης οργανωτικής μορφής, γινόταν αντιληπτό το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, που είχε υποτίθεται ορίσει στο πρόγραμμά του τι σημαίνει "σοσιαλιστική κοινωνία". Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι η διαμάχη των πολιτικών τάσεων του SPD γύρω απ' το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό" ήταν στην ουσία της μια διαμάχη γύρω απ' τη σχέση ανάμεσα στους ταξικούς αγώνες και τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις (και προοπτικά τη σχέση ανάμεσα στους ταξικούς αγώνες και τη σοσιαλιστική επανάσταση) ή διαφορετικά γύρω από τη σχέση του κόμματος και των ταξικών οργανώσεων. Όμως τι ακριβώς ήταν το γερμανικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα και ποιες ήταν αυτές οι πολιτικές τάσεις στο εσωτερικό του;

ΤΟ SPD ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟΥ

Το γερμανικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1870, αρχικά μέσα στα πλαίσια της Α' Διεθνούς. Παρ' όλο που η δυναμική του ήταν αρχικά περιορισμένη, το 1878, με απόφαση του Bismarck, τέθηκε εκτός νόμου μαζί με τα σοσιαλδημοκρατικά συνδικάτα. Η περίοδος του "νόμου κατά των επικίνδυνων ενεργειών της σοσιαλδημοκρατίας" κράτησε δώδεκα χρόνια, φέρνοντας όμως τα εντελώς αντίθετα, από τα επιδιωκόμενα, αποτελέσματα για το γερμανικό κράτος: το SPD όχι μόνο κατάφερε να αντέξει σε συνθήκες παρανομίας, μεταφέροντας όλο τον κομματικό μηχανισμό στο εξωτερικό και μετατρέποντας τα συνδικάτα σε "ενώσεις αλληλοβοήθειας", αλλά κατόρθωσε να τριπλασιάσει τη δύναμή του. Έτσι το 1891, αφού είχε αρθεί ο αντισοσιαλιστικός νόμος και το SPD είχε συμμετάσχει στις εκλογές, θα καταρτιστεί μια νέα ιδεολογική πλατφόρμα για το κόμμα, το πρόγραμμα της Ερφούρτης. Το πρόγραμμα αυτό περιλάμβανε ένα "μάξιμουμ" μέρος, ας πούμε το τελικό "πρόγραμμα του σοσιαλισμού", και ένα "μίνιμουμ" μέρος, δηλαδή ένα πρόγραμμα άμεσων διεκδικήσεων που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μέσα στα πλαίσια του καπιταλισμού, όπως η καθιέρωση του οκταώρου και της καθολικής ψηφοφορίας. Ήταν τέτοια η επιρροή του προγράμματος της Ερφούρτης που όχι μόνο αποτέλεσε το ουσιαστικό σημείο εκκίνησης για τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία, αλλά έγινε και ένα υπόδειγμα για τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα ολόκληρης της Ευρώπης. Κατά κάποιο τρόπο ήταν το ανεπίσημο πολιτικό πρόγραμμα της Β' Διεθνούς. Έτσι καθόλου ανεξήγητα το SPD έγινε το κέντρο των εξελίξεων μέσα στα πλαίσια της Διεθνούς. Στις αρχές του 20ου αιώνα τα χαρακτηριστικά του είχαν ήδη μορφοποιηθεί. Μιλάμε εδώ για ένα μαζικό οργανισμό, με εκατοντάδες χιλιάδες μέλη και μερικά εκατομμύρια ψηφοφόρους, με την κλασσική γραφειοκρατική δομή, με συμμετοχή στους επίσημους πολιτικούς θεσμούς όπως το κοινοβούλιο, και καταλυτική επιρροή στους αγώνες της εργατικής τάξης, με θεσμοθετημένα όργανα πρωτόγνωρα για την εποχή όπως η οργάνωση γυναικών, η οργάνωση νεολαίας και η σχολή καθοδήγησης. Μιλάμε επίσης για ένα μαζικό οργανισμό που έπαιζε

ένα τόσο κεφαλαιώδη ρόλο στην προπολεμική γερμανική κοινωνία ώστε το 1912, χρονιά που θα κατορθώσει να γίνει το μεγαλύτερο κόμμα στο γερμανικό κοινοβούλιο, ακόμα και αστοί κοινωνιολόγοι όπως ο Max Weber θα αναγνωρίσουν τη μεταρρυθμιστική επιρροή του στους "κοινωνικούς θεσμούς". Μιλάμε όμως και για ένα μαζικό οργανισμό ο οποίος, μαζί με όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά που σύντομα θα αποδεικνύονταν εμπόδια για την προλεταριακή αυτονομία, κατάφερε να συμπεριλάβει, για πρώτη και μοναδική φορά στην ιστορία του 20ου αιώνα, μια γκάμα διαφορετικών πολιτικών τάσεων και να διατηρεί ένα αρκετά υψηλό επίπεδο διαλόγου/αντιπαράθεσης μεταξύ τους. Και αυτό είναι ένα από τα βασικά στοιχεία που έκαναν το SPD, εκτός από ένα μαζικό, και ένα "ζωντανό" πολιτικό οργανισμό, η μελέτη του οποίου αποκαλύπτει πολλά για τις πολιτικές αντιλήψεις/πρακτικές εκείνης της εποχής. Προφανώς με τα σημερινά δεδομένα η συνύπαρξη τόσων διαφορετικών τάσεων μέσα στον ίδιο πολιτικό οργανισμό είναι αδιανόητη, όμως τότε όχι μόνο ήταν δυνατή, αλλά παρήγαγε και μια σειρά αντιλήψεων/πρακτικών που σημάδεψαν για πολλές δεκαετίες τα πολιτικά υποκείμενα.

Η πρώτη βασική πολιτική τάση μέσα στο SPD ήταν το λεγόμενο "σοσιαλδημοκρατικό κέντρο", μια τάση που συγκεντρωνόταν γύρω απ' τον Karl Kautsky. Ο Kautsky ήταν ένας από τους ηγέτες του SPD, ήταν ο συγγραφέας του προγράμματος της Ερφούρτης, και εκείνη την εποχή θεωρούταν ο καλύτερος γνώστης των έργων του Marx και του Engels, αντιμετωπιζόταν λοιπόν σαν ο θεματοφύλακας της "ορθόδοξης" πολιτικής γραμμής. Υπερασπιζόταν γενικά μια μετριοπαθή πολιτική πρακτική και ήταν από τους πιο φανατικούς υποστηρικτές του κοινοβουλευτισμού και της "παλιάς και δοκιμασμένης" τακτικής του κόμματος. Παρ' ότι δεν θα εξετάσουμε την περίπτωσή του σε ξεχωριστή ενότητα, μερικά βασικά στοιχεία της πολιτικής του σκέψης θα γίνουν σαφή τόσο στην περίπτωση του Lenin (που μέχρι ένα σημείο υπήρξε πιστός μαθητής του), όσο και από την εξέταση της διαμάχης του με τις υπόλοιπες τάσεις του SPD. Η δεύτερη τάση ήταν οι λεγόμενοι "ρεβιζιονιστές" (δηλαδή αναθεωρητές) ή "ρεφορμιστές", μια τάση γύρω από τον Edward Bernstein. Η τάση αυτή, που είχε σημαντική δύναμη μέσα στο SPD και στη Β' Διεθνή, διαφοροποιήθηκε πολύ νωρίς απ' τον "ορθόδοξο μαρξισμό" του Kautsky υπερασπιζόμενη μια πολιτική γραμμή που μετέπειτα θα αποτελέσει τον κλασσικό ρεφορμισμό των ανά τον κόσμο σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων. Η παρουσία της μέσα στο SPD έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της πολιτικής διαμάχης. Η τρίτη τάση ήταν η "αριστερά" του SPD που αποτελούταν από δύο επιμέρους τάσεις. Η πρώτη ήταν η "φράξια" που συγκεντρωνόταν γύρω απ' τη Rosa Luxemburg, την Clara Zetkin, και τον Karl Liebknecht - και οι τρεις κατείχαν σημαντικές θέσεις μέσα στο κόμμα στη σχολή καθοδήγησης, στην οργάνωση των γυναικών και την οργάνωση της νεολαίας αντίστοιχα. Η "φράξια" αυτή αρχικά, υποστηρίζοντας ουσιαστικά την "ορθόδοξη" πολιτική γραμμή, στράφηκε με επιμονή ενάντια στους ρεφορμιστές. Στη συνέχεια άσκησε έντονη κριτική στην ηγεσία των συνδικάτων αλλά και στην τάση του "σοσιαλδημοκρατικού κέντρου", χωρίς όμως να έρθει, μέχρι το τέλος του πολέμου, σε πλήρη ρήξη με αυτήν. Η δεύτερη επιμέρους τάση ήταν οι "αριστεροί ριζοσπάστες", μια τάση που συγκεντρωνόταν γύρω από τον Anton Panekoek, τον Herman Gorter, και τον Johannes Knief. Με εξαίρεση ίσως τον Panekoek, που δίδαξε για ένα διάστημα στη σχολή καθοδήγησης του SPD, οι "αριστεροί ριζοσπάστες" δεν κατείχαν ιδιαίτερα υψηλές θέσεις μέσα στο κόμμα, είχαν όμως σημαντική επιρροή στα βιομηχανικά κέντρα που δραστηριοποιούνταν. Αρκετοί από αυτούς προήλθαν από το ολλανδικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, το οποίο εγκατέλειψαν όταν κυριάρχησαν σε αυτό οι "ρεφορμιστές", και, τα χρόνια πριν τον πόλεμο, μοιράστηκαν μαζί με τη Luxemburg μια παρόμοια κριτική στην ηγεσία του SPD. Η έναρξη του πολέμου αποτέλεσε για τους "αριστερούς ριζοσπάστες" το ξεκίνημα μιας πορείας ολοένα και μεγαλύτερης αμφισβήτησης της παραδοσιακής σοσιαλδημοκρατικής αντίληψης και πρακτικής.

Πέρα από αυτές τις τέσσερις πολιτικές τάσεις, που έπαιξαν και το σημαντικότερο ρόλο,

ο Diethard Behrens αναφέρει τρεις ακόμη μικρότερες τάσεις μέσα και γύρω απ' το SPD: α) Η "φράξια των νεαρών". Προέκυψαν σαν μια αντιπολιτευτική τάση μέσα στο SPD. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1890 άσκησαν κριτική στον κοινοβουλευτισμό θεωρώντας τον σαν μια "προσαρμογή σε μια ρεφορμιστική κατεύθυνση", και στο γραφειοκρατικό χαρακτήρα του κόμματος, αλλά και στη "συμβιβαστική γραμμή" της ηγεσίας των συνδικάτων. Μετά τη διαγραφή της πλειοψηφίας τους απ' το SPD εξέδιδαν για κάποια χρόνια την εφημερίδα Sozialist, η οποία υιοθετούσε ένα μίγμα αναρχισμού και πρώιμου ηθικού σοσιαλισμού. β) Οι "τοπικιστές". Μετά την απόσυρση του αντισοσιαλιστικού νόμου, το 1892 στο συνέδριο των συνδικάτων στο Χάλμπερσταντ, ψηφίστηκε η δημιουργία μεγάλων συνδικαλιστικών ενώσεων, με τη γνωστή "πυραμιδική δομή" και με τον όρο ότι τα συνδικάτα θα συγκέντρωναν το ενδιαφέρον τους αποκλειστικά στον "οικονομικό αγώνα" αποκηρύσσοντας την πολιτική (παρεπιμπτόντως, αυτό ήταν και το ζήτημα των μόνιμων προστριβών ανάμεσα στην ηγεσία του SPD και των Free Trade Unions, προκειμένου να καθοριστούν τα "όρια δικαιοδοσίας", δηλαδή τα όρια διαμεσολάβησης, του κάθε οργανισμού...). Υπήρξε όμως και μια μικρή μειοψηφία του συνεδρίου που διαφώνησε και ψήφισε υπέρ της ανεξαρτησίας των τοπικών συνδικαλιστικών οργανώσεων και της υιοθέτησης "πολιτικής δραστηριότητας" από τα συνδικάτα. Αυτή η μειοψηφία έγινε αρχικά γνωστή με το όνομα "τοπικιστές". Από το 1896 και έπειτα εξέδιδαν τη συνδικαλιστική εφημερίδα Die Vereinigung και το 1901 μετονομάστηκαν σε "Ελεύθερη Συμμαχία των Γερμανικών Συνδικάτων", έχοντας ήδη σημαντική επιρροή κυρίως στους οικοδόμους στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η μετονομασία τους έγινε σχεδόν ταυτόχρονα με τη στροφή τους στον αναρχοσυνδικαλισμό. Έτσι μέχρι το 1914 η πολιτική τους δραστηριότητα περιλάμβανε τη συνεχή προπαγάνδα υπέρ της γενικής απεργίας, την προπαγάνδα ενάντια στη θρησκεία και το μιλιταρισμό καθώς και έντονη κριτική στην κοινοβουλευτική πρακτική του SPD. γ) Οι "ριζοσπάστες διανοούμενοι". Ουσιαστικά αποτελούσαν έναν ευρύ κύκλο διανοουμένων γύρω από τον Franz Pfempfert, οι οποίοι μετά το 1910 εξέδιδαν το περιοδικό Die Aktion, ένα περιοδικό στο συνεισέφεραν συχνά πολλά "διακεκριμένα μέλη" της αριστεράς του SPD. Ο κύκλος γύρω απ' τον Pfempfert, αν και δεν άνηκε στο SPD, υποστήριξε τη Rosa Luxemburg στη διαμάχη της με την ηγεσία του κόμματος, και σαν βασικό του στόχο είχε θέσει την οργάνωση της "αριστερής διανόησης". Επίσης θεωρούσαν ότι στη θέση του SPD πρέπει να δημιουργηθεί ένα νέο "συνδικαλιστικό εργατικό κόμμα". Ανάλογες απόψεις διατυπώθηκαν και απ' τον κύκλο γύρω από τον Julian Borchardt, εκδότη του περιοδικού Lichtstralen.

ΟΙ ΔΥΟ ΑΝΤΙΘΕΤΕΣ ΠΛΕΥΡΕΣ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ: ΡΩΣΙΑ ΚΑΙ ΗΠΑ

Ολοκληρώνοντας την αναφορά στην ταξική σύνθεση και τους προλεταριακούς αγώνες, και επειδή θα μας απασχολήσουν παρακάτω τόσο οι μπολσεβίκοι όσο και οι IWW, θα ρίξουμε μια γρήγορη ματιά στις συνθήκες που επικρατούσαν στη Ρωσία και τις ΗΠΑ στις αρχές του 20ου αιώνα. Τι ήταν αυτό που έκανε τη Ρωσία μια τόσο διαφορετική περίπτωση απ' τη Γερμανία, και γενικότερα την κεντρική Ευρώπη; Κατ' αρχάς υπήρχε μια πολύ σημαντική διαφορά αναφορικά με την ταξική σύνθεση. Ενώ απ' τη μια οι βιομηχανικοί εργάτες στη Ρωσία έμοιαζαν με τους εργάτες των παραδοσιακών βιομηχανικών κλάδων στη Γερμανία, δηλαδή επρόκειτο για ειδικευμένους εργάτες που ήταν οργανωμένοι σε επαγγελματικά συνδικάτα, απ' την άλλη αποτελούσαν μειοψηφία σε σχέση με τους αγρότες/εργάτες γης. Ο καθοριστικός ρόλος των αγροτών/εργατών γης στην ταξική σύνθεση αποτέλεσε μια ιδιομορφία που πραγματικά ξεχώριζε τη Ρωσία απ' τις κεντροευρωπαϊκές χώρες, έστω και αν ορισμένοι μέσα στο ρώσικο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα θεωρούσαν πως η τακτική του SPD μπορούσε να εφαρμοστεί χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα και στις ρωσικές

συνθήκες. Κατά δεύτερον στη Ρωσία δεν υπήρχε ένα αστικοδημοκρατικό/κοινοβουλευτικό καθεστώς όπως στη Γερμανία, αλλά αντίθετα η τσαρική απολυταρχία. Αυτό σήμαινε ότι πρακτικές που ήταν αυτονόητες στη Γερμανία, όπως οι δημόσιες ανοιχτές συγκεντρώσεις, οι πορείες διαμαρτυρίας, ακόμα και οι συνηθισμένες απεργίες που καλούσαν τα συνδικάτα, στη Ρωσία συνέβαιναν σε συνθήκες διαρκούς καταστολής: είναι ενδεικτικό ότι οι διάφοροι "σοσιαλδημοκρατικοί όμιλοι" διαλύονταν πολύ συχνά από την τσαρική αστυνομία. Μάλιστα μετά την επανάσταση του 1905 όλα τα παραπάνω έγιναν απλώς αδιανόητα: τόσο το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα αρχικά όσο και τα νεότευκτα συνδικάτα στη συνέχεια, για την ακρίβεια μετά το 1907, τέθηκαν πλήρως εκτός νόμου. Υπήρχε όμως και μια άλλη πλευρά του ολοκληρωτισμού στη Ρωσία που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των διάφορων πολιτικών πρακτικών: πρόκειται για την ύπαρξη της μυστικής πολιτικής αστυνομίας, της αποκαλούμενης "Οχράνα". Το σχέδιο της μυστικής πολιτικής αστυνόμευσης δεν ήταν ούτε μικρό σε μέγεθος, η "Οχράνα" στελεχωνόταν από χιλιάδες αστυνομικούς/πράκτορες και είχε 26 τμήματα σε ολόκληρη τη Ρωσία, ούτε περιοριζόταν στα κλασσικά καθήκοντα μιας μυστικής αστυνομίας. Το 1901 η "Οχράνα", προσπαθώντας να δημιουργήσει σύγχυση ανάμεσα στους αγωνιζόμενους εργάτες και να αποκόψει την επικοινωνία ανάμεσα στους (χωρικά απομακρυσμένους) επιμέρους αγώνες της εργατικής τάξης, ξεκίνησε να φτιάχνει το δικό της συνδικαλιστικό "κίνημα". Δηλαδή να στήνει και να χρηματοδοτεί συνδικάτα ή ενώσεις αλληλοβοήθειας σε διάφορους παραγωγικούς κλάδους και διάφορες περιοχές! Παρ' ότι η ύπαρξη αυτού του "σχεδίου εξομοίωσης" έγινε σχετικά γρήγορα γνωστή, αποτελεί μια σημαντική ένδειξη του εκλεπτυσμένου βαθμού καταστολής με την οποία έρχονταν αντιμέτωποι τόσο οι αγωνιστές εργάτες όσο και τα πολιτικά στελέχη της ρώσικης σοσιαλδημοκρατίας.

Αν τώρα όλα τα παραπάνω μοιάζουν να υποδεικνύουν μια σχετική "υπανάπτυξη" του καπιταλισμού στη Ρωσία εκείνη την εποχή, σε σύγκριση με ότι συνέβαινε π.χ. στη Γερμανία, αυτή η "υπανάπτυξη" δεν ήταν καθόλου αληθινή σε ότι αφορούσε τους ταξικούς αγώνες και τις προλεταριακές μορφές οργάνωσης. Στην πραγματικότητα, πριν τον πόλεμο, οι ταξικοί αγώνες στη Ρωσία ήταν, από κάποιες απόψεις, πιο μπροστά από τους αγώνες στην κεντρική Ευρώπη. Τα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα θα συμβούν στη Ρωσία πολλές μαζικές απεργίες, απεργίες που συνήθως κατέληγαν σε βίαιες συγκρούσεις και είχαν ιδιαίτερα αποσταθεροποιητικά αποτελέσματα για το καθεστώς – χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η γενική απεργία στην Οδησσό την άνοιξη του 1904. Από την άποψη της συμμετοχής, την σπονδυλική στήλη αυτών των απεργιών αποτελούσαν οι μεταλλεργάτες, οι υφαντουργοί, οι σιδηροδρομικοί και οι εργάτες πετρελαίου. Το αποκορύφωμα αυτού του απεργιακού κύματος δεν θα αργήσει να έρθει: το Γενάρη του 1905 η μαζική απεργία των μεταλλεργατών στην Αγία Πετρούπολη θα χτυπηθεί άγρια απ' το στρατό και το γεγονός αυτό θα οδηγήσει στην άμεση γενίκευση του απεργιακού αγώνα σχεδόν σε ολόκληρη τη Ρωσία. Μαζί με την γενίκευση της εργατικής εξέγερσης θα γεννηθεί και η πρώτη συμβουλιακή μορφή οργάνωσης, τα σοβιέτ.

Αν η Ρωσία αντιπροσώπευε το ένα άκρο, σε σχέση με τις συνθήκες μέσα στις οποίες αναπαραγόταν το καπιταλιστικό σύστημα στην κεντρική Ευρώπη, τότε αναμφισβήτητα οι ΗΠΑ αντιπροσώπευαν το άλλο. Στις ΗΠΑ, αρχικά, η δομή της εργατικής τάξης και ο κεντρικός τύπος εργάτη ήταν όμοια με τη γερμανική περίπτωση: ειδικευμένοι εργάτες που οργανώνονταν αυστηρά σε επαγγελματικές ενώσεις από την AFL (American Federation of Labor), συμφωνίες με τους εργοδότες ανά επαγγελματικό κλάδο που επέτρεπαν στους ειδικευμένους εργάτες να καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις συνθήκες εργασίας και να επιβάλλουν μια ανελαστικότητα στους μισθούς, και μια καλά διαμορφωμένη συνδικαλιστική γραφειοκρατία που ο συντηρητισμός της δεν είχε όμοιο σε παγκόσμια κλίμακα. Προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα εμπόδια που έβαζε στην ανάπτυξη της παραγωγής η οργάνωση

των ειδικευμένων εργατών τα αμερικάνικα αφεντικά δεν υιοθέτησαν τον πατερναλισμό των γερμανών ομολόγων τους. Αντίθετα κατανόησαν ότι πρέπει να χτυπηθεί η βάση της εργατικής οργάνωσης, δηλαδή ότι χρειάζεται να επινοηθούν διαδικασίες που θα μεταβάλλουν δραστικά την ταξική σύνθεση. Το πρώτο βήμα ονομαζόταν "εισαγωγή εργασίας": από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τις αρχές του πρώτου παγκοσμίου πολέμου περίπου 15 εκατομμύρια μετανάστες, από τη νότια και την ανατολική Ευρώπη, θα κατακλύσουν τις ΗΠΑ. Μιλάμε εδώ κυρίως για άνδρες σε εργάσιμη ηλικία οι οποίοι, χωρίς να έχουν ιδιαίτερη επαφή με τη βιομηχανική εργασία, θα αποτελέσουν ένα απόθεμα ανειδίκευτης εργασίας που θα "περικυκλώσει" τους ειδικευμένους εργάτες και θα "αχρηστεύσει" τις επαγγελματικές οργανώσεις τους. Μιλάμε επίσης για ένα μαζικό και πολυεθνικό κομμάτι της εργατικής τάξης στις ΗΠΑ που χαρακτηριζόταν από υψηλή γεωγραφική κινητικότητα (από πολιτεία σε πολιτεία και από εργοστάσιο σε εργοστάσιο μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα!), δεν μπορούσε εκ των πραγμάτων να αναπτύξει δεσμούς με ένα συγκεκριμένο εργοστάσιο ή με ένα συγκεκριμένο επάγγελμα, και, εξαιτίας της εναλλαξιμότητάς του, ήταν ακραία υποτιμημένο. Ήταν οι εργάτες που αρνήθηκε με πείσμα να οργανώσει η AFL, ήταν οι εργάτες που θα αποτελέσουν το "οξυγόνο" των IWW (Industrial Workers of the World), ίσως της πιο ριζοσπαστικής προλεταριακής οργάνωσης που εμφανίστηκε ποτέ στις ΗΠΑ. Όμως αυτή η δραστική μεταβολή της ταξικής σύνθεσης, παρ' ότι είχε κεφαλαιώδη σημασία προκειμένου να γενικευτούν οι (ακόμη "πειραματικές" εκείνη την εποχή) μέθοδοι παραγωγής του Ford, δεν ήταν το μοναδικό χαρακτηριστικό που ξεχώριζε τον αμερικάνικο καπιταλισμό απ' την κεντροευρωπαϊκή εκδοχή. Αξίζει τον κόπο, σ' αυτό το σημείο, να δούμε πως περιγράφει το αμερικάνικο βιομηχανικό σύστημα των αρχών του αιώνα ο Sergio Bologna:

"Οι ΗΠΑ βρέθηκαν μπροστά σε μια γιγαντιαία εισαγωγή εργασίας στην άμεση παραγωγική διαδικασία. Οι μεγαλύτερες προσπάθειες συγκεντρώθηκαν ακριβώς επάνω στην οργάνωση της εργασίας: όλα τα τεχνικά εργαλεία για την δημιουργία ενός αποτελεσματικού μηχανισμού ήταν ήδη διαθέσιμα. Τόσο τα ανθρωπιστικά προσχήματα όσο και η εξουσιαστική αλαζονεία ήταν κάτι το ξένο για την αμερικάνικη καπιταλιστική τάξη... Μια κοινωνία σαν αυτή φαινόταν απελευθερωμένη από κάθε κατάλοιπο είτε παραγωγικής είτε θεσμικής οπισθοδρόμησης. Αντίθετα με την ευρωπαϊκή εμπειρία, ανάμεσα στην αγωνιζόμενη εργατική τάξη και τους ιδιοκτήτες της κοινωνίας δεν παρεμβαλλόταν ένα σύνορο από πολιτικούς οργανισμούς. Ένα εξαιρετικά υψηλό επίπεδο κοινωνικής συνεργασίας, μια πλανητική προσέγγιση στο ζήτημα του καταμερισμού εργασίας, μια ανεξάντλητη ικανότητα να μετατρέπεται η διαμάχη σε ορθολογικοποίηση και ανάπτυξη, ένας έλεγχος πάνω στην εργατική δύναμη που εξασκούνταν κατευθείαν από τον παραγωγικό μηχανισμό χωρίς την μεσολάβηση του συνδικαλισμού, μια πολιτική χρήση της μαζικής εργατικής κινητικότητας: όλα αυτά προσέδωσαν στο αμερικάνικο σύστημα τόσο εντυπωσιακά χαρακτηριστικά ώστε να υποβιβάζεται η Ευρώπη στο ρόλο μιας ενοχλητικής "επαρχίας". Το γεγονός ότι όλες οι πολιτικές και αστικές ελευθερίες είχαν περιοριστεί στη μια και μοναδική καπιταλιστική ελευθερία – την ελευθερία να δουλεύεις – οδήγησε σε μια πλήρη ταύτιση του εργοστασίου με την κοινωνία. Κατά συνέπεια υπήρχε ένας μεγάλος περιορισμός του πολιτικού χώρου που γίνονταν κατανοητός με την παραδοσιακή έννοια της αντιπροσώπευσης και της διαμεσολάβησης".

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον οι ταξικοί αγώνες θα γνωρίσουν μια πρωτόγνωρη όξυνση. Μια σειρά μαζικών απεργιών, από το 1901 και έπειτα, θα συνταράξει το αμερικάνικο βιομηχανικό σύστημα. Ενώ αρχικά οι απεργίες θα ξεκινήσουν από τους μεταλλωρύχους στα Βραχώδη Όρη, στη συνέχεια θα εξαπλωθούν με μεγάλη ταχύτητα στους μεταλλεργάτες, τους εργάτες στις μεταφορές και τους οικοδόμους. Τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά αυτών των απεργιών εμφανίστηκαν γρήγορα: απ' τη μια η καταπληκτική συνέχεια και κυκλοφορία

του αγώνα, απ' την άλλη το εξαιρετικά βίαιο επίπεδο αντιπαράθεσης. Το 1905, χρονιά που θα γίνει το ιδρυτικό συνέδριο των IWW, η απεργία των εργατών στις μεταφορές, στο Σικάγο, θα καταλήξει στις πλέον αιματηρές συγκρούσεις με την αστυνομία και τους οργανωμένους μπράβους των αφεντικών. Αν θυμηθούμε ότι την ίδια χρονιά συνέβησαν τόσο οι μεγάλες απεργίες και η ένοπλη επανάσταση στη Ρωσία όσο και η μαζική απεργία των μεταλλωρύχων του Ρουρ στη Γερμανία, γίνεται εμφανές ότι η περίοδος 1904- 1906 αποτέλεσε μια περίοδο έκρηξης ενός διεθνούς κύκλου ταξικών αγώνων.

ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ: Ο ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ

Η εξέταση της ταξικής σύνθεσης και η παρουσίαση των ταξικών αγώνων της εποχής είναι το πρώτο βήμα για να μπορέσουμε να καταλάβουμε τη διαμάχη που εξελίχθηκε μέσα στη Β' Διεθνή πάνω στο ζήτημα της σχέση του "πολιτικού" και του "κοινωνικού". Και αυτό γιατί, παρόλο που οι περισσότερες πολιτικές τάσεις μέσα στη Διεθνή συχνά αδυνατούσαν να καταλάβουν και να ερμηνεύσουν τους ταξικούς αγώνες, αυτοί οι αγώνες αποτέλεσαν το πεδίο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι διάφορες πολιτικές στρατηγικές. Επίσης για έναν γενικότερο λόγο: η συγκεκριμένη σε κάθε ιστορική φάση ταξική σύνθεση επηρεάζει και τη μορφή των αναδυόμενων πολιτικών/οργανωτικών μοντέλων. Θα προσπαθήσουμε τώρα να κάνουμε το δεύτερο βήμα για την κατανόηση αυτής της διαμάχης: να εξετάσουμε ποιες είναι οι θεωρητικές προϋποθέσεις από τις οποίες ξεκινά η πλειονότητα των πολιτικών τάσεων μέσα στη Β' Διεθνή. Όπως θα γίνει φανερό παρακάτω αν δεν εξετάσουμε αυτές τις θεωρητικές προϋποθέσεις, είναι ουσιαστικά αδύνατο να καταλάβουμε πολλές από τις απόψεις, τις πρακτικές αλλά και τις αντιφάσεις των πολιτικών υποκειμένων εκείνης της εποχής. Έχει μάλιστα μεγάλη σημασία να διευκρινίσουμε εξ' αρχής το εξής σημείο: όσο λάθος είναι να κατανοούμε την κινηματική ιστορία αποκλειστικά σαν την αποκομμένη από τις αντικειμενικές συνθήκες εξέλιξη και διαπάλη των διάφορων πολιτικών αντιλήψεων/ ιδεών, άλλο τόσο λάθος είναι να θεωρήσουμε ότι μια συγκεκριμένη ταξική σύνθεση, οι συγκεκριμένες υλικές συνθήκες ύπαρξης του προλεταριάτου, καθορίζουν μονόδρομα και τις πολιτικές αντιλήψεις. Ενώ είναι αλήθεια ότι η ταξική σύνθεση επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις ιδιαίτερες μορφές των ταξικών οργανώσεων καθώς και το άμεσο περιεχόμενο των ταξικών αγώνων, αυτό δεν συμβαίνει, κατά την γνώμη μας, στον ίδιο βαθμό και για τις διάφορες πολιτικές αντιλήψεις που διατηρούν μια σχετική αυτονομία. Για να γίνουν κατανοητές αυτές οι τελευταίες πρέπει κανείς να εξετάσει και την εξέλιξη της σκέψης των πολιτικών υποκειμένων, σκέψη που επηρεάζεται φυσικά από τους ταξικούς αγώνες και τους επηρεάζει όμως, πολλές φορές καταλυτικά, με τη σειρά της.

Ποια ήταν λοιπόν τα χαρακτηριστικά του μαρξισμού της Β' Διεθνούς, ποιες ήταν αυτές οι βασικές θεωρητικές προϋποθέσεις; Θα μπορούσε κανείς να γράψει πολλά πάνω σ' αυτό το ζήτημα, τα προβλήματα του "ορθόδοξου" δευτεροδιεθνιστικού μαρξισμού δεν είναι και λίγα, και επιπλέον έχουν δεχθεί διεξοδική κριτική από πολλές πλευρές τα τελευταία 40 χρόνια. Αυτό που μας απασχολεί εδώ δεν είναι να κάνουμε μια συνολική αποτίμηση, θα σταθούμε όμως σ' ένα συγκεκριμένο σημείο που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμάχη που εξετάζουμε: τη σχέση ανάμεσα στη θεωρία και την πρακτική. Για να το κάνουμε αυτό θα αναγκαστούμε να γυρίσουμε ακόμα πιο πίσω στο χρόνο, ρίχνοντας μια σύντομη ματιά στις "περιπέτειες" του Marx με τη φιλοσοφία (της εποχής του)...

Η κριτική του Marx στη φιλοσοφία, και κατ' επέκταση το ξεπέρασμά της, είχε δύο όψεις. Αφ' ενός την κριτική στον ιδεαλισμό του Hegel, και αφ' ετέρου την κριτική στον υλισμό του Feuerbach. Η καθοριστική συμβολή του Hegel βρίσκεται στο γεγονός ότι προσπάθησε να ξεπεράσει το δυϊσμό υποκειμένου- αντικειμένου που χαρακτήριζε τη μοντέρνα ευρωπαϊκή φιλοσοφία. Να ξεπεράσει δηλαδή μια οπτική της πραγματικότητας

που βασιζόταν στον πλήρη διαχωρισμό του σκεπτόμενου υποκειμένου απ'τον αντικειμενικό κόσμο. Για τον Hegel η αυτοσυνείδηση ήταν η ουσία του ανθρώπου, του υποκειμένου, ενώ ο αντικειμενικός κόσμος θεωρούταν βασικά ένα παράγωγο του "πνεύματος", της ανθρώπινης συνείδησης. Για παράδειγμα, κατά την χεγκελιανή αντίληψη, κάθε ιστορική περίοδος αντλεί την ενότητά της από μια "πνευματική αρχή", απέναντι στην οποία η πολιτική ή η θρησκεία είναι απλά οι φαινομενικές/αντικειμενικές εκδηλώσεις της. Προσπάθησε λοιπόν να επανενώσει τις κατηγορίες του αντικειμένου και του υποκειμένου κατασκευάζοντας μια διαλεκτική σχέση μεταξύ τους, η οποία όμως βρισκόταν εξ' ολοκλήρου στο πεδίο του "πνεύματος". Έτσι η αποξένωση του ανθρώπου, που αποτελούσε μια κεντρική σύλληψη για την φιλοσοφία του Hegel , βασίζεται στην ανεπάρκεια του αντικειμενικού κόσμου σε σχέση με την αφηρημένη σκέψη. Άρα το γεγονός ότι ο κόσμος υπάρχει σε μια αποξενωμένη μορφή είναι μια αναπόφευκτη συνθήκη της ίδιας της "αντικειμενοποίησης" του. Παρ' όλο που κατανοεί τον καθοριστικό ρόλο της ανθρώπινης δραστηριότητας για την απελευθέρωση της ανθρωπότητας απ' την αποξένωση, ο Hegel θεωρεί ότι η αποξένωση μπορεί να ξεπεραστεί αποκλειστικά και μόνο στο πεδίο της ανθρώπινης συνείδησης. Ο Feuerbach αντίθετα κριτικάρισε την αφηρημένη μέθοδο του γερμανικού ιδεαλισμού, προσπαθώντας να επιστρέψει τη φιλοσοφία στο πεδίο του "πραγματικού κόσμου". Το κεντρικό σημείο της κριτικής του στρεφόταν στο γεγονός ότι η αφηρημένη μέθοδος θεωρούσε τα χαρακτηριστικά των υποκειμένων, και άρα τα χαρακτηριστικά του ανθρώπου, σαν υποκείμενα με αυτόνομη ύπαρξη. Απορρίπτοντας αυτή τη σύλληψη, άρα και τη σύλληψη ότι ο αντικειμενικός κόσμος είναι ένα προϊόν του "πνεύματος", ο Feuerbach επιλέγει σαν σημείο εκκίνησης για την φιλοσοφία του την άμεση εμπειρία μέσω των ανθρώπινων αισθήσεων και αντιλαμβάνεται τον πραγματικό κόσμο σαν "καθαρό αντικείμενο". Στη θέση του χεγκελιανού πνεύματος θα τοποθετήσει το "ανθρώπινο γένος", θεωρώντας ότι οι άνθρωποι είναι με μονοσήμαντο τρόπο προϊόντα των υλικών συνθηκών. Έτσι ο Feuerbach ενώ απ' τη μια θα μετατοπίσει το κέντρο ενδιαφέροντος της φιλοσοφίας από το "πνεύμα" στον άνθρωπο, απ' την άλλη θα εγκαταλείψει τη διαλεκτική σχέση που προσπάθησε να δημιουργήσει ο Hegel παραμένοντας δέσμιος του δυϊσμού υποκειμένου- αντικειμένου.

Αρχικά ο Marx θα αναγνωρίσει την ανάγκη να αποκατασταθεί αυτή η διαλεκτική σχέση, και θα αναγνωρίσει επίσης την κεντρική σημασία της αποξένωσης, την οποία μετονομάζει σε "αλλοτρίωση" και την κατανοεί σαν ένα χαρακτηριστικό της ίδιας της ανθρώπινης παραγωγικής δραστηριότητας, όμως στη συνέχεια θα διαχωριστεί από τον Hegel. Για τον Marx η ύπαρξη του υλικού κόσμου με μια αλλοτριωμένη μορφή δεν είναι μια αναπόφευκτη συνθήκη αλλά το αποτέλεσμα ιστορικά καθορισμένων κοινωνικών σχέσεων που οι ίδιοι οι άνθρωποι έχουν δημιουργήσει. Κατά συνέπεια είναι στα χέρια των ανθρώπων να ξεπεράσουν την αλλοτριωμένη ύπαρξή τους, ή διαφορετικά η αλλοτρίωση πρέπει να ξεπεραστεί στην πράξη και όχι, όπως πίστευε ο Hegel, μέσα στην ανθρώπινη συνείδηση! Έτσι ο Marx κρατάει τη διαλεκτική διαδικασία ανάμεσα σε υποκείμενο και αντικείμενο, απορρίπτει όμως τον αφηρημένο χαρακτήρα που δίνει σε αυτή τη διαδικασία ο Hegel, θεωρώντας ότι είναι η έκφραση της πραγματικής ιστορικής κίνησης. Απ' την άλλη αντιπαρατίθεται στον υλισμό του Feuerbach απορρίπτοντας τον διαχωρισμό του σκεπτόμενου υποκειμένου απ' τον υλικό κόσμο. Όπως το έθεσε και ίδιος στις Θέσεις για τον Feuerbach:

"Το κύριο ελάττωμα κάθε υλισμού μέχρι τώρα, μαζί και του Feuerbach, είναι ότι το εξωτερικό αντικείμενο, η πραγματικότητα, το αισθητό συλλαμβάνονται μονάχα με τη μορφή του αντικειμένου ή της ενόρασης, και όχι σαν αισθητή ανθρώπινη δραστηριότητα, σαν πρακτική, όχι υποκειμενικά. Να γιατί η ενεργητική πλευρά έχει αναπτυχθεί από τον ιδεαλισμό, σε αντίθεση με τον υλισμό – αλλά μονάχα αφηρημένα, γιατί ο ιδεαλισμός δεν γνωρίζει φυσικά την πραγματική, αισθητή, δραστηριότητα σαν τέτοια. Ο Feuerbach θέλει αντικείμενα αισθητά που να διακρίνονται πραγματικά από τα αντικείμενα της σκέψης, αλλά

δεν εξετάζει την ίδια την ανθρώπινη δραστηριότητα σαν αντικειμενική δραστηριότητα".

Άρα για τον Marx, απ' τη μια το ξεπέρασμα της ανθρώπινης αλλοτρίωσης δεν είναι ζήτημα "αλλαγής των ιδεών" (π.χ. ότι η αληθινή συνείδηση πρέπει να αντικαταστήσει την θρησκευτική συνείδηση) αλλά αποτέλεσμα μιας πρακτικής-κριτικής δραστηριότητας, απ' την άλλη οι άνθρωποι δεν σχετίζονται με τις υλικές συνθήκες με ένα τρόπο μονοσήμαντο αλλά διαλεκτικά:

"*Η υλιστική θεωρία ότι οι άνθρωποι είναι προϊόντα των περιστάσεων και της παιδείας, και ότι επομένως οι αλλαγμένοι άνθρωποι είναι προϊόντα άλλων περιστάσεων και διαφορετικής παιδείας, ξεχνάει ότι οι άνθρωποι είναι ακριβώς εκείνοι που αλλάζουν τις περιστάσεις και ότι ο παιδαγωγός έχει και αυτός ανάγκη να διαπαιδαγωγηθεί".*

Έχοντας αναγνωρίσει τον καθοριστικό ρόλο που παίζει η ανθρώπινη παραγωγική δραστηριότητα, η εργασία, στη δημιουργία του υλικού κόσμου, έχοντας καθορίσει σαν αλλοτριωμένη εργασία την απώλεια ελέγχου απ' τον εργάτη πάνω στο προϊόν της ίδιας του της εργασίας, ο Marx ξεπερνάει τόσο τον ιδεαλισμό όσο και τον υλισμό μέσο της "αρνητικής" διαλεκτικής της εργασίας. Η εισαγωγή αυτής της διαλεκτικής, η στροφή στην πρακτική ανθρώπινη δραστηριότητα, έχει σαν συνέπεια και την αναγνώριση της ανεπάρκειας της φιλοσοφίας:

"*Η σύμπτωση της αλλαγής των περιστάσεων και της ανθρώπινης δραστηριότητας ή αυτοαλλαγής μπορεί να εξεταστεί και να κατανοηθεί ορθολογικά μονάχα σαν επαναστατική πρακτική".*

Τι είναι όμως αυτό που ωθεί τον Marx στην "αρνητική" διαλεκτική της εργασίας; Είναι η ανακάλυψη του ταξικού αγώνα, η ανακάλυψη και όχι η επινόηση όπως πολλοί νομίζουν, του προλεταριάτου και των αγώνων του, μέσα στους οποίους εντοπίζει την προσπάθεια των ανθρώπων να αλλάξουν τις συνθήκες ύπαρξής τους, εντοπίζει την "άρνηση της άρνησης". Είναι η τοποθέτηση των ταξικών αγώνων στο κέντρο του ενδιαφέροντός του, που επιτρέπει στον Marx να απορρίψει τη σύλληψη των παραγωγικών δυνάμεων της κοινωνίας σαν μια αυτόνομη δύναμη πάνω απ' το προλεταριάτο, να θεωρήσει αυτές τις παραγωγικές δυνάμεις σαν έκφραση της ανθρώπινης δραστηριότητας, και να κατανοήσει την ανταγωνιστική φύση της σχέσης ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία. Να κατανοήσει δηλαδή ότι είναι η αντίθεση ανάμεσα στην αλλοτριωμένη και την ελεύθερη εργασία (ή με διαφορετικούς όρους η αντίθεση ανάμεσα στη συγκεκριμένη εργασία, που παράγει αξίες χρήσης, και την αφηρημένη εργασία, που παράγει ανταλλακτικές αξίες) που συνιστά την "κινητήρια δύναμη" του κεφαλαίου. Δεν υπάρχει λοιπόν εδώ χώρος για μια θεωρία της ανθρώπινης χειραφέτησης που να στέκεται έξω απ' τον ταξικό αγώνα! Ακριβώς σε αυτό το σημείο πρέπει να εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας: για τον Marx η θεωρία και η πρακτική δεν αναπτύσσονται ανεξάρτητα η μια απ' την άλλη, αντίθετα προϋπόθεση για κάθε ριζικό μετασχηματισμό του υπάρχοντος κόσμου είναι η διαλεκτική ενότητά τους! Το κεφάλαιο δεν είναι μια αυτοσυντηρούμενη δύναμη που διατηρεί μια "εξωτερική" σχέση με την ζωντανή εργασία, δεν είναι ένα "πράγμα" με τη δική του λογική και τους δικούς του νόμους που εξετάζονται από μια "απομονωμένη" θεωρία, αλλά μια ανταγωνιστική κοινωνική σχέση. Για τον Marx, ο κομμουνισμός δεν είναι ένα μακρινό ιδανικό, δεν είναι κάτι που το έχει κατασκευάσει εκ των προτέρων μια θεωρία και θα αναλάβει να το πραγματώσει η εργατική τάξη, αλλά κάτι που προκύπτει σαν δυνατότητα μέσα απ' το πραγματικό, ζωντανό, προλεταριακό κίνημα.

Αυτή η οπτική της διαλεκτικής της εργασίας, και κατ' επέκταση η ενότητα θεωρίας και πρακτικής, που κάνει την εμφάνισή της στα πρώιμα γραπτά του Marx, επανεμφανίζεται και στο ξεκίνημα του Κεφαλαίου – στην ανάλυση του φετιχιστικού χαρακτήρα του εμπορεύματος και της διαλεκτικής που παράγει το εμπόρευμα, το χρήμα, το κεφάλαιο. Όμως καθώς προχωράει την ανάλυση του γίνεται εμφανής η προσπάθεια του Marx να ανακαλύψει και να

διατυπώσει με "επιστημονικό" τρόπο τους "αντικειμενικούς νόμους κίνησης του κεφαλαίου", τις διαδικασίες εκείνες μέσα στη συνολική διαδικασία αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος που είναι υποτίθεται ανεξάρτητες από την υποκειμενική δραστηριότητα του προλεταριάτου, με άλλα λόγια να διατυπώσει μια θεωρία ανεξάρτητη απ' τον ταξικό αγώνα. Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι αυτό δεν οφείλεται σε μια αντίφαση του ίδιου του Marx, αλλά στον ατελή χαρακτήρα του Κεφαλαίου, στην απουσία της ενότητας για την μισθωτή εργασία και τις τάξεις που αναγκαστικά περιόρισε το Κεφάλαιο σε μια μονόπλευρη μελέτη της "λογική του κεφαλαίου"... Όπως και να' χει αυτό που είναι σημαντικό για εμάς δεν είναι το οποιοδήποτε άγχος να καταδικάσουμε ή να υπερασπιστούμε τον Marx, αλλά ότι το συγκεκριμένο πρόβλημα είχε πολύ σοβαρές συνέπειες. Πολλές δεκαετίες αργότερα ο Guy Debord, στην Κοινωνία του θεάματος, θα τις εντοπίσει με έναν κατηγορηματικό τρόπο:

"*Η ντετερμινιστική- επιστημονική πλευρά στη σκέψη του Marx, υπήρξε ακριβώς η ρωγμή μέσα από την οποία διείσδυσε η διαδικασία ιδεολογικοποίησης, ενόσω ζούσε ακόμα, και κατά μείζονα λόγο στη θεωρητική κληρονομιά που άφησε στο εργατικό κίνημα... Αυτός ο ακρωτηριασμός, που έγινε μετέπειτα αποδεκτός σαν οριστικός, αποτέλεσε τον "μαρξισμό"...*".

Πράγματι ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα τόσο στη Γερμανία, με πρωταγωνιστές τον Engels και τον Kautsky, όσο και στη Ρωσία, με κύριο εκφραστή τον Plekhanov και αργότερα τον Lenin, θα επικρατήσει η επιστημονική-αντικειμενίστικη ερμηνεία της μαρξιστικής θεωρίας. Στη νέα ερμηνεία του κόσμου, που θα κατακτήσει κυρίαρχη θέση μέσα στη Β' Διεθνή, τον διαλεκτικό υλισμό, μπορεί κανείς να βρει τα χαρακτηριστικά του υλισμού στον οποίον ο Marx αντιπαρατέθηκε, και βασικά τον δυϊσμό αντικειμένου- υποκειμένου και την εγκατάλειψη της "αρνητικής" διαλεκτικής της εργασίας. Η επανεμφάνιση όμως αυτού του δυϊσμού σήμαινε κατ' επέκταση και την απουσία της διαλεκτικής ενότητας ανάμεσα σε θεωρία και πρακτική. Έτσι αφ' ενός το κεφάλαιο γίνεται κατανοητό σαν "αντικείμενο", και όχι σαν κοινωνική σχέση, που έχει τους δικούς του "νόμους κίνησης" ανεξάρτητους απ' την ανθρώπινη δραστηριότητα, ενώ η "πολιτική" και η "οικονομία" συνδέονται με έναν μηχανιστικό τρόπο σύμφωνα με τον οποίο η δεύτερη καθορίζει μονόδρομα την πρώτη. Αφ' ετέρου, αφού η θεωρία διαχωρίζεται απ' την πρακτική και το κεφάλαιο γίνεται κατανοητό σαν "αντικείμενο", εγκαθίσταται η θεωρία σαν ένα σώμα εκ των προτέρων δοσμένων "επιστημονικών ιδεών" που αποκαλύπτουν τους "αντικειμενικούς νόμους κίνησης" του κεφαλαίου και εξηγούν την ιστορία σαν μια γραμμική διαδικασία "φυσικής εξέλιξης". Με άλλα λόγια η θεωρία εφαρμόζεται πάνω στο, θεωρούμενο ως αντικείμενο, προλεταριάτο, παρά προκύπτει μέσα από τους αγώνες του! Η επικράτηση αυτού του "ορθόδοξου" μαρξισμού στον οποίον απουσίαζε η διαλεκτική ενότητα θεωρίας και πρακτικής θα έχει καθοριστικές συνέπειες. Έτσι μέσα στη Β' Διεθνή το ξεπέρασμα του καπιταλισμού γίνεται αντιληπτό σαν η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας και η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων με "λογικά" σχεδιασμένο και κοινωνικά δίκαιο τρόπο, και όχι σαν το ξεπέρασμα της αλλοτριωμένης εργασίας, όχι σαν η κατάργηση της μισθωτής εργασίας και του εμπορευματικού κόσμου. Επιπλέον απ' τη στιγμή που εγκαθίσταται αυτή η εξωτερική σχέση ανάμεσα στη θεωρία και την εργατική τάξη, του ίδιου είδους σχέση έμελλε (αναπόφευκτα!) να εγκατασταθεί ανάμεσα στο κόμμα και την εργατική τάξη, ανάμεσα δηλαδή στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό". Το κόμμα είναι ο αποκλειστικός κάτοχος και θεματοφύλακας της "επιστημονικής θεωρίας", της "σοσιαλιστικής συνείδησης", που αναλαμβάνει να "διαφωτίσει" την εργατική τάξη και να την οδηγήσει στη σοσιαλιστική κοινωνία. Αυτή η εξουσιαστική και εργαλειακή σχέση ανάμεσα στα πολιτικά και τα ταξικά υποκείμενα θα έρθει σε προσωρινή κρίση από τους ίδιους τους αγώνες της εργατικής τάξης, όπως είδαμε πριν τον πόλεμο και ακόμη περισσότερο μετά. Και αυτή η κρίση υπήρξε ακριβώς η ρωγμή μέσα από την οποία οι πολιτικές τάσεις της αριστεράς του

σοσιαλδημοκρατικού κόμματος προσπάθησαν να σκεφτούν πάνω στη σχέση ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό" με έναν διαφορετικό (ή μάλλον διαλεκτικό!) τρόπο...

ΤΟ ΡΕΦΟΡΜΙΣΤΙΚΟ ΡΗΓΜΑ ΣΤΟΝ "ΟΡΘΟΔΟΞΟ" ΜΑΡΞΙΣΜΟ: EDWARD BERNSTEIN

Ένα από τα πλέον παράδοξα, αλλά όχι ανεξήγητα, χαρακτηριστικά τόσο της Β' Διεθνούς όσο και του SPD είναι ότι η μαρξιστική "ορθοδοξία" δέχτηκε κριτική πρώτα από την δεξιά πτέρυγα του κόμματος και πολύ αργότερα από τις διάφορες τάσεις της αριστεράς. Σύμφωνα με την ορθόδοξη ανάλυση οι "αντικειμενικοί νόμοι εξέλιξης" του καπιταλισμού προέβλεπαν την αναπόφευκτη κατάρρευσή του, μια κατάρρευση που έδινε σάρκα και οστά στην "ιστορική αναγκαιότητα" του περάσματος στην σοσιαλιστική κοινωνία. Μέσα σε αυτό το μηχανιστικό πλαίσιο, και με δεδομένη την σχέση που περιγράψαμε ανάμεσα στο κόμμα και την εργατική τάξη, οι ηγετικές φυσιογνωμίες του SPD, σαν τον Kautsky, υποστήριζαν μια μετριοπαθή πολιτική γραμμή. Σύμφωνα με αυτήν το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα και ο πολιτικός αγώνας που αυτό διεξάγει έχουν προτεραιότητα απέναντι στα συνδικάτα και τους οικονομικούς αγώνες, ενώ η εργατική τάξη πρέπει να παραμείνει πειθαρχημένη μέσα στις γραμμές του κόμματος και να είναι έτοιμη ώστε τη στιγμή της γενικής κατάρρευσης να εισέλθει στο "προσκήνιο της ιστορίας"...

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1890 ο Bernstein θα επιτεθεί στη βάση αυτής της πολιτικής γραμμής. Πιο συγκεκριμένα, θα υποστηρίξει ότι η εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος καθιστά ολοένα και πιο απίθανη μια κατάρρευσή του, και αυτό εξαιτίας της αύξουσας προσαρμοστικότητας του καπιταλισμού και της διαρκούς διαφοροποίησης της παραγωγής. Την ικανότητα προσαρμογής του καπιταλισμού θα την εντοπίσει σε τρεις παράγοντες: πρώτον στην εξομάλυνση των κρίσεων εξαιτίας της εξέλιξης του χρηματοπιστωτικού συστήματος, της δημιουργίας συλλογικών οργάνων απ' την πλευρά των καπιταλιστών, και της διεύρυνσης του δικτύου των εμπορευματικών μεταφορών. Δεύτερον στην αντοχή που επιδεικνύουν τα μεσαία στρώματα, την οποία αποδίδει στη διαρκή διαφοροποίηση των παραγωγικών κλάδων. Τρίτον, και κυριότερο, στην αύξηση των μισθών και τη γενικότερη βελτίωση των συνθηκών ζωής της εργατικής τάξης εξαιτίας των μακροχρόνιων διεκδικητικών αγώνων της. Ο Bernstein λοιπόν ξεκινάει ουσιαστικά από δύο αφετηριακά σημεία. Αφ' ενός από την αναγνώριση κάποιων καινούριων (τότε) διαδικασιών ρύθμισης του καπιταλιστικού συστήματος, που η "ορθόδοξη" θεωρία δεν μπορούσε να διακρίνει. Αφ' ετέρου από την θέση ότι η αντίθεση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία πρέπει να εξεταστεί μέσα από τη σχέση μισθών και κερδών, και από τη συνακόλουθη αναγνώριση του ενεργού ρόλου των εργατικών αγώνων στη διαμόρφωση των συνθηκών αναπαραγωγής του καπιταλισμού- έναν ενεργό ρόλο που ο "σιδερένιος νόμος των μισθών" πρακτικά διέγραφε. Από αυτή την αφετηρία, που ήταν σίγουρα πιο γόνιμη από τη μοιρολατρία των ηγετών του SPD, ο Bernstein θα οδηγηθεί σε μερικά, καθόλου γόνιμα από επαναστατική σκοπιά, συμπεράσματα αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα στον πολιτικό και τον οικονομικό αγώνα και το πέρασμα στη "σοσιαλιστική κοινωνία". Έτσι οι διεκδικητικοί εργατικοί αγώνες, οι οποίοι για τον Bernstein είναι καθαρά οικονομικοί αγώνες, θα πρέπει να υπερκεράσουν τον πολιτικό αγώνα της σοσιαλδημοκρατίας. Ο ρόλος των συνδικάτων πρέπει να αναβαθμιστεί σε σχέση με το ρόλο του κόμματος, έτσι ώστε η εργατική τάξη να πετύχει μια συνεχή αύξηση της οικονομικής δύναμής της. Αυτή εκδηλώνεται είτε μέσα στο πεδίο της παραγωγής μέσω της συνεχούς αύξησης των μισθών και της βελτίωσης των συνθηκών εργασίας, είτε μέσα στο πεδίο της κυκλοφορίας μέσω της δημιουργίας μαζικών καταναλωτικών συνεταιρισμών. Φυσικά, για να επιτευχθεί αυτό, οι εργατικοί αγώνες δεν θα πρέπει να ξεπερνούν τα όρια της αστικής νομιμότητας και των

συλλογικών διαπραγματεύσεων με τα αφεντικά... Απ' την άλλη ο πολιτικός αγώνας θα πρέπει να περιοριστεί στη δημιουργία ενός θεσμικού/νομικού πλαισίου που να εξυπηρετεί την ανάπτυξη της οικονομικής δύναμης της εργατικής τάξης. Με άλλα λόγια ο ρόλος του κόμματος συνοψίζεται στην προάσπιση των οικονομικών κατακτήσεων των εργατών μέσω της δράσης στο κοινοβούλιο και προοπτικά της κατάκτησης της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Κατά τον Bernstein η προοδευτική αύξηση της οικονομικής δύναμης της εργατικής τάξης και η προοδευτική κατάκτηση του κοινοβουλίου από τους σοσιαλδημοκράτες θα οδηγήσει, με έναν αυτόματο και ειρηνικό τρόπο, στο πέρασμα στη "σοσιαλιστική κοινωνία" - μια αποφασιστική φάση σύγκρουσης με το κεφάλαιο και το κράτος είναι εντελώς περιττή! Αυτό το όραμα του "εξελικτικού σοσιαλισμού" αποτέλεσε από τότε το όνειρο της κάθε λογής σοσιαλδημοκρατίας. Ο ρεφορμισμός του είναι πλέον παραπάνω από εμφανής: ο Bernstein δεν ήθελε να καταργήσει την καπιταλιστική σχέση αλλά να την μεταρρυθμίσει.

Αυτό που έχει όμως μεγαλύτερη σημασία είναι να κατανοήσουμε γιατί η θεωρία του Bernstein προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση μέσα στους κόλπους του SPD και της Β' Διεθνούς. Η αιτία πρέπει να αναζητηθεί αρχικά στην αμφισβήτηση βασικών αρχών του "ορθόδοξου" μαρξισμού, και άρα στην αμφισβήτηση της θεωρητικής "αυθεντίας" που επεφύλασσε η ηγεσία του κόμματος για τον εαυτό της. Κυρίως όμως στο γεγονός ότι ο "οικονομισμός" σηματοδότησε μια στροφή στις άμεσες διεκδικήσεις και στον ενεργό ρόλο των εργατικών αγώνων, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη της επαναστατικής προοπτικής. Με τα λόγια του ίδιου του Bernstein:

"Γιατί να παράγουμε το σοσιαλισμό από τον οικονομικό εξαναγκασμό; Σε τι μας χρειάζεται ο υποβιβασμός της διορατικότητας, της συναίσθησης δικαίου, και της θέλησης των ίδιων των ανθρώπων;".

Αυτή η καθοριστική στροφή προσέδωσε στον "οικονομισμό" μια δυνατότητα άμεσης εφαρμογής και έναν πρωτόγνωρο δυναμισμό, ενώ αποτέλεσε και το σημείο κλειδί για να αγκαλιάσουν τον "οικονομισμό" οι ηγέτες των συνδικάτων στην αντιπαράθεσή τους με την ηγεσία του SPD. Είναι ενδεικτικό των παραπάνω ότι το πιο πετυχημένο σύνθημα των μπερνσταϊνικών ήταν "το κόμμα είναι τίποτα, το κίνημα είναι τα πάντα"! Απέναντι σε αυτόν τον κίνδυνο, να απαλειφθεί το πολιτικό στοιχείο από τους εργατικούς αγώνες και άρα να χαθεί η πρωτοκαθεδρία του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στη διαμεσολάβηση αυτών των αγώνων, το "κέντρο" του SPD προσπάθησε να απαντήσει με την πεισματική επαναδιατύπωση των αρχών του "επιστημονικού σοσιαλισμού". Στο βιβλίο της "Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση", το 1899, η Rosa Luxemburg, ακόμη τότε με την στήριξη του Kautsky, θα δώσει μια συνολική απάντηση στη θεωρία του Bernstein. Παρ' όλο που ορισμένα από τα επιμέρους επιχειρήματά της είναι βάσιμα, ο εγκλωβισμός της στη μηχανιστική αντίληψη είναι τουλάχιστον εντυπωσιακός:

"Ο Bernstein υποστηρίζει ότι η καπιταλιστική εξέλιξη δεν οδηγεί προς ένα οικονομικό κραχ... Αλλά τότε προκύπτει το σοβαρότατο ζήτημα: γιατί και πως θα επιτύχουμε τον τελικό σκοπό των προσπαθειών μας; Από την άποψη του επιστημονικού σοσιαλισμού η ιστορική αναγκαιότητα της σοσιαλιστικής ανατροπής εκδηλώνεται προ πάντων με την αύξουσα αναρχία του καπιταλιστικού συστήματος, αναρχία που το ωθεί στο αδιέξοδο. Αλλά αν παραδεχτεί κανείς ότι ο καπιταλισμός δεν εξελίσσεται προς την ίδια του την καταστροφή, τότε ο σοσιαλισμός θα έπαυε να είναι αντικειμενικά αναγκαίος...".

Και ενώ η τάση του κέντρου θα συνεχίσει απερίσπαστη την πορεία της πάνω σε αυτή την πολιτική γραμμή, οι πολιτικές τάσεις της αριστεράς του SPD θα αναγκαστούν σταδιακά, τόσο από την ανάγκη αντιπαράθεσης στον "οικονομισμό" (δηλαδή την ανάγκη να μιλήσουν για τους εργάτες όχι απλά σαν εργατική δύναμη αλλά σαν μια τάξη με πολιτικούς στόχους) όσο και από τον κύκλο αγώνων της περιόδου 1904-1906, να στρέψουν το βλέμμα τους, με αντιφατικό τρόπο όμως, στην ταξική πάλη.

ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ: VLADIMIR ILICH LENIN

Υπάρχουν μια σειρά από παράγοντες που καθιστούν τον Lenin μια από τις πλέον σημαντικές φιγούρες της Β' Διεθνούς, παρότι δεν έδρασε μέσα στα πλαίσια του SPD. Πρώτα απ' όλα με τη σκέψη του και τη δράση του πριν τον πόλεμο κατάφερε να φτάσει τον "ορθόδοξο" μαρξισμό του Kautsky, του οποίου υπήρξε αναμφισβήτητα οπαδός, στις τελικές του συνέπειες. Κατάφερε δηλαδή μέσα από τον "εξτρεμισμό" του να δείξει που θα έπρεπε να οδηγεί η "ορθόδοξη" γραμμή. Δεύτερον, έχοντας απέναντί του συνθήκες πολύ διαφορετικές από αυτές που αντιμετώπιζαν οι πολιτικές τάσεις του SPD στη Γερμανία, επέλεξε να ανταποκριθεί σε αυτές τις συνθήκες με συνέπεια θέτοντας με τη μέγιστη επιμονή το ερώτημα "πώς μπορεί να παραχθεί η επανάσταση;". Τρίτον μετά το τέλος της επανάστασης του 1917 στη Ρωσία η θεωρία του για το επαναστατικό κόμμα αποτέλεσε το καινούριο δόγμα για την Γ' Διεθνή, το καινούριο οργανωτικό μοντέλο που υποτίθεται εγγυούταν σε διεθνή κλίμακα τον "δρόμο προς την επανάσταση". Με άλλα λόγια ο λενινισμός σημάδεψε για μακρύ χρονικό διάστημα, και κατά τη γνώμη μας συνεχίζει να σημαδεύει, τις πρακτικές των πολιτικών υποκειμένων και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σε σχέση με το προλεταριάτο.

Το 1902, και ενώ το εργατικό κίνημα στη Ρωσία βρίσκεται σε μια φάση ανόδου, ο Lenin θα επιλέξει να ξεκαθαρίσει μια και καλή τους πολιτικούς λογαριασμούς του με τις υπόλοιπες πολιτικές τάσεις μέσα στη ρώσικη σοσιαλδημοκρατία, και κυρίως με τους "οικονομιστές", γράφοντας το "Τι να κάνουμε;". Μέσα από αυτή τη συνολική αντιπαράθεση με τους "οικονομιστές" θα ξεδιπλώσει τη σκέψη του για το αυθόρμητο στοιχείο, το περιεχόμενο των εργατικών αγώνων, το ρόλο του κόμματος και τη σχέση του με τους εργάτες, την επίδραση των ιδιαίτερων συνθηκών που δημιουργεί η απολυταρχία, και θα διατυπώσει ορισμένες οργανωτικές προτάσεις σχετικά με την δομή του κόμματος και τον τρόπο δράσης του. Ήταν τέτοια η ευθύτητα με την οποία διατύπωσε τις θέσεις του, ήταν τόσο έντονος ο τρόπος με τον οποίο αντιπαρατέθηκε στους πολιτικούς του αντιπάλους, ήταν τόσο συγκεκριμένες οι οργανωτικές του προτάσεις, που το "Τι να κάνουμε;" απέκτησε μεγάλη επιρροή μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα. Ο Lenin θα ξεκινήσει εξετάζοντας τη σχέση ανάμεσα στο αυθόρμητο και το συνειδητό στοιχείο. Κάνοντας μια αποτίμηση των αγώνων που συνέβησαν στη Ρωσία στα τέλη του 19ου αιώνα θα διαπιστώσει:

"Σε σύγκριση με τους "ξεσηκωμούς" των προηγούμενων δεκαετιών, οι απεργίες της δεκαετίας 1890-1900 θα μπορούσαν μάλιστα να χαρακτηριστούν και "συνειδητές" - τόσο σημαντικό είναι το βήμα που έκανε το εργατικό κίνημα. Αυτό μας δείχνει ότι το αυθόρμητο στοιχείο δεν αποτελεί στην ουσία τίποτε άλλο παρά εμβρυακή μορφή του συνειδητου".

Παρ' ότι εντοπίζει όμως μια τέτοια σχέση, που δεν συνεπάγεται απαραίτητα μια θεμελιώδη ποιοτική διαφοροποίηση του συνειδητού στοιχείου από το αυθόρμητο, θα ταυτίσει το αυθόρμητο στοιχείο με τον καθαρό συνδικαλισμό και το συνειδητό με τους πολιτικούς στόχους της σοσιαλδημοκρατίας:

"Αυτές καθαυτές οι απεργίες ήταν αγώνας τρεϊντγιουνιονιστικός, όχι ακόμα σοσιαλδημοκρατικός. Σήμαναν το ξύπνημα του ανταγωνισμού ανάμεσα στους εργάτες και τα αφεντικά, μα οι εργάτες δεν είχαν, και δεν μπορούσαν να έχουν, συνείδηση της αγεφύρωτης αντίθεσης των συμφερόντων τους με όλο το σύγχρονο πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς, δηλαδή συνείδηση σοσιαλδημοκρατική".

Έτσι για τον Lenin το αυθόρμητο στοιχείο στους αγώνες αποτελεί την χαμηλότερη και λιγότερο κατάλληλη βάση για να ξεκινήσει η συζήτηση για τον τρόπο οργάνωσης

και τη μέθοδο δράσης του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Γι' αυτό το λόγο θα δηλώσει κατηγορηματικά ότι "καθήκον της σοσιαλδημοκρατίας είναι να αγωνιστεί ενάντια στο αυθόρμητο", κατηγορώντας παράλληλα τους "οικονομιστές" για υπόκλιση στο αυθόρμητο και "υποβιβασμό της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής στο επίπεδο του τρεϊντγιουνιονισμου". Από αυτή την αντίληψη για το αυθόρμητο θα προκύψει και μια γενικότερη εκτίμηση για την δυναμική των ταξικών αγώνων. Για τον Lenin ήταν ξεκάθαρο πως το γεγονός ότι οι εργάτες υιοθετούν μια ανταγωνιστική οπτική μέσα στον εργοστασιακό αγώνα που οι ίδιοι οργανώνουν δεν ήταν αρκετό για να τους οδηγήσει σε μια επαναστατική προοπτική, σε μια προοπτική συνολικής ανατροπής της αστικής κοινωνίας. Είναι σε αυτό ακριβώς το σημείο που πρέπει να εστιάσουμε την προσοχή μας...

Καταραχάς μια απαραίτητη διευκρίνηση: οι μπολσεβίκοι δεν ήταν καθόλου απομονωμένοι από τους αγώνες του προλεταριάτου της εποχής, ούτε θεωρούσαν τους εργάτες ηλίθιους ή τους αγώνες τους κενούς περιεχομένου. Παρ' ότι ο Lenin περιόριζε σε πολύ συγκεκριμένα όρια το περιεχόμενο των εργατικών αγώνων δηλώνοντας ότι "η οικονομική πάλη είναι συλλογική πάλη των εργατών ενάντια στους εργοδότες για ευνοϊκότερους όρους πώλησης της εργατικής δύναμης", ο ίδιος θα γράψει:

"*Τις περισσότερες φορές η οικονομική πάλη παίρνει πολιτικό χαρακτήρα αυθόρμητα, δηλαδή χωρίς την ανάμιξη του επαναστατικού βάκιλλου της διανόησης, χωρίς την ανάμιξη των συνειδητών σοσιαλδημοκρατών. Το καθήκον όμως των σοσιαλδημοκρατών... είναι να χρησιμοποιούν τις αναλαμπές πολιτικής συνείδησης που γεννά στους εργάτες η οικονομική πάλη για να ανεβάσουν τους εργάτες ως το επίπεδο της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής συνείδησης*".

Τίθεται όμως τώρα το ερώτημα: ποια είναι αυτή η σοσιαλδημοκρατική πολιτική συνείδηση, από που προέρχεται και πως θα γίνει κτήμα των προλετάριων; Ο Lenin θα διατυπώσει κατηγορηματικά και κατ' επανάληψη στο "Τι να κάνουμε;" την κλασσική σύλληψη του Kautsky:

"*Την ταξική πολιτική συνείδηση μπορούμε να την φέρουμε εμείς οι σοσιαλδημοκράτες στον εργάτη μόνο από τα έξω, δηλαδή έξω από την οικονομική πάλη, έξω από την σφαίρα των σχέσεων ανάμεσα στους εργάτες και τους εργοδότες*".

Προκύπτει λοιπόν το εξής πρόβλημα: ενώ από τη μία το αυθόρμητο αναγνωρίζεται σαν εμβρυακή μορφή του συνειδητού και η οικονομική πάλη παίρνει πολιτικό χαρακτήρα τις περισσότερες φορές αυθόρμητα, από την άλλη η (υποτιθέμενα ανώτερη) πολιτική συνείδηση είναι αναγκαστικά εισαγόμενη από-τα-έξω και δεν μπορεί να αναπτυχθεί μέσα στον προλεταριακό αγώνα. Αυτό το βασικό πρόβλημα στη σκέψη του, που ο Lenin θα το λύσει κατηγορηματικά υπέρ της δεύτερης εκδοχής, είναι κάτι που δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αποδοθεί στην ιδιαιτερότητα των ρώσικων συνθηκών. Ο μόνος τρόπος να το ερμηνεύσουμε είναι να το εντάξουμε στον καθοριστικό διαχωρισμό θεωρίας και πρακτικής, στη βαθιά ριζωμένη αντίληψη ότι ο σοσιαλισμός είναι ένα καλά καθορισμένο σώμα "επιστημονικών ιδεών" ανεξάρτητο από τον ταξικό αγώνα, ένα σώμα ιδεών που αποκλειστικοί κάτοχοί του είναι οι "συνειδητοί σοσιαλδημοκράτες". Με τα λόγια του ίδιου του Kautsky:

"*... ο σοσιαλισμός και η ταξική πάλη γεννιούνται το ένα δίπλα στο άλλο κι όχι το ένα από το άλλο... Η σοσιαλιστική συνείδηση μπορεί να γεννηθεί μόνο πάνω στη βάση της βαθιάς επιστημονικής γνώσης. Φορέας αυτής της επιστήμης δεν είναι το προλεταριάτο, αλλά η αστική διανόηση: στα κεφάλια ορισμένων μελών του στρώματος αυτού γεννήθηκε ο σύγχρονος σοσιαλισμός, και αυτοί είναι εκείνοι που τον μετέδωσαν στους πιο αναπτυγμένους πνευματικά προλετάριους, οι οποίο με τη σειρά τους τον μπάζουν στην ταξική πάλη του προλεταριάτου. Έτσι η σοσιαλιστική συνείδηση είναι κάτι που έχει εισαχθεί απ' έξω στην ταξική πάλη και όχι κάτι που γεννήθηκε αυθόρμητα από*

αυτήν".

Αυτή η αντίληψη είναι το αφετηριακό σημείο γα τον Lenin, και εξαιτίας της δεν μπορεί παρά να αποστεώσει τελικά το περιεχόμενο και την δυναμική των ταξικών αγώνων, κατανοώντας μονάχα τα "εξωτερικά" χαρακτηριστικά τους. Αυτή την αντίληψη θα αναλάβει, εν μέσω της καταλυτικής επίδρασης των ρώσικων συνθηκών, να την τραβήξει μέχρι τις τελικές της συνέπειες όταν θα διατυπώσει τις οργανωτικές του προτάσεις. Αξίζει πάντως τον κόπο να επιμείνουμε πάνω σε αυτό το σημείο, όχι μόνο για την κατανόηση εκείνης της εποχής, αλλά και για επίκαιρη χρήση: είναι γνωστό ότι όλες οι οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς που προέκυψαν τα τελευταία 35 χρόνια ακολουθούν ξεκάθαρα την λενινιστική λογική. Πιστεύουν δηλαδή ότι αποτελούν το συνειδητό κομμάτι του προλεταριάτου, ή αλλιώς την επαναστατική πρωτοπορία του, και δρουν με βάση αυτό το "αυταπόδεικτο αξίωμα". Το πρόβλημα όμως δεν σταματάει εκεί. Υπάρχουν σήμερα και αρκετές αντιεξουσιαστικές πολιτικές συλλογικότητες που παρουσιάζουν την εξής αντίφαση: απ' τη μια, έχοντας υπόψη τους την αντιγραφειοκρατική κριτική που έχει δεχθεί το μπολσεβίκικο μοντέλο του κόμματος, αποκηρύσσουν το λενινισμό και θέτουν το ζήτημα της αυτοοργάνωσης, τόσο των πολιτικών συλλογικοτήτων όσο και των κοινωνικών υποκειμένων. Απ' την άλλη, πιστεύοντας ότι κατέχουν τις "επαναστατικές ιδέες" που πρέπει πάση θυσία να προπαγανδίσουν στην κοινωνία ή στην εργατική τάξη, πιστεύοντας ότι το βασικό ζήτημα για τα πολιτικά υποκείμενα είναι με τη δράση τους "να αλλάξουν τις συνειδήσεις των ανθρώπων", αναπόφευκτα αναπαράγουν το σκληρό πυρήνα της λενινιστικής σκέψης. Αναπαράγουν δηλαδή την πεποίθηση ότι υπάρχει ένα σώμα ιδεών που μπορεί να στέκεται έξω από τη ζωντανή δραστηριότητα των ίδιων των προλετάριων. Κατά την γνώμη μας, από αυτό το σημείο ξεκινούν πολλά προβλήματα της πολιτικής δράσης σήμερα...

Προχωρώντας τη συλλογιστική, του ο Lenin θα πραγματοποιήσει ένα ακόμη αποφασιστικό βήμα για το πώς αντιλαμβάνεται την έννοια του "κοινωνικού" και τα καθήκοντα που αναλογούν στα πολιτικά υποκείμενα. Αρχικά θα διατυπώσει, ενάντια στους "οικονομιστές", τη θέση ότι ο καθοριστικός ρόλος των οικονομικών διεκδικήσεων της εργατικής τάξης δεν συνεπάγεται και τον καθοριστικό ρόλο των διεκδικητικών αγώνων. Και αυτό γιατί τα οικονομικά συμφέροντα της εργατικής τάξης μπορούν να ικανοποιηθούν ουσιαστικά, κατά την γνώμη του, "μόνο με ριζικές πολιτικές αλλαγές, μόνο με την πολιτική επανάσταση που θα αντικαταστήσει την δικτατορία της αστικής τάξης με τη δικτατορία του προλεταριάτου". Στη συνέχεια, έχοντας απέναντί του μια κοινωνία στην οποία η εργατική τάξη ήταν μειοψηφία, μια κοινωνία που βρισκόταν επίσης στη βαριά σκιά της τσαρικής απολυταρχίας, και κουβαλώντας στις αποσκευές του την πολιτική παράδοση των ρώσων λαϊκιστών του 19ου αιώνα, θα μετατοπίσει το ενδιαφέρον του από την εργατική τάξη στο λαό: "Πρέπει να κάνουμε ζύμωση παίρνοντας αφορμή από κάθε συγκεκριμένη εκδήλωση της καταπίεσης. Και μια που η καταπίεση αυτή ασκείται πάνω στις πιο διαφορετικές τάξεις της κοινωνίας, μια που εκδηλώνεται στις πιο διαφορετικές σφαίρες της ζωής και της δράσης... δεν είναι ολοφάνερο πως δεν θα μπορέσουμε να εκπληρώσουμε το καθήκον της ανάπτυξης της πολιτικής συνείδησης των εργατών αν δεν αναλάβουμε την οργάνωση ενός ολόπλευρου πολιτικού ξεσκεπάσματος της απολυταρχίας; Για να προσφέρουν στους εργάτες πολιτικές γνώσεις, οι σοσιαλδημοκράτες πρέπει να πάνε σε όλες τις τάξεις του πληθυσμού, πρέπει να στείλουν μονάδες του στρατού τους προς όλες τις κατευθύνσεις".

Αυτή η μετατόπιση του ενδιαφέροντος προς τον λαό θα έχει συνέπειες και στο πώς αντιλαμβάνεται ο Lenin το ρόλο του κόμματος, το ρόλο του "πολιτικού" απέναντι στο "κοινωνικό". Ήδη από την προσπάθειά του να διατυπώσει ποιος είναι ο γενικότερος ρόλος του κόμματος, αυτό γίνεται φανερό:

"*Η σοσιαλδημοκρατία δεν αντιπροσωπεύει την εργατική τάξη στις σχέσεις της μόνο προς ορισμένες ομάδες εργοδοτών, αλλά και στις σχέσεις της προς όλες τις τάξεις*

της σύγχρονης κοινωνίας, στις σχέσεις της προς το κράτος σαν οργανωμένη πολιτική δύναμη".

Σε αυτό το σημείο χρειάζεται προσοχή: δεν πρόκειται εδώ για μια διορατική αναγνώριση αυτού που πολύ αργότερα θα ονομαστεί "κοινωνικό εργοστάσιο". Διότι ο ίδιος ο Lenin θα πραγματοποιήσει αυτή τη στροφή αφού προηγουμένως έχει τοποθετήσει σε κεντρική θέση την καταπίεση της τσαρικής απολυταρχίας και την αναγκαιότητα κατάληψης της κρατικής εξουσίας. Είναι λοιπόν τόσο η ιδιαιτερότητα των ρώσικων συνθηκών, όσο και η ταύτιση της επαναστατικής διαδικασίας με την κατάληψη του κράτους, που μπορούν να ερμηνεύσουν τη στροφή προς τον λαό - μια στροφή που αναβίωσε σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στα μ/λ εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Και το χειρότερο: μια στροφή που επιβλήθηκε από τους ανά τον κόσμο λενινιστές ακόμη και σε συνθήκες που απείχαν δραματικά από τις ρώσικες συνθήκες των αρχών του αιώνα. Πάντως ήδη από τότε αυτή η θέση του Lenin θα δεχθεί κριτική, και μάλιστα με εντυπωσιακό τρόπο, από τους "οικονομιστές":

"Στις αναζητήσεις της η Ίσκρα ξεφεύγει συχνά από την ταξική άποψη και προωθεί στην πρώτη γραμμή την κοινή δυσαρέσκεια ενάντια στην κυβέρνηση, αν και οι αιτίες και ο βαθμός της δυσαρέσκειας αυτής είναι πολύ διαφορετικός ανάμεσα στους "συμμάχους"... όμως δεν βγάζει τσιμουδιά για την ταξική διχόνοια ανάμεσα σε αυτά τα στρώματα του πληθυσμού" !

Όπως και να' χει το αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης είναι ότι ο Lenin θα υποστηρίξει με τον πιο εμφατικό τρόπο την αναγκαιότητα να πραγματοποιούνται απ' τη μεριά της σοσιαλδημοκρατίας ολόπλευρες "πολιτικές αποκαλύψεις". Αφού πρώτα εντοπίσει το θετικό ρόλο που έπαιξαν οι οικονομικές αποκαλύψεις - δηλαδή το ξεσκέπασμα των άθλιων συνθηκών δουλειάς που επικρατούσαν στα εργοστάσια μέσω της κυκλοφορίας προκηρύξεων από τους τοπικούς σοσιαλδημοκρατικούς ομίλους - στην εξέλιξη των αγώνων μέσα στο εργοστάσιο, στη συνέχεια θα τονίσει ότι το ανέβασμα της δραστηριότητας των μαζών στο "πολιτικό επίπεδο" μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω των ολόπλευρων πολιτικών αποκαλύψεων. Δηλαδή μέσω μιας προπαγανδιστικής δράσης που όχι μόνο θα αποκαλύπτει όλες τις πλευρές της τσαρικής καταπίεσης, αλλά θα μάθει στους εργάτες να παρατηρούν τη στάση των υπόλοιπων τάξεων πάνω στα "φλέγοντα πολιτικά γεγονότα". Αυτή η μετατόπιση στο περιεχόμενο της πολιτικής δουλειάς, μαζί με τις αντιλήψεις που περιγράψαμε παραπάνω, είναι που θα καθοδηγήσουν τον Lenin στη διατύπωση συγκεκριμένων οργανωτικών προτάσεων, στη "μεταμόρφωση" του κλασσικού οργανωτικού μοντέλου του SPD μέσα στις ρώσικες συνθήκες.

Προτού διατυπώσει τις προτάσεις του, ο Lenin θα ασκήσει κριτική στην ήδη υπάρχουσα δράση της ρώσικης σοσιαλδημοκρατίας. Πρώτα θα εντοπίσει, με μια παράξενη ίσως διατύπωση για κάποιον που θεωρούσε πως οι εργάτες από μόνοι τους δεν μπορούν να ξεπεράσουν τον τρεϊντγιουνιονισμό, ότι οι οργανωμένοι σοσιαλδημοκράτες έχουν μείνει πίσω σε σχέση με την άνοδο του αυθόρμητου εργατικού κινήματος! Ύστερα θα κατευθύνει τα βέλη του ενάντια σε αυτό που θα ονομάσει "χειροτεχνισμό". Δηλαδή την απομόνωση των τοπικών σοσιαλδημοκρατικών ομίλων, την έλλειψη συστηματικής και συντονισμένης πολιτικής δράσης, την έλλειψη ενός συνεκτικού πολιτικού σχεδίου και την αδυναμία απάντησης στην αστυνομική καταστολή. Είναι μάλιστα αυτή η τελευταία αδυναμία, είναι συγκεκριμένα η ύπαρξη της μυστικής πολιτικής αστυνομίας, μια πιεστική συνθήκη που θα συμβάλλει σε ένα βαθμό ώστε ο Lenin να διατυπώσει τη θέση ότι η "γεροδεμένη" επαναστατική οργάνωση που είναι, κατά την γνώμη του, απαραίτητη για το ξεπέρασμα του "χειροτεχνισμού" πρέπει να αποτελείται από επαγγελματίες επαναστάτες. Πράγματι ένα από τα βασικά καθήκοντα των επαγγελματιών επαναστατών είναι να οργανώσουν, ενάντια στην υπονομευτική δράση της πολιτικής αστυνομίας, την κυκλοφορία των ταξικών

αγώνων - μια πρακτική που, απ' όσα γνωρίζουμε, θα θεωρητικοποιηθεί για πρώτη φορά από τον Lenin:

"Για τη μάζα των ρώσων εργατών αυτή η απεργία μπορεί να μείνει (και τις περισσότερες φορές μένει!) "μυστική", γιατί η κυβέρνηση θα φροντίσει να κόψει κάθε επαφή με τους απεργούς, θα φροντίσει να κάνει αδύνατη τη διάδοση κάθε πληροφορίας για την απεργία. Εδώ ακριβώς χρειάζεται μια ειδική πάλη ενάντια στην πολιτική αστυνομία, μια πάλη που δεν μπορεί να διεξαχθεί από μια τόσο πλατιά μάζα σαν και αυτή που συμμετέχει στις απεργίες. Η πάλη αυτή πρέπει να οργανωθεί σύμφωνα με όλους τους "κανόνες της τέχνης" από ανθρώπους που ασχολούνται επαγγελματικά με την επαναστατική δράση".

Βέβαια μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι υπάρχει εδώ ένα ακόμη πρόβλημα: ο Lenin δεν αναφέρεται στην κυκλοφορία των αγώνων σαν μια ζωτική λειτουργία μιας προλεταριακής οργάνωσης, αλλά βασικά σαν ένα μέσο αντιμετώπισης της δράσης της πολιτικής αστυνομίας. Επιπλέον αρνείται και πάλι την δυνατότητα οι ίδιοι οι εργάτες να οργανώσουν αυτή την κυκλοφορία σε συνθήκες καταστολής, αναθέτοντας την σε έναν εξωτερικό παράγοντα, τους επαναστάτες που είναι εκπαιδευμένοι γι' αυτό το σκοπό. Αυτό θα αποτελέσει μάλιστα ένα από τα βασικά πολιτικά επιχειρήματα των επιγόνων του, ιδιαίτερα των ένοπλων: η ένταση της καταστολής από τη μεριά του κράτους, υποτίθεται αναπόφευκτα, επιβάλλει το "μπετονάρισμα" των πολιτικών οργανώσεων. Εν τέλει η δημιουργία επαγγελματιών επαναστατών, που είναι κεντρική στην οργανωτική πρόταση του Lenin, δεν θα "δικαιωθεί" τόσο από την αναγκαιότητα της κυκλοφορίας των αγώνων αλλά πολύ περισσότερο από την "αυτονόητη ανωτερότητα" της σοσιαλδημοκρατικής συνείδησης που πρέπει αυτοί να κατέχουν, απ' το γεγονός ότι ο πολιτικός αγώνας της σοσιαλδημοκρατίας θεωρείται όχι μόνο διαφορετικός αλλά και ανώτερος από τους εργατικούς αγώνες. Με άλλα λόγια, οι επαγγελματίες επαναστάτες θα καταλάβουν στη λενινιστική θεωρία τη θέση που είχαν οι αστοί διανοούμενοι στη θεωρία του Kautsky.

Έτσι ο Lenin θα φτάσει στη διατύπωση των χαρακτηριστικών της πολιτικής οργάνωσης που προτείνει, αφού πρώτα τονίσει ότι μιλάει μόνο για τις ρώσικες συνθήκες - είναι σε αυτό το σημείο χαρακτηριστική η κατηγορία που απευθύνει στους "οικονομιστές" πως "όποιος σε καθεστώς απολυταρχίας θέλει πλατιά οργάνωση εργατών με εκλογές, απολογισμούς, καθολική ψηφοφορία κ.λ.π. είναι απλούστατα ένας αδιόρθωτος ουτοπιστής". Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι: πρώτο, που ήδη το αναφέραμε, το γεγονός ότι η οργάνωση αυτή αποτελείται από επαγγελματίες επαναστάτες. Δεύτερο ότι η δράση της ακολουθεί όλους τους κανόνες της συνωμοτικότητας προκειμένου να μπορεί να κινείται ευέλικτα σε συνθήκες καταστολής, Τρίτο ο συγκεντρωτισμός των λειτουργιών του κόμματος στα χέρια λίγων επαγγελματιών επαναστατών - ένας συγκεντρωτισμός που κατά τον Lenin δεν θα επιφέρει κανένα πρόβλημα στη σχέση ανάμεσα σε επαναστάτες και εργάτες. Τέταρτο η δομή της οργάνωσης είναι δικτυακή, πρόκειται δηλαδή για ένα δίκτυο από ολιγάριθμες ομάδες επαγγελματιών επαναστατών που δραστηριοποιούνται ανά πόλη, ανά εργοστάσιο κ.λ.π. και συνδέονται ακτινωτά με το "σκεπτόμενο κέντρο" της οργάνωσης. Ο Lenin θα δώσει μάλιστα μια λεπτομερειακή περιγραφή του τρόπου με τον οποίο οι λειτουργίες των κλασσικών συνδικάτων (τα οποία διαλύονταν εύκολα από τη τσαρική αστυνομία) μπορούν να επιτελεστούν εξ' ολοκλήρου από ένα δίκτυο αποτελούμενο από παράνομους τοπικούς πυρήνες επαναστατών! Τέλος θα προτείνει σαν πρώτο βήμα για τη δημιουργία μιας πολιτικής οργάνωσης με αυτά τα χαρακτηριστικά την δημιουργία μιας πανρωσικής εφημερίδας που θα πραγματοποιήσει την κυκλοφορία τόσο των οικονομικών αποκαλύψεων όσο και των ολόπλευρων πολιτικών αποκαλύψεων. Για τον Lenin αυτή η εφημερίδα δεν έχει μόνο προπαγανδιστική αξία για τους εργάτες, αλλά μπορεί να παίξει το ρόλο του "συλλογικού οργανωτή" για το ίδιο το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, συνδέοντας τους

κατά τόπους απομονωμένους σοσιαλδημοκρατικούς ομίλους γύρω από μια συγκεκριμένη πρακτική δραστηριότητα:

"…είναι ένα σχέδιο μαχητικής προετοιμασίας για την ανάπτυξη μιας επαναστατικής οργάνωσης που είναι έτοιμη να υποστηρίξει κάθε διαμαρτυρία και κάθε ξέσπασμα".

Συμπερασματικά, δύο πράγματα γίνονται, κατά την γνώμη μας, φανερά σχετικά με τη λενινιστική οργανωτική πρόταση. Αφ' ενός ότι επρόκειτο για ένα οργανωτικό μοντέλο που, σε σύγκριση με άλλα που αναπτύχθηκαν μέσα στα πλαίσια της Β' Διεθνούς, ήταν πιο συγκεκριμένο, προσπαθούσε να δώσει σαφείς "απαντήσεις" και στα πιο επιμέρους προβλήματα, και έβαζε σε πρώτο πλάνο στο μέγιστο βαθμό τον βολονταρισμό του πολιτικού υποκειμένου. Εδώ μπορεί να αναζητηθεί ίσως και το συγκριτικό πλεονέκτημα των μπολσεβίκων στην πολιτική διαμάχη μέσα στο ρώσικο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα που τους εξασφάλισε τη στήριξη της πλειοψηφίας των εργατών: είχαν προσαρμόσει το πολιτικό τους σχέδιο πάνω στην ιδιαιτερότητα των ρώσικων συνθηκών και παρουσιάζονταν αποφασισμένοι να δώσουν "άμεσες λύσεις" στα διάφορα οργανωτικά ζητήματα. Εδώ, και συγκεκριμένα στο βολονταρισμό του επαναστάτη, μπορεί επίσης να αναζητηθεί και η διαρκής γοητεία που ασκούν ακόμη οι διάφορες παραλλαγές του λενινισμού στα πολιτικά υποκείμενα. Αφ' ετέρου ήταν μια οργανωτική πρόταση που όχι μόνο είχε σαν μια από τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις της το διαχωρισμό των πολιτικών από τα ταξικά υποκείμενα (είναι πολλά τα σημεία στο "Τι να κάνουμε;" όπου ο Lenin τονίζει ότι η οργάνωση των επαναστατών πρέπει οπωσδήποτε να είναι ξεχωριστή από τις οργανώσεις των εργατών) αλλά οδήγησε αυτό το διαχωρισμό σε ένα ακόμη ανώτερο επίπεδο, δημιουργώντας μια πλήρως εξουσιαστική σχέση ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό" όπως επίσης και ανάμεσα στις διαφορετικές βαθμίδες του κόμματος. Πράγματι, δεν θα περάσει πολύς καιρός μέχρι ο Lenin να διατυπώσει στο "Ένα βήμα μπροστά, δύο βήματα πίσω" τη θέση ότι όλες οι λειτουργίες του κόμματος πρέπει να περνάνε από τα χέρια μιας ολιγάριθμης κεντρικής επιτροπής, ότι η κεντρική επιτροπή του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος είναι το μοναδικό "σκεπτόμενο κέντρο" που καθορίζει την πολιτική γραμμή και όλα τα υπόλοιπα τμήματα του κόμματος είναι εκτελεστικοί βραχίονες, με τους εργάτες να προορίζονται για τον παθητικό ρόλο του "πεζικού της επανάστασης". Είναι σε αυτό το σημείο που ο Lenin θα αρνηθεί ολοκληρωτικά κάθε δύναμη αυθεντικής δημιουργίας απ' την μεριά του προλεταριάτου όταν αυτό δεν καθοδηγείται από το κόμμα που είναι "ο θεματοφύλακα της ταξικής συνείδησης"! Με αυτά τα δεδομένα, δεν είναι παράξενο το γεγονός ότι ενώ οι μπολσεβίκοι συμμετείχαν ενεργά στην επανάσταση του 1905, δεν κατάφεραν να κατανοήσουν την ανάδυση των σοβιέτ και την δυναμική που ενυπήρχε σ' αυτή την προλεταριακή μορφή οργάνωσης. Θα περάσει παραπάνω από μια δεκαετία για να αναγκαστούν να το κάνουν, προκειμένου όμως να καταλάβουν την πολιτική εξουσία για λογαριασμό της εργατικής τάξης...

ΤΟ ΑΥΘΟΡΜΗΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΚΑΙ Η ΜΑΖΙΚΗ ΑΠΕΡΓΙΑ: ROSA LUXEMBURG

Η Rosa Luxemburg υπήρξε, προπολεμικά, ίσως η πιο ενδιαφέρουσα φυσιογνωμία της "αριστερής τάσης" του SPD, και ο βασικός λόγος γι' αυτό είναι ότι στη σκέψη της συμπυκνώθηκαν όλες σχεδόν οι αντιφάσεις αυτής της πολιτικής τάσης. Όπως έχουμε ήδη σημειώσει η κριτική που ασκήθηκε στον "ορθόδοξο" μαρξισμό απ' τον Bernstein είχε προκαλέσει σοβαρές αναταράξεις μέσα στο SPD και υπήρξε ένας από τους βασικούς λόγους ώστε η αριστερά του κόμματος να στρέψει το βλέμμα της στην ταξική πάλη. Η "φράξια" της Luxemburg ήταν η πρώτη που πραγματοποίησε αυτή την στροφή, όντας όμως ακόμη περιορισμένη απ' το βασικό θεωρητικό πλαίσιο της "ορθόδοξης" γραμμής.

Το 1904 στο άρθρο της "Οργανωτικά προβλήματα της ρώσικης σοσιαλδημοκρατίας" η Luxemburg, μέσα από την κριτική που θα ασκήσει στον υπερσυγκεντρωτισμό που πρότεινε

ο Lenin, θα επιχειρήσει να φέρει στην επιφάνεια τον καθοριστικό ρόλο που παίζουν οι αυθόρμητοι αγώνες της εργατικής τάξης. Αφού επισημάνει την ιδιαιτερότητα των ρώσικων συνθηκών, θα διαπιστώσει αρχικά ότι η άνοδος του εργατικού κινήματος Ρωσία είναι το αποτέλεσμα του πολλαπλασιασμού των αυθόρμητων αγώνων, και ότι σε αυτή την εξέλιξη το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα έχει παίξει έναν ασήμαντο ρόλο. Αναζητώντας την αιτία αυτού του γεγονότος, θα απορρίψει τη θέση του Lenin ότι ο ασήμαντος ρόλος των σοσιαλδημοκρατών οφείλεται στις οργανωτικές αδυναμίες του κόμματος και την έλλειψη συγκεντρωτισμού, και θα κάνει μια σημαντική επισήμανση για το πώς πρέπει να προκύπτει η τακτική του κόμματος:

"Γενικά η τακτική της σοσιαλδημοκρατίας δεν είναι κάτι που μπορεί να "εφευρίσκεται". Είναι αντίθετα το προϊόν μιας σειράς δημιουργικών πράξεων του, συχνά αυθόρμητου, ταξικού αγώνα που αναζητά το δρόμο του προς τα εμπρός".

Για την Luxemburg τα διευθυντικά όργανα του κόμματος έχουν την τάση να παίζουν ένα συντηρητικό ρόλο, έτσι είναι απαραίτητο πρώτα το εργατικό κίνημα να κερδίσει "νέα εδάφη", ώστε στη συνέχεια το κόμμα να εξελίξει την τακτική του. Έπειτα η Luxemburg θα εξετάσει με λεπτομέρεια τον υπερσυγκεντρωτισμό που πρότεινε ο Lenin αναγνωρίζοντας ότι ουσιαστικά ταυτίζεται με τη βασική σύλληψη του μπλανκισμού σχετικά με το ρόλο των επαναστατών. Όμως αυτό δεν θα την οδηγήσει σε μια γενική απόρριψη του συγκεντρωτισμού του κόμματος, αλλά στην επισήμανση ότι ο συγκεντρωτισμός της σοσιαλδημοκρατίας είναι διαφορετικού είδους από αυτόν του μπλανκισμού γιατί στηρίζεται στη μαζική δράση των εργατών. Στην επιχειρηματολογία της θα γίνει φανερή η σημασία που αποδίδει στους αυθόρμητους αγώνες για την αυτοεκπαίδευση της εργατικής τάξης, καθώς και μια πρώιμη διατύπωση της ενότητας πολιτικού και οικονομικού αγώνα:

"Για τον Lenin η διαφορά ανάμεσα στη σοσιαλδημοκρατία και τον μπλανκισμό υποβιβάζεται στην παρατήρηση ότι στη θέση μιας χούφτας συνωμοτών έχουμε ένα ταξικά συνειδητοποιημένο προλεταριάτο. Ξεχνάει όμως ότι αυτή η διαφορά επιβάλλει μια πλήρη αναθεώρηση των ιδεών μας για την οργάνωση, και άρα μια εντελώς διαφορετική σύλληψη του συγκεντρωτισμού και της υπάρχουσας σχέσης ανάμεσα στο κόμμα και τον ταξικό αγώνα... Οι τακτικές και τα καθήκοντα των μπλανκιστών επαναστατών είχαν ελάχιστη σύνδεση με τον στοιχειώδη ταξικό αγώνα – ήταν αντικείμενο ελεύθερου αυτοσχεδιασμού... Όμως η σοσιαλδημοκρατική δραστηριότητα πραγματοποιείται κάτω από ριζικά διαφορετικές συνθήκες. Αναδύεται ιστορικά μέσα από τον στοιχειώδη ταξικό αγώνα. Εξαπλώνεται και εξελίσσεται σύμφωνα με την εξής διαλεκτική διαδικασία: το προλεταριάτο στρατεύεται και αποκτάει συνείδηση των στόχων του στην πορεία του ίδιου του αγώνα. Η δραστηριότητα της κομματικής οργάνωσης, η ανάπτυξη της συνείδησης των στόχων του αγώνα απ' το προλεταριάτο, και η ανάπτυξη του ίδιου του αγώνα δεν είναι διαφορετικά πράγματα διαχωρισμένα χρονικά και με μηχανιστικό τρόπο. Είναι οι διαφορετικές όψεις του ίδιου αγώνα".

Έτσι ενώ η Luxemburg θα αναγνωρίσει στο συγκεντρωτισμό του Lenin την προσπάθεια των μπολσεβίκων να ελέγξουν το κόμμα και τις εργατικές οργανώσεις και όχι να αναπτύξουν τη δραστηριότητά τους, δεν θα μπορέσει ακόμη να κατανοήσει ότι ο πιο "ελαστικός" συγκεντρωτισμός που επικρατούσε μέσα στο SPD ήδη δημιουργούσε μια προβληματική σχέση ανάμεσα στο κόμμα και την εργατική τάξη. Στη συνέχεια θα στρέψει το ενδιαφέρον της στη θέση του Lenin ότι η υιοθέτηση του υπερσυγκεντρωτισμού είναι το πιο ασφαλές μέσο για να αντιμετωπιστεί διεθνώς ο "οπορτουνισμός" των αστών διανοούμενων (αυτή ήταν η "δυσφημιστική" ονομασία για το ρεφορμισμό των μπερνσταϊνικών !) μέσα στο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Αφ' ενός η Luxemburg θα εντοπίσει ότι είναι συγκεκριμένες κοινωνικές διαδικασίες (η οικονομική κατάρρευση της μικροαστικής τάξης, η πολιτική αποσύνθεση της "κλασσικής" αστικής δημοκρατίας κ.λ.π.) που σπρώχνουν πολλούς αστούς

διανοούμενους μέσα στις τάξεις της σοσιαλδημοκρατίας. Αφ' ετέρου θα ερμηνεύσει τον "οπορτουνισμό" σαν το προϊόν της ίδιας της αντιφατικής φύσης του σοσιαλιστικού κινήματος. Πιο συγκεκριμένα:

"*Για πρώτη φορά στην ιστορία οι άνθρωποι εκφράζουν συνειδητά τη θέλησή τους και σε αντίθεση προς όλες τις κυρίαρχες τάξεις. Αυτή η θέληση μπορεί να ικανοποιηθεί μόνο πέρα από τα όρια του καπιταλιστικού συστήματος. Όμως οι μάζες μπορούν να αποκτήσουν και να ενδυναμώσουν αυτή τη θέληση μόνο στην πορεία του καθημερινού αγώνα ενάντια στην υπάρχουσα κοινωνική τάξη πραγμάτων – που σημαίνει μέσα στα όρια της καπιταλιστικής κοινωνίας... Αυτοί είναι οι όροι της διαλεκτικής αντίφασης μέσα από την οποία προχωράει το σοσιαλιστικό κίνημα*".

Είναι βασικά αυτή η ταυτόχρονη ύπαρξη των ρεφορμιστικών και των χειραφετικών τάσεων/πρακτικών μέσα στους ίδιους τους ταξικούς αγώνες που θα την οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο "οπορτουνισμός" δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί στο πεδίο του κόμματος με οργανωτικές αλλαγές, όπως πίστευε ο Lenin, αλλά με την ενίσχυση της επαναστατικής πολιτικής γραμμής εντός των ίδιων των ταξικών αγώνων. Ταυτόχρονα θα ασκήσει κριτική στη λενινιστική "στροφή στο λαό", τονίζοντας ότι ενώ είναι αλήθεια ότι η σοσιαλδημοκρατία αντιπροσωπεύει τις "προοδευτικές επιδιώξεις" ολόκληρης της κοινωνίας, παρ' όλα αυτά πρέπει να υποτάσσει αυτές τις προσδοκίες στις ανάγκες και την επαναστατική δράση της εργατικής τάξης, που πρέπει να αποτελεί τον ταξικό πυρήνα του κόμματος. Θα αποτύχει βέβαια, και πάλι, να δει ότι η αντιπροσώπευση των "προοδευτικών επιδιώξεων" της κοινωνίας ήταν ένας ακόμη καθοριστικός παράγοντας για την είσοδο των αστών διανοούμενων μέσα στο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα!

Σε γενικές γραμμές, ενώ η Luxemburg θα πραγματοποιήσει μια σημαντική στροφή στους ταξικούς αγώνες και στην ανάδειξη του ρόλου του αυθόρμητου στοιχείου, την ίδια στιγμή είναι ακόμη παντού διάχυτες οι ισχυρές επιφυλάξεις της σχετικά με την οποιαδήποτε αμφισβήτηση του κόμματος και των συνδικάτων. Είναι χαρακτηριστική της εμπιστοσύνης είχε στις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης η θέση της για το ρόλο του κόμματος απέναντι στο ρεφορμισμό:

"*Το κόμμα δρα σαν ένα προπύργιο που προστατεύει το ταξικό κίνημα από τις αποκλίσεις στην κατεύθυνση του αστικού κοινοβουλευτισμού*" !

Την ίδια στιγμή θα κλείσει το άρθρο της με μια διατύπωση που είναι εντυπωσιακή, για τα δεδομένα της εποχής:

"*... το μόνο υποκείμενο που διεκδικεί σήμερα το ρόλο του οργανωτή είναι το συλλογικό "εγώ" της εργατικής τάξης. Η εργατική τάξη απαιτεί το δικαίωμα να κάνει τα λάθη της και να μάθει τη διαλεκτική της ιστορίας. Ας μιλήσουμε ξεκάθαρα: τα λάθη που έχουν γίνει από ένα πραγματικό επαναστατικό κίνημα είναι, από ιστορική άποψη, πιο γόνιμα από το αλάθητο της καλύτερης κεντρικής επιτροπής*".

Αυτές οι επιφυλάξεις που εξέφραζε αρχικά η Luxemburg θα αρθούν σε κάποιο βαθμό το 1906, χρονιά που θα γράψει το βιβλίο "Η μαζική απεργία, το πολιτικό κόμμα και τα συνδικάτα". Η εξέλιξη δεν ήταν καθόλου τυχαία: είχε μεσολαβήσει τόσο ο κύκλος των ταξικών αγώνων της περιόδου 1904- 1906 στη Γερμανία, όσο και η επανάσταση και το κύμα των μαζικών απεργιών στη Ρωσία το 1905. Μέσα σε αυτά τα γεγονότα γινόταν φανερή για την αριστερά του SPD τόσο μια χειροπιαστή προοπτική νίκης απέναντι στο ρεφορμισμό όσο και μια τάση απομάκρυνσης των αυθόρμητων εργατικών αγώνων από το κόμμα και τα συνδικάτα. Έτσι η ανάλυση της επανάστασης του 1905 και του ζητήματος της μαζικής απεργίας θα γίνουν οι κεντρικές θεματικές για τη Luxemburg στο "Η μαζική απεργία, το πολιτικό κόμμα και τα συνδικάτα". Αρχικά η Luxemburg θα απορρίψει την κλασσική σύλληψη των αναρχικών για τη μαζική απεργία σαν ένα τεχνικό μέσο αγώνα που η χρήση του μπορεί να αποφασιστεί την κατάλληλη στιγμή. Ταυτόχρονα θα επιτεθεί

τόσο σε εκείνα τα στελέχη του SPD που ήθελαν να αποφύγουν το "πρόβλημα" της μαζικής απεργίας, προγραμματίζοντάς την για μια μακρινή χρονική στιγμή, όσο και στην ηγεσία των συνδικάτων που ήθελε να αντιμετωπίσει το "πρόβλημα" απαγορεύοντάς την με αποφάσεις κορυφής στα συνδικαλιστικά συνέδρια. Θα επιμείνει ότι η μαζική απεργία είναι το ιστορικό προϊόν των ταξικών αγώνων:

"*... δεν μπορούμε, κατά συνέπεια, να κατανοήσουμε τη μαζική απεργία μέσα από αφηρημένες υποθέσεις σχετικά με το πόσο πιθανή ή απίθανη είναι η πραγματοποίησή της, ή σχετικά με το πόσο χρήσιμη ή βλαβερή είναι, αλλά μόνο μέσα από μια εξέταση των παραγόντων και των κοινωνικών συνθηκών μέσα από τις οποίες αναδύεται η μαζική απεργία στην παρούσα φάση του ταξικού αγώνα – με αλλά λόγια δεν είναι μέσα από την υποκειμενική κριτική της μαζικής απεργίας απ' τη σκοπιά του τι είναι επιθυμητό, αλλά μόνο μέσα από την αντικειμενική διερεύνηση των κοινωνικών πηγών της μαζικής απεργίας απ' την σκοπιά του τι είναι ιστορικά αναπόφευκτο, που το πρόβλημα μπορεί να αναλυθεί...*".

Στη συνέχεια θα εντοπίσει ορισμένα χαρακτηριστικά των μαζικών απεργιών, κυρίως στη Ρωσία: η μαζική απεργία είναι η συνισταμένη πολλών και διαφορετικών μορφών δράσης των εργατών, είναι "η ίδια η μέθοδος κίνησης του προλεταριακού αγώνα". Οι απεργίες διαμαρτυρίας που οργανώνονται με πρωτοβουλία του κόμματος παίζουν σημαντικό ρόλο μόνο στην αρχική φάση του κινήματος, ενώ στη συνέχεια ο ρόλος τους υποβαθμίζεται εντελώς σαν αποτέλεσμα της ανάπτυξης του αυθόρμητου στοιχείου. Επίσης ο καθοριστικός ρόλος του αυθόρμητου στοιχείου στη μαζική απεργία, που μπορεί σε μερικές περιπτώσεις, κατά την Luxemburg, να είναι και ένας περιοριστικός παράγοντας για το κίνημα, προσδίδει σε αυτήν έναν τόσο απρόβλεπτο χαρακτήρα ώστε οποιαδήποτε τακτική κίνηση του κόμματος που δεν συνδέεται με την πραγματική δράση των εργατών να μην μπορεί να εφαρμοστεί. Όμως εκείνο το χαρακτηριστικό της μαζικής απεργίας που είναι το σημαντικότερο για την Luxemburg είναι η διαλεκτική ενότητα του οικονομικού και του πολιτικού αγώνα. Αξίζει σ' αυτό το σημείο να δούμε πως ακριβώς εννοεί αυτή την ενότητα:

"*Κάθε νέο ξεκίνημα και κάθε καινούρια νίκη του πολιτικού αγώνα μετατρέπεται σε μια ισχυρή ώθηση για τον οικονομικό αγώνα, επεκτείνοντας την ίδια στιγμή τις δυνατότητές του και οξύνοντας το πάθος των εργατών να καλυτερεύσουν τη θέση τους και την επιθυμία τους να αγωνιστούν. Και αντίστροφα. Ο ακατάπαυστος οικονομικός αγώνας των εργατών ενάντια στους καπιταλιστές διατηρεί ζωντανή την αγωνιστική τους ενέργεια και σε κάθε πολιτική διαμάχη, δημιουργεί το συνεχώς καινούριο απόθεμα της προλεταριακής τάξης απ' το οποίο ο πολιτικός αγώνας ανανεώνει την δύναμή του... Με μια λέξη: ο οικονομικός αγώνας είναι ο πομπός από το ένα πολιτικό κέντρο στο άλλο, ο πολιτικός αγώνας είναι η περιοδική γονιμοποίηση του εδάφους για τον οικονομικό αγώνα... Και η ενότητά τους εκφράζεται ακριβώς στη μαζική απεργία*".

Αφού λοιπόν διατυπώσει το παραπάνω συμπέρασμα αρκετές φορές, που σημαίνει ότι στους αυθόρμητους εργατικούς αγώνες αναγνώριζε κάτι παραπάνω απ' τον απλό τρεϊντγιουνιονισμό που καταλάβαινε ο Lenin, αφού εντοπίσει κατ' επανάληψη τη σημασία του αυθόρμητου στοιχείου, αναγνωρίζοντας τη δημιουργική δύναμη των ίδιων των προλετάριων, η Rosa Luxemburg θα παραμείνει ουσιαστικά καθηλωμένη στην "ορθόδοξη" αντίληψη για το ρόλο του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, αδυνατώντας να οδηγήσει αυτό που καταλάβαινε απ' την ταξική πάλη στις τελικές του συνέπειες:

"*Αν η διεύθυνση της μαζικής απεργίας, με την έννοια της απόφασης για το ξεκίνημά της και του υπολογισμού για το κόστος της, είναι ένα ζήτημα του ίδιου του επαναστατικού προλεταριάτου, η διεύθυνση της μαζικής απεργίας , με μια εντελώς διαφορετική έννοια, γίνεται το καθήκον της σοσιαλδημοκρατίας και των ηγετικών της οργάνων. Αντί να απασχολούν το μυαλό τους με την τεχνική πλευρά, με τον μηχανισμό πραγματοποίησης,*

της μαζικής απεργίας, οι σοσιαλδημοκράτες καλούνται να αναλάβουν την πολιτική ηγεσία καταμεσής μιας επαναστατικής περιόδου".

Η μόνη (αλλά σημαντική) διαφορά αυτής της αντίληψης από την "ορθόδοξη" γραμμή βρίσκεται στην σύλληψη της πολιτικής τακτικής του κόμματος σαν μια διαδικασία που προκύπτει μέσα από τον ταξικό αγώνα. Έτσι η Luxemburg, ενώ με την διατύπωση της "τακτικής σαν διαδικασία" θα πραγματοποιήσει ένα βήμα προς τη ριζική αλλαγή της τότε υπάρχουσας σχέσης ανάμεσα στα πολιτικά υποκείμενα και την εργατική τάξη, με την επιμονή της στην αναγκαιότητα ανάληψης της "πολιτικής ηγεσίας" εκ μέρους της σοσιαλδημοκρατίας θα αναιρέσει στην ουσία αυτό το βήμα!

Η ανάλυση των πιο συγκεκριμένων σχέσεων ανάμεσα στις οργανωτικές μορφές του "πολιτικού" και του "κοινωνικού" εκείνης της εποχής, δηλαδή η ανάλυση των συγκεκριμένων σχέσεων ανάμεσα στο κόμμα, στα συνδικάτα και στην εργατική τάξη, θα είναι ο επόμενος στόχος για τη Luxemburg. Γενικότερα η θέση της για τα συνδικάτα ήταν ανεπιφύλακτα θετική, μιας και θεωρούσε πως ακόμη και το πιο ρεφορμιστικό συνδικάτο δεν έπαυε να είναι μια μορφή οργάνωσης που προέκυπτε απ' την ίδια την εργατική τάξη και ήταν απαραίτητη σε ένα πρώτο στάδιο, παρακάμπτοντας έτσι την κριτική στο διαμεσολαβητικό ρόλο του συνδικάτου. Με την έκδοση του "Η μαζική απεργία, το πολιτικό κόμμα και τα συνδικάτα" κάτι αρχίζει να αλλάζει. Έτσι, αφού ειρωνευτεί (με απαράμιλλο τακτ!) την απαίτηση των συνδικαλιστών ηγετών να οργανωθεί ολόκληρη η εργατική τάξη στα συνδικάτα προτού κάνουν οποιαδήποτε σκέψη για κύρηξη μαζικής απεργίας, θα επιτεθεί στη γραφειοκρατικοποίηση των συνδικάτων, στην "επαγγελματική εξειδίκευση" των στελεχών τους, και στο μηχανιστικό τρόπο με τον οποίο η ηγεσία τους αντιλαμβάνεται τη λειτουργία της και τη σχέση της με τους εργάτες. Σ' αυτή την επίθεση θα γίνει πιο σαφής ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται τις ταξικές οργανώσεις της εποχής και τη σχέση που θα έπρεπε να έχουν με τους ταξικούς αγώνες:

"... τα συνδικάτα, όπως όλες οι μαχόμενες οργανώσεις του προλεταριάτου, δεν μπορούν να διατηρηθούν μόνιμα με κανέναν άλλο τρόπο παρά μόνο μέσα από τον ταξικό αγώνα... Η μηχανιστική- γραφειοκρατική αντίληψη δεν μπορεί παρά να συλλάβει τον αγώνα σαν ένα προϊόν της οργάνωσης σε ένα συγκεκριμένο στάδιο της δύναμής της. Αντίθετα η ζωντανή, διαλεκτική, εξήγηση βλέπει την οργάνωση να αναδύεται σαν ένα προϊόν του αγώνα".

Αυτή η αντίληψη ότι οι αγώνες είναι το οξυγόνο των ταξικών οργανώσεων θα την οδηγήσει σε δύο συμπεράσματα. Πρώτον στην επισήμανση της σημασίας που έχει η δράση των εργατών που δεν είναι οργανωμένοι στα συνδικάτα: "Η υπερεκτίμηση ή η λάθος εκτίμηση του ρόλου των οργανώσεων στον ταξικό αγώνα ενδυναμώνεται γενικά απ' την υποτίμηση της ανοργάνωτης προλεταριακής μάζας και της πολιτικής της ωριμότητας". Δεύτερον στη θέση ότι η συνεργασία οργανωμένων και ανοργάνωτων εργατών είναι ζωτικής σημασίας για την επιτυχία της μαζικής απεργίας – υπό μια έννοια η Luxemburg θα προβλέψει σ' αυτό το σημείο ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του επόμενου κύκλου αγώνων: την εργατική χρήση των συνδικάτων. Η Luxemburg αντιλαμβάνεται τα συνδικάτα σαν τον εκπρόσωπο των άμεσων συλλογικών συμφερόντων διαφόρων τμημάτων της εργατικής τάξης και το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα σαν τον εκπρόσωπο του συνόλου της εργατικής τάξης και του τελικού σκοπού της απελευθέρωσής της. Καταλαβαίνει λοιπόν μια σχέση ανάμεσά τους στην οποία τα συνδικάτα αποτελούν μέρος της σοσιαλδημοκρατίας. Όμως παρότι κριτικάρει ένα "κομμάτι" της σοσιαλδημοκρατίας για γραφειοκρατικοποίηση δεν διατυπώνει την ίδια κριτική και για το "σύνολο", δεν αναγνωρίζει (τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό) την ίδια συνθήκη και στο κόμμα. Αντίθετα θεωρεί ότι οι εργάτες μέσα από τον αγώνα τους μετασχηματίζουν τη συνείδηση που τους... προσφέρει το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα από θεωρητική και λανθάνουσα σε πρακτική και ενεργή!

Κλείνοντας τη συλλογιστική της πάνω στη μαζική απεργία η Luxemburg θα τονίσει ακόμη μια φορά το ζήτημα της διαλεκτικής ενότητας πολιτικού και οικονομικού αγώνα, αναλύοντας με περισσότερες λεπτομέρειες τη θέση της. Ο διαχωρισμός του πολιτικού και του οικονομικού αγώνα είναι ένα σύμπτωμα της ειρηνικής περιόδου της αστικής δημοκρατίας και καθίσταται ένας εντελώς τεχνητός διαχωρισμός μέσα στα πλαίσια των μαζικών ταξικών αγώνων:

"Στην πραγματικότητα ο διαχωρισμός του πολιτικού και του οικονομικού αγώνα και η αμοιβαία ανεξαρτησία τους δεν είναι τίποτε άλλο από ένα τεχνητό προϊόν της κοινοβουλευτικής περιόδου...όμως μέσα σε μια επαναστατική μαζική δράση ο πολιτικός και οικονομικός αγώνας γίνονται ένα και το τεχνητό σύνορο ανάμεσα στα συνδικάτα και τη σοσιαλδημοκρατία, σαν δύο ξεχωριστές και ανεξάρτητες μορφές του εργατικού κινήματος, πολύ απλά σβήνει... δεν υπάρχουν δύο διαφορετικοί ταξικοί αγώνες του προλεταριάτου, αλλά μόνο ένας ταξικός αγώνας, που στοχεύει ταυτόχρονα στον περιορισμό της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης εντός της αστικής κοινωνίας και την κατάργηση της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης μαζί με την ίδια την αστική κοινωνία".

Η Luxemburg θα εντοπίσει έπειτα ένα πολύ σημαντικό σημείο: όταν οι εργάτες οργανώνονται στα συνδικάτα αισθάνονται ότι οργανώνονται με "σοσιαλδημοκρατικό τρόπο", δηλαδή ότι με τη συμμετοχή τους στο συνδικάτο προσπαθούν να ικανοποιήσουν εκτός από τα άμεσα οικονομικά συμφέροντά τους και ευρύτερους πολιτικούς στόχους ενάντια στο καπιταλιστικό σύστημα. Με άλλα λόγια, " η πλήρης ενότητα των συνδικάτων και της σοσιαλδημοκρατίας, η αντίληψη ότι εκπροσωπούν διαφορετικές μορφές του σοσιαλδημοκρατικού αγώνα για τη χειραφέτηση του προλεταριάτου, είναι ήδη υπαρκτή" στη συνείδηση και την πρακτική των εργατών. Κατά συνέπεια ο διαχωρισμός του κόμματος απ' το συνδικάτο προέρχεται από τις γραφειοκρατικές ηγεσίες των δύο οργανισμών. Ενώ λοιπόν κάνει όλες αυτές τις επισημάνσεις, ενώ ουσιαστικά αναγνωρίζει ότι υπάρχει μια θεμελιώδης "ασυμφωνία" ανάμεσα στην εργατική τάξη και τις οργανώσεις της, η Luxemburg θα αρνηθεί να πραγματοποιήσει το επόμενο λογικό βήμα, να προτείνει δηλαδή την κατάργηση του διαχωρισμού ανάμεσα στις πολιτικές και τις ταξικές μορφές οργάνωσης και στην πράξη, υιοθετώντας μια αμφιλεγόμενη διατύπωση:

"Το ζήτημα δεν είναι φυσικά να συγχωνεύσουμε τα συνδικάτα με το κόμμα αλλά να αποκαταστήσουμε την ενότητα της σοσιαλδημοκρατίας και των συνδικάτων που ανταποκρίνεται στην πραγματική σχέση ανάμεσα στο εργατικό κίνημα σαν σύνολο και την μερική έκφρασή του".

Ουσιαστικά θα διαπιστώσει το ρήγμα ανάμεσα στην ηγεσία των συνδικάτων, ήθελε να απαλλαγεί απ' την "σοσιαλδημοκρατική πολιτική", και του κόμματος, και θα προσπαθήσει να το γεφυρώσει επικαλούμενη την ενότητα πολιτικού και οικονομικού αγώνα στην προλεταριακή βάση. Η Rosa Luxemburg δεν θα καταφέρει να κατανοήσει που θα μπορούσε να την οδηγήσει η θεμελιώδης σύλληψη αυτής της ενότητας μέσα στη μαζική απεργία...

Για ποιο λόγο εμφανίζονται όμως όλες αυτές οι αντιφάσεις στη σκέψη της; Θα μπορούσαμε να προτείνουμε μια ερμηνεία που να βασίζεται αποκλειστικά στο γενικότερο πρόβλημα που χαρακτήρισε τη Β' Διεθνή: το διαχωρισμό ανάμεσα σε θεωρία και πρακτική. Αυτή η ερμηνεία είναι πράγματι σωστή και στην περίπτωση της Luxemburg: ενώ έδινε τόσο μεγάλη έμφαση στην αυθόρμητη δράση των εργατών, η ίδια θα προσπαθήσει λίγα χρόνια αργότερα, στο βιβλίο της "Η συσσώρευση του κεφαλαίου", να αποδείξει ότι ο καπιταλισμός βαδίζει αναπόφευκτα στην κατάρρευσή του! Όμως για να έχουμε μια πληρέστερη ερμηνεία, που είναι απαραίτητη για να την κατανόηση του οργανωτικού μοντέλου που πρότεινε η Luxemburg, πρέπει να εξετάσουμε και την πολιτική συγκυρία των αρχών του αιώνα. Η Luxemburg καταλάβαινε ότι ήταν προβληματική τόσο η αποκήρυξη της "πολιτικής" και η επιλογή του "ανεξάρτητου και καθαρού συνδικαλισμού" απ' τη μεριά των συνδικαλιστών

ηγετών, όσο και η ρεφορμιστική/κοινοβουλευτική κατεύθυνση που έπαιρνε το SPD και το απομάκρυνε απ' την προλεταριακή του βάση. Για να αντιμετωπιστεί αυτό το διπλό πρόβλημα έβλεπε ότι ήταν απαραίτητο να στραφεί το ενδιαφέρον στο αυθόρμητο στοιχείο μέσα στους εργατικούς αγώνες. Όμως το να μιλάει κανείς, εκείνη την εποχή, για το αυθόρμητο στοιχείο ήταν ισοδύναμο με το να χρησιμοποιεί έναν όρο που αποτελούσε βασικό πολιτικό "όπλο" του αναρχοσυνδικαλισμού! Έτσι η Luxemburg άρχισε να κατανοεί ότι ενώ η κριτική της στο SPD και την ηγεσία των συνδικάτων ήταν απαραίτητη, μπορούσε απ' την άλλη να τροφοδοτήσει την αναρχοσυνδικαλιστική θεωρία που στόχευε στην κατάργηση του πολιτικού κόμματος – κάτι που η ίδια θεωρούσε "πολιτική αυτοκτονία". Αυτού του είδους η προβληματική ήταν που την οδήγησε στη υιοθέτηση "ενδιάμεσων λύσεων" – και αυτό αποτελεί μια συμπληρωματική ερμηνεία των αντιφάσεών της. Εν τέλει, η Luxemburg στόχευε στο να αλλάξει τη σχέση ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό" όχι μέσα από το ξεπέρασμα του κόμματος σαν διαχωρισμένου πολιτικού οργανισμού, αλλά μέσα από την ανατροπή των ρεφορμιστικών ηγεσιών τόσο στο κόμμα όσο και στα συνδικάτα. Πίστευε πως η επικράτηση μιας επαναστατικής πολιτικής γραμμής που θα στόχευε στη διατήρηση μιας στενής σχέσης με το αυθόρμητο στοιχείο ήταν αυτό που θα μπορούσε να κλείσει το χάσμα ανάμεσα στους εργάτες και τα πολιτικά στελέχη της σοσιαλδημοκρατίας. Παρατηρώντας ότι οι εργάτες που άνηκαν στη βάση του SPD έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην ενδυνάμωση του "πολιτικού στοιχείου" μέσα στους διεκδικητικούς εργατικούς αγώνες, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μόνο αυτοί οι πολιτικοποιημένοι εργάτες μπορούσαν να αντιμετωπίσουν το ρεφορμισμό στο πεδίο του κόμματος και του συνδικάτου. Έτσι η "φράξια" που προσπάθησε να δημιουργήσει η Rosa Luxemburg τα χρόνια πριν τον πόλεμο ήταν ένα δίκτυο πολιτικοποιημένων εργατών σε στενή σύνδεση με τους αυθόρμητους αγώνες στο εργοστάσιο. Ένα δίκτυο εργατών που αναγκαστικά διατηρούσε μια αμφιλεγόμενη σχέση με τα συνδικάτα. Η οργανωτική της πρόταση μπορεί πολύ καλά να συνοψιστεί στο σύνθημα: "πρώτα ο εργατικός έλεγχος του κόμματος, και ύστερα η επανάσταση". Τα όρια αυτού του οργανωτικού μοντέλου, όπως και τα προβλήματα που προέκυπταν από τι πολιτικές της αντιφάσεις, θα εκδηλωθούν με πιο σαφή τρόπο κατά την διάρκεια του πολέμου αλλά και στην επαναστατική περίοδο που ακολούθησε τη λήξη του.

Η ΣΤΑΔΙΑΚΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ: ANTON PANEKOEK

Παρ' ότι είναι αλήθεια ότι η πολιτική τάση των "αριστερών ριζοσπαστών", που ξεκίνησε τη δραστηριότητά της στις αρχές του 20ου αιώνα στα βιομηχανικά κέντρα του Αμβούργου και της Βρέμης, πραγματοποίησε μια πολύ σημαντική αλλαγή στο πώς αντιλαμβανόταν την σύνδεση "κοινωνικού" και "πολιτικού" μετά τον πόλεμο, θα δούμε ότι στοιχεία αυτής της αντίληψης είχαν εμφανιστεί πρωτύτερα. Έτσι στα γραπτά του Panekoek πριν τον πόλεμο, ενώ είναι εμφανής η ομοιότητα με τις θέσεις της Luxemburg, ενώ δεν έχει συντελεστεί ακόμη μια πλήρης εγκατάλειψη του "ορθόδοξου" μαρξισμού, θα εμφανιστούν ορισμένες θέσεις που σύντομα θα αποδεικνύονταν εντελώς ασύμβατες με την πολιτική γραμμή του SPD.

Το 1909 ο Panekoek θα γράψει το βιβλίο "Οι διαφορές τακτικής μέσα στο εργατικό κίνημα". Βασικό του μέλημα, όπως και ολόκληρης της αριστερής τάσης του SPD, είναι να αναδείξει τη σημασία των ταξικών αγώνων. Για τον Panekoek, μέσα από τους διεκδικητικούς αγώνες οι εργάτες μαθαίνουν την οργανωμένη συλλογική δράση και αναπτύσσουν την υλική και πνευματική τους δύναμη. Από πού όμως πηγάζει αυτή η δύναμη; Ο Panekoek θα εντοπίσει τέσσερις παράγοντες: η δύναμη του προλεταριάτου πηγάζει από την ενδογενή ανάμιξή του στην παραγωγική διαδικασία, τη συνείδηση των κοινών ταξικών συμφερόντων, την κατανόηση του πως λειτουργεί η κοινωνία, και την συλλογική πειθαρχία του στη δράση.

Κατά την γνώμη του, οι μεταρρυθμίσεις που πετυχαίνουν οι εργάτες δεν έχουν σημασία καθ' εαυτές, παρά μόνο στο βαθμό που βοηθούν στην ενδυνάμωση της ενότητας και της αλληλεγγύης μεταξύ τους. Στη συνέχεια θα στρέψει το ενδιαφέρον του στο ζήτημα των συνδικάτων και του κόμματος. Τα συνδικάτα, παρ' ότι είναι η "φυσική μορφή" οργάνωσης της εργατικής τάξης, δεν μπορούν να αποτελέσουν τον ουσιαστικό αντίπαλο των καπιταλιστών, γιατί δεν αμφισβητούν το γεγονός ότι η εργατική δύναμη γίνεται εμπόρευμα, αλλά μένουν προσκολλημένα στο πώς θα διεκδικήσουν την υψηλότερη τιμή γι' αυτό το εμπόρευμα. Ο Panekoek θα κάνει μάλιστα μια οξυδερκή παρατήρηση για τη ρυθμιστική λειτουργία των συνδικάτων μέσα στον καπιταλισμό:

"*Μόνο τα συνδικάτα είναι ικανά, μέσω του συνεχή αγώνα, να αντισταθμίσουν την τάση της καπιταλιστικής ανάπτυξης να υποβιβάσει την εργατική τάξη στην πλήρη ανέχεια, και άρα να αποτρέψουν με αυτό τον τρόπο την κατάρρευση της παραγωγής*".

Γενικότερα, είναι ο εντοπισμός της ανεπάρκειας του ρόλου των συνδικάτων που θα τον οδηγήσει στην αναγνώριση της αναγκαιότητας ύπαρξης του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος που (υποτίθεται) προσδίδει μια επαναστατική κατεύθυνση στο εργατικό κίνημα. Ο Panekoek εξετάζοντας τους εργατικούς αγώνες εκείνης της περιόδου θα μοιραστεί την θέση που είχε ήδη αναπτύξει η Rosa Luxemburg για τη διαλεκτική ενότητα του οικονομικού και του πολιτικού αγώνα μέσα στη μαζική απεργία, ενώ θα ασκήσει, ως ένα βαθμό, κριτική στη γραφειοκρατικοποίηση των συνδικάτων αλλά και του SPD. Όσον αφορά τις διαφορετικές αντιλήψεις που αναπτύσσονται μέσα στο κόμμα θα ξεκινήσει από την επισήμανση ότι "ο σοσιαλισμός αντιπροσωπεύει μια σύνθεση ανάμεσα στη μεταρρύθμιση και την επανάσταση, στιγμές που αναζητούνται διαχωρισμένες από τον ρεφορμισμό και τον αναρχισμό", και θα τις αποδώσει στην ύπαρξη και άλλων τάξεων εκτός από τους καπιταλιστές και τους εργάτες. Με άλλα λόγια θα ισχυριστεί ότι οι διαφορετικές αντιλήψεις είναι μια αντανάκλαση των διαφορετικών ταξικών συμφερόντων που υπάρχουν μέσα στο κόμμα – αν και αυτός ο ισχυρισμός είχε περισσότερο το χαρακτήρα μιας πολεμικής που κατευθυνόταν ενάντια στη δεξιά πτέρυγα παρά μιας εμπεριστατωμένης ταξικής ανάλυσης της σύνθεσης του κόμματος. Όμως το πιο σημαντικό σημείο βρίσκεται στη σημασία που αποδίδει ο Panekoek στο υποκειμενικό στοιχείο. Θα δηλώσει με έμφαση ότι ενώ ο καπιταλισμός παράγει ο ίδιος τις συνθήκες για το ξεπέρασμά του, μπορεί να ξεπεραστεί μόνο από τη συνειδητή δράση των προλετάριων, μιας και "όλες οι παραγωγικές σχέσεις είναι σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους". Ειπωμένο διαφορετικά:

"*Μόνο όταν διατυπωθούν μαζί οι δύο θέσεις ότι "Η δραστηριότητα των ανθρώπων καθορίζεται από τις υλικές τους σχέσεις" και ότι "Οι άνθρωποι φτιάχνουν οι ίδιοι την ιστορία τους μέσα από την δράση τους" συνιστούν ολοκληρωμένη την μαρξιστική οπτική*".

Η μεγάλη σημασία που θα αποδώσουν οι "αριστεροί ριζοσπάστες" στην ανάγκη το προλεταριάτο να σκέφτεται και να δρα αυτόνομα, δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα του θετικού ρόλου που έβλεπαν να παίζει το αυθόρμητο στοιχείο στους εργατικούς αγώνες, αλλά και της ανακάλυψης των γραπτών του Joseph Dietzgen – ενός γερμανού εργάτη που συμμετείχε στην Α' Διεθνή. Με τα λόγια του ίδιου του Dietzgen:

"*Για έναν εργάτη που αναζητά να λάβει μέρος στην αυτό-χειραφέτηση της τάξης του η βασική αναγκαιότητα είναι να σταματήσει να επιτρέπει σε άλλους να τον διδάσκουν και, αντίθετα, να διδάσκει ο ίδιος τον εαυτό του*".

Όπως είναι εμφανές, αυτή η οπτική προχωρούσε ένα βήμα παραπέρα την αντίληψη της Luxemburg για τη σημασία του αυθόρμητου στοιχείου και ερχόταν σε ριζική αντίθεση με την μηχανιστική αντίληψη που επικρατούσε μέσα στη Β' Διεθνή, όμως οι αριστεροί ριζοσπάστες θα κατανοήσουν την βαρύτητα αυτής της αντίθεσης μόνο μετά την κατάρρευση της Β' Διεθνούς...

Τρία χρόνια αργότερα, και ενώ είχε ξεκινήσει ο δεύτερος κύκλος αγώνων στη Γερμανία και ταυτόχρονα η διαμάχη για την "αυθόρμητη μαζική δράση" είχε επανεμφανιστεί μέσα στο SPD με μεγαλύτερη ένταση, ο Panekoek, μέσα από μια σειρά άρθρων στην πολιτική επιθεώρηση Die Neue Zeit θα επιτεθεί στην ηγεσία του SPD και ιδιαίτερα στην πολιτική γραμμή που υποστήριζε ο Kautsky. Μέσα από αυτή τη διαμάχη του με τον Kautsky θα γίνει φανερό το πώς αντιλαμβάνεται την επανάσταση, την έννοια της ταξικής οργάνωσης και το ρόλο του πολιτικού κόμματος σε σχέση με τους εργατικούς αγώνες. Εξοργισμένος από τις αυθόρμητες απεργίες και απ' τη συμμετοχή ενός μεγάλου αριθμού ανοργάνωτων εργατών σε αυτές, ο Kautsky θα δηλώσει ότι ο απρόβλεπτος χαρακτήρας της "αυθόρμητης μαζικής δράσης" την καθιστά μια ακατάλληλη βάση για την διαμόρφωση της τακτικής της σοσιαλδημοκρατίας. Επιπλέον ότι δεν μπορεί να αναγνωρίσει σε αυτή την δράση έναν "ενοποιημένο ταξικό χαρακτήρα". Το πρώτο μέλημα του Panekoek είναι να αντικρούσει αυτήν την θέση: επισημαίνοντας ότι οι αυθόρμητες απεργίες συνέβαιναν κατά κύριο λόγο στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου και συγκεντρώνεται η εργατική τάξη, θα υποστηρίξει ότι η "αυθόρμητη μαζική δράση" έχει σαφή ταξικό χαρακτήρα. Επίσης εντοπίζοντας ότι πίσω από τους διάφορους αγώνες βρίσκονται κοινά υλικά συμφέροντα θα υποστηρίξει ότι ο απρόβλεπτος χαρακτήρας αυτής της δράσης δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση αρνητικό στοιχείο για την εξέλιξη του εργατικού κινήματος. Στη συνέχεια θα εντοπίσει ότι η στρατηγική διαφωνία του με τον Kautsky αφορά το πώς ο καθένας αντιλαμβάνεται την επανάσταση:

"Είναι ακριβώς πάνω στη φύση της επανάστασης που οι οπτικές μας αποκλίνουν. Όσον αφορά τον Kautsky η επανάσταση είναι ένα συμβάν τοποθετημένο στο μέλλον, μια πολιτική "αποκάλυψη" κατά την διάρκεια της οποίας η δύναμη του εχθρού εξουδετερώνεται μονομιάς, και εν τω μεταξύ το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να προετοιμαστούμε για την τελική στιγμή αναπτύσσοντας την δύναμή μας... Για την δική μας οπτική η επανάσταση είναι μια διαδικασία, τα πρώτα στάδια της οποίας βιώνουμε σήμερα, γιατί μόνο μέσα από τον ίδιο τον ταξικό αγώνα μπορούν οι μάζες να συγκεντρωθούν και να σχηματίσουν έναν οργανισμό ικανό να καταλάβει την εξουσία. Αυτές οι διαφορετικές οπτικές οδηγούν σε εντελώς διαφορετικές αξιολογήσεις των σημερινών προλεταριακών πρακτικών, και είναι επίσης φανερό ότι η απόρριψη κάθε επαναστατικής δράσης από τους ρεφορμιστές και η αναβολή αυτής της δράσης στο αόριστο μέλλον εκ μέρους του Kautsky αναπόφευκτα τους ενώνουν εναντίον μας...".

Ο Panekoek απορρίπτει λοιπόν τη σύλληψη του Kautsky ότι η επανάσταση είναι μια στιγμιαία πράξη ποιοτικά διαφορετική απ' όλη την υπόλοιπη δραστηριότητα του προλεταριάτου και κατά συνέπεια απορρίπτει το διαχωρισμό της επανάστασης απ' τον καθημερινό ταξικό αγώνα. Προσπαθώντας να "αποδείξει" την θέση του θα κάνει έπειτα μια προσπάθεια να εντοπίσει με ποιο τρόπο ορισμένα χαρακτηριστικά της επαναστατικής δράσης εμφανίζονται σε εμβρυακή μορφή στους επιμέρους αγώνες. Κατ' επέκταση ο Panekoek θα επιτεθεί για μια ακόμη φορά στη μηχανιστική αντίληψη της "ορθόδοξης" γραμμής:

"Ο Kautsky συνεχώς στηρίζεται στην υπόθεση ότι όσο ο καπιταλισμός δεν μετασχηματίζεται σε σοσιαλισμό, πρέπει να γίνεται αποδεκτός σαν κάτι το καθορισμένο, μια αμετάβλητη συνθήκη απέναντι στις συνέπειες της οποίας είναι ανώφελο να αγωνιστούμε... αντιμετωπίζει τον καπιταλισμό και τον σοσιαλισμό σαν καθορισμένες, ήδη κατασκευασμένες ολότητες, και αποτυγχάνει να συλλάβει τη μετάβαση απ' το ένα στο άλλο σαν μια διαλεκτική διαδικασία".

Παρουσιάζοντας έπειτα την αντίληψή του για την έννοια της ταξικής οργάνωσης και το ρόλο του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, ο Panekoek θα ξεκινήσει διαπιστώνοντας ότι οι αυθόρμητες απεργίες, στην ρίζα των οποίων βρίσκονται κατά την γνώμη του η

επιδείνωση των συνθηκών ζωής των γερμανών εργατών και ο διαφαινόμενος κίνδυνος του ιμπεριαλιστικού πολέμου, επιβάλλουν την υιοθέτηση μιας νέας πολιτικής στρατηγικής που να βασίζεται στην μαζική δράση. Παρ' ότι ακόμη δεν θα θεωρήσει την κοινοβουλευτική δραστηριότητα του SPD σαν κάτι το ασύμβατο με αυτού του είδους τη δράση, θα εντοπίσει ότι η κοινοβουλευτική δράση δεν μπορεί ουσιαστικά να αντιμετωπίσει τις συνέπειες που φέρνει ο καπιταλισμός στην καθημερινή ζωή των εργατών – μόνο οι ίδιοι οι εργάτες μέσα από τους αγώνες τους μπορούν να κάνουν κάτι τέτοιο. Στη συνέχεια θα αναζητήσει αυτό που αποτελεί την βαθύτερη ουσία των ταξικών οργανώσεων. Σύμφωνα με τον Kautsky αυτή η ουσία βρίσκεται στους θεσμούς που δημιουργεί η οργάνωση και τους καθορισμένους κανόνες που επιβάλλει στα μέλη της. Αν όμως αυτό είναι αλήθεια τότε τίθεται το ερώτημα: "τι διαχωρίζει ένα συνδικάτο από ένα σύλλογο για τη προστασία των ζώων ή ένα σύνδεσμο εργοδοτών;". Για τον Panekoek η βαθύτερη ουσία της οργάνωσης βρίσκεται στο "πνεύμα του να ανήκεις σε μια τάξη", αυτό το "πνεύμα" είναι ο συνδετικός κρίκος των μελών μιας ταξικής οργάνωσης και επιτρέπει στους εργάτες να δρουν συλλογικά ακόμα και όταν δεν έχουν δημιουργήσει μια επίσημη οργάνωση. Με άλλα λόγια:

"... αυτό που ξεχωρίζει τις οργανώσεις των εργατών απ' όλες τις άλλες οργανώσεις είναι η ανάπτυξη της αλληλεγγύης μεταξύ τους σαν η βάση της δύναμής τους, η υποταγή του ατομικού συμφέροντος στη συλλογικότητα, η αίσθηση μιας νέας ανθρωπότητας ακόμη στη διαδικασία της διαμόρφωσής της".

Όμως παρ' ότι ο Panekoek παρουσιάζει μια τόσο θετική σύλληψη για τις ταξικές οργανώσεις, παρ' ότι έχει ήδη διαπιστώσει την ανάγκη για μια νέα στρατηγική που να βασίζεται στη μαζική δράση, θα αποδώσει έναν ασύμβατα σημαντικό ρόλο στο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Η λειτουργία του κόμματος δεν συνίσταται στο να συγκρατεί την ενέργεια των εργατών μέχρι την "μεγάλη στιγμή" της επανάστασης, όπως πίστευε ο Kautsky, αλλά στο να αξιοποιεί με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο την αγωνιστική διάθεση των εργατών, που γεννιέται μέσα από τις αυθόρμητες μορφές δράσης, μέσα από τη δική του δράση. Πιο συγκεκριμένα:

"[Το κόμμα] έχει πειθαρχήσει τις μάζες και τις περιορίζει από το να σπαταλούν την επαναστατική τους ενέργεια αναποτελεσματικά. Όμως αυτή είναι μόνο η "αρνητική" πλευρά της λειτουργίας του κόμματος. Πρέπει ταυτόχρονα το κόμμα να δείξει με θετικούς όρους πως αυτή η ενέργεια μπορεί να δουλέψει με ένα διαφορετικό, εποικοδομητικό, τρόπο, και να οδηγήσει τις μάζες στο να το κάνουν αυτό... Έτσι το κόμμα έχει στην πραγματικότητα καθήκον να υποκινεί την επαναστατική δράση, επειδή είναι ο φορέας ενός σημαντικού μέρους της ικανότητας του προλεταριάτου για δράση, όμως δεν μπορεί να το κάνει αυτό όπως και όποτε θελήσει, επειδή δεν ενσωματώνει την θέληση ολόκληρου του προλεταριάτου...".

Ακόμη και με αυτή τη διατύπωση, που σίγουρα την χωρίζει ήδη μια απόσταση από τις θέσεις του Lenin, γίνεται φανερός ο μερικός εγκλωβισμός του Panekoek στα πλαίσια της παραδοσιακής θεωρίας για το κόμμα. Ενώ αποδίδεται αποφασιστικός ρόλος στο υποκειμενικό στοιχείο, ένα βασικό βήμα για την εκ νέου ανακάλυψη της διαλεκτικής, ενώ γίνεται μια προσπάθεια να κριτικαριστεί η ήδη υπάρχουσα γραφειοκρατική σχέση ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό", η σύλληψη ότι τελικά το κόμμα αξιοποιεί την δραστηριότητα της εργατικής τάξης και είναι αυτό που την οδηγεί στο "δρόμο της επανάστασης" παραμένει ουσιαστικά στη θέση της! Αυτού του είδους οι αδυναμίες θα περιορίσουν, τα χρόνια πριν τον πόλεμο, τους αριστερούς ριζοσπάστες, όπως φυσικά και την "φράξια" της Luxemburg, σε έναν "αντιπολιτευτικό" ρόλο μέσα στα πλαίσια του SPD. Έτσι και η οργανωτική πρόταση των δύο τάσεων της "αριστεράς" θα παραμείνει μια ατελής προσπάθεια μέσα στις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης.

Η ΣΥΓΧΩΝΕΥΣΗ ΤΟΥ "ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ" ΚΑΙ ΤΟΥ "ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ": INDUSTRIAL WORKERS OF THE WORLD

Παρ' ότι οι Βιομηχανικοί Εργάτες Του Κόσμου (IWW) δεν άνηκαν στη Β' Διεθνή, παρ' ότι στα μάτια της πλειονότητας των πολιτικών υποκειμένων που δρούσαν στην Ευρώπη φάνταζαν σαν ένα ιδιόμορφο αναρχοσυνδικάτο, εντελώς ξένο από την πολιτική τους κουλτούρα, αξίζει να κάνουμε μια αναφορά στο πώς δρούσαν και πως αντιλαμβάνονταν την σχέση ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό". Με τους όρους της Β' Διεθνούς οι IWW ήταν ξεκάθαρα μια ταξική μορφή οργάνωσης, όμως αυτό καθόλου δεν τους έστρεψε στον "καθαρό συνδικαλισμό" των αγγλικών trade unions και καθόλου δεν τους απαγόρευσε να έχουν μια πολιτική πρόταση. Εξ' άλλου το γεγονός ότι οι IWW κατάφεραν να οργανώσουν το πολυεθνικό, κινητικό και ανειδίκευτο κομμάτι της εργατικής τάξης στις ΗΠΑ τους καθιστά ένα παράδειγμα το οποίο είναι χρήσιμο να μελετηθεί μέσα στα πλαίσια της συζήτησης για τις μορφές εργατικής οργάνωσης του σήμερα.

Όπως έχουμε αναφέρει, οι γενικές κοινωνικές συνθήκες και η ταξική σύνθεση στις ΗΠΑ των αρχών του αιώνα ήταν πολύ διαφορετικές από αυτές της Δυτικής Ευρώπης ή της Ρωσίας. Το ευρύ μεταναστευτικό ρεύμα δημιούργησε μέσα στην αμερικάνικη αγορά εργασίας ένα απόθεμα ανειδίκευτων και υψηλά κινητικών εργατών, τους οποίους η παραδοσιακή συνδικαλιστική ομοσπονδία των ειδικευμένων (AFL) αρνήθηκε να οργανώσει. Αυτοί ακριβώς οι εργάτες, που συνέθεταν ένα μωσαϊκό διαφορετικών εθνικοτήτων, θα αποτελέσουν τη μαχητική βάση των Wobblies. Η κινητικότητα αυτών των εργατών, τόσο με όρους γεωγραφικούς όσο και με όρους περιοδικής μετάβασης από την εργασία στην ανεργία, μαζί με το γεγονός ότι ήταν ανειδίκευτοι, έκανε αδύνατη την ανάπτυξη δεσμών με ένα συγκεκριμένο εργοστάσιο ή την ταύτισή τους με ένα συγκεκριμένο επάγγελμα: η "εργοστασιακή δύναμη" που ήταν το βασικό όπλο των ευρωπαίων ειδικευμένων εργατών απέναντι στο κεφάλαιο ήταν κάτι το εντελώς άγνωστο γι' αυτό το μαζικό κομμάτι της εργατικής τάξης στις ΗΠΑ. Αυτό σήμαινε πως η παραδοσιακή μορφή του επαγγελματικού συνδικάτου ήταν μια μορφή οργάνωσης παντελώς άχρηστη σ' αυτή την περίπτωση. Πράγματι, οι Wobblies κατάφεραν εξ' αρχής να δημιουργήσουν έναν τύπο μαχητικού "εργάτη-αγκιτάτορα" ο οποίος δεν βασιζόταν στη μακροχρόνια και υπομονετική συνδικαλιστική δουλειά μέσα σε ένα συγκεκριμένο εργοστάσιο, αλλά στην ικανότητά του να ακολουθεί το "κύμα" των ταξικών αγώνων και να κινείται από περιοχή σε περιοχή, από την μια εστία της αναταραχής στην άλλη. Κατά συνέπεια το οργανωτικό μοντέλο που υιοθέτησαν οι Wobblies βασιζόταν στη δημιουργία "βραχύβιων" εργατικών οργανώσεων ανά περιοχή ή ανά εργοστάσιο και όχι ανά επάγγελμα. Όπως το έθεσε ο Big Bill Haywood, ένας από τους γνωστότερους αγκιτάτορες των IWW:

"Η οργάνωση σε εργοστασιακή βάση είναι η ευρύτερη δυνατή ερμηνεία της πολιτικής εξουσίας της εργατικής τάξης, διότι οργανώνοντας τους εργάτες σε εργοστασιακή βάση δίνεις άμεσα στις γυναίκες μέσα στα εργοστάσια δικαίωμα ψήφου στο συνδικάτο, δίνεις άμεσα στους μαύρους, που είναι περιθωριοποιημένοι πολιτικά, φωνή σχετικά με τη λειτουργία των εργοστασίων,... και το ίδιο επεκτείνεται σε κάθε είδος εργάτη."

Η παρουσία ενός κινητικού προλεταριάτου, η απουσία "ενός συνόρου πολιτικών θεσμών ανάμεσα στην εργατική τάξη και το κεφάλαιο" σε μια κοινωνία όπου "όλες οι αστικές ελευθερίες συνοψίζονταν στη μια και μοναδική καπιταλιστική ελευθερία- την ελευθερία να δουλεύεις", και οι αναρχοσυνδικαλιστικές καταβολές ορισμένων εκ των ιδρυτών τους, οδήγησαν τους Wobblies στο να απορρίψουν τη δημιουργία μιας πολιτικής "πρωτοπορίας" ξεχωριστής απ' την εργατική τάξη. Επιπλέον, μέσα στην ιδιαιτερότητα των αμερικάνικων συνθηκών, καταλάβαιναν ότι ακόμη και η δημιουργία μιας συγκεντρωτικής συνδικαλιστικής οργάνωσης, ενός κεντρικού οργάνου αποφάσεων αποτελούμενου από μαχητικούς

συνδικαλιστές, δεν είχε κανένα πρακτικό αποτέλεσμα. Οι IWW ήταν ίσως οι πρώτοι που κατάλαβαν πως το ζητούμενο ήταν ο συλλογικός εργάτης να δράσει αυτόνομα, ήταν ίσως η μοναδική "πολιτική τάση" εκείνης της εποχής που δημιούργησε μια μορφή οργάνωσης όπου το "κοινωνικό" και το "πολιτικό" ήταν πρακτικά αξεχώριστα! Είναι ενδεικτικό αυτής της αντίληψης το γεγονός ότι μια από τις βασικές αρχές τους ήταν ότι "ο αγώνας είναι ο μόνος συλλογικός οργανωτής". Όμως η συγχώνευση του "κοινωνικού" και του "πολιτικού", για την οποία συζητάμε εδώ, δεν εκδηλωνόταν μόνο στην οργανωτική μορφή που υιοθέτησαν οι Wobblies αλλά και στο περιεχόμενο της δράσης τους.

Εάν κανείς μετατοπίσει το ενδιαφέρον του απ' το πολύ υψηλό επίπεδο βίαιης αντιπαράθεσης που υπήρχε στις απεργίες εκείνης της εποχής, το πιο εντυπωσιακό στοιχείο στη δράση των IWW είναι η άρνηση τους να διαπραγματεύονται με τα αφεντικά και η απόρριψη κάθε θεσμοποίησης της ταξικής διαμάχης μέσω της υπογραφής συμβάσεων. Αντί να υποβάλλουν μια λίστα αιτημάτων που θα γίνονταν αντικείμενο διαπραγμάτευσης με τον κάθε εργοστασιάρχη προκειμένου να υπογραφεί μια σύμβαση, καθόριζαν μονομερώς τις απαιτήσεις τους, τις αναρτούσαν στις πύλες του (συνήθως κατειλημμένου) εργοστασίου και δεν σταματούσαν την απεργία μέχρι να τις αποδεχθούν τα αφεντικά! Για τους Wobblies η έννοια της "πολιτικής" ήταν ταυτόσημη με έναν συνεχώς μεταβαλλόμενο συσχετισμό δύναμης με τ' αφεντικά, γι' αυτό και επεδίωκαν την περιοδική επανάληψη των απεργιών, δηλαδή ότι έχει κερδηθεί μέσα από τον αγώνα πρέπει επίσης να προασπιστεί μέσα από τον αγώνα και όχι μέσα από μια "παγωμένη" θεσμική στιγμή του. Πέρα από τον αυτονόητο διεθνισμό τους, μιας και στις τάξεις του οργανώνονταν ένα πολυεθνικό προλεταριάτο, ένα άλλο βασικό στοιχείο της δράσης τους ήταν ο εξισωτισμός: απ' την στιγμή που δεν υπήρχε η ταύτιση με ένα συγκεκριμένο επάγγελμα, και άρα μια εκ των προτέρων αποδοχή της εργασιακής ιεραρχίας, οι απαιτήσεις τους για τους μισθούς και τις ώρες εργασίας ήταν κοινές για όλους τους εργάτες που συμμετείχαν στον αγώνα. Τέλος ήταν φανερή η άρνηση των Wobblies να θεωρήσουν κάθε μεμονωμένη απεργία σαν "υπόθεση του εργοστασίου" και η προσπάθειά τους να διασφαλίζουν κάθε φορά τόσο την κυκλοφορία του αγώνα και σε άλλα εργοστάσια όσο και κυρίως την επικοινωνία του με την τοπική κοινωνία. Είναι στα δύο τελευταία χαρακτηριστικά της δράσης τους που φαίνεται, κατά την γνώμη μας, το ότι η εμπειρία των IWW ήταν κατά κάποιο τρόπο "προφητική": η έννοια του κοινωνικού μισθού και του κοινωνικού εργοστασίου πολύ πριν γίνουν αναπόσπαστα μέρη της αντικειμενικής καπιταλιστικής πραγματικότητας, με την έλευση της μαζικής παραγωγής, ήταν μια υποκειμενική ανταγωνιστική πραγματικότητα γι' αυτούς τους εργάτες!

Θα πρέπει βέβαια κλείνοντας να επισημάνουμε κάτι που ίσως φαίνεται αχνά σε όλα τα παραπάνω. Η διαφορά των Wobblies με όλη την πολιτική σκέψη της Β' Διεθνούς δεν βρίσκεται μόνο στη διαφορετική σχέση ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό" που αυτοί υποστήριξαν, αλλά και στη διαφορετική σύλληψη της ίδιας της έννοιας του "πολιτικού". Έχοντας κατανοήσει το κινητικό προλεταριάτο σαν τον "ιό της κοινωνικής αταξίας", έχοντας συλλάβει την "πολιτική" σαν το συσχετισμό δύναμης με τα αφεντικά, το "πολιτικό σχέδιο" των IWW συμπυκνωνόταν στη συνολική αντιπαράθεση με το κοινωνικό κεφάλαιο χωρίς την ύπαρξη ενός ήδη έτοιμου "σοσιαλιστικού μοντέλου". Ήταν ένα σχέδιο άρνησης της καπιταλιστικής σχέσης στο οποίο απουσίαζε η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας. Ο Sergio Bologna, αρκετά χρόνια αργότερα, θα εντοπίσει αυτή τη θεμελιώδη διαφορά:

"Σε αντίθεση με όλα τα ευρωπαϊκά παραδείγματα η ιστορία των αμερικάνικων ταξικών αγώνων της εποχής είναι ίσως η μόνη στην οποία το εργατικό κίνημα δεν αναζητά ούτε έναν εκσυγχρονισμό των παραγωγικών δομών, ούτε μια οργάνωση των παραγωγικών δυνάμεων πιο οπισθοδρομική από αυτή που πρότεινε το ίδιο το κεφάλαιο... Αυτό που δεν υπήρχε στους IWW ήταν ακριβώς η σύλληψη της επανάστασης σαν μια πράξη διαχείρισης της εξουσίας: η αντικατάσταση μιας κρατικής μηχανής από μια άλλη.

Με άλλα λόγια αυτό που δεν υπήρχε ήταν η δικτατορία του προλεταριάτου και του προλεταριακού κόμματος πάνω στην κοινωνία".

Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ Β΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τον Αύγουστο του 1914, και αφού η ηγεσία των Free Trade Unions θα υπογράψει με τους γερμανούς βιομηχάνους συμφωνία για την αυτόματη ανανέωση των συμβάσεων εργασίας και την απαγόρευση των απεργιών, η πλειοψηφία των βουλευτών του SPD θα ψηφίσει τις "πολεμικές πιστώσεις": ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος θα ξεκινήσει και μαζί του θα καταρρεύσει η Β' Διεθνής. Το σύνθημα "στην στιγμή του κινδύνου δεν θα αφήσουμε τη γη των πατέρων μας απροστάτευτη" θα γίνει το σήμα κατατεθέν των σοσιαλπατριωτών, της δεξιάς τάσης του SPD που μετά την έναρξη του πολέμου θα επικρατήσει πλήρως μέσα στο κόμμα. Οι υπόλοιπες πολιτικές τάσεις της σοσιαλδημοκρατίας θα αναγκαστούν εκ των πραγμάτων να πάρουν θέση. Ο Kautsky, επικεφαλής του σοσιαλδημοκρατικού κέντρου, θα δημιουργήσει την οργάνωση Arbeitsgemeinschaft (Εργατική Ένωση), μια οργάνωση που είχε αντιπολιτευτικό ρόλο μέσα στο SPD αποδεχόταν μόνο την έννοια του πολέμου "εθνικής άμυνας" και ζητούσε τον τερματισμό της πολεμικής σύρραξης από μια ειρηνιστική σκοπιά. Αυτή η εξέλιξη, ενώ βρήκε στην ουσία σύμφωνη τη "φράξια" της Luxemburg, αποτέλεσε την αιτία ώστε ο Lenin να διαχωριστεί απ' τον Kautsky: γρήγορα οι μπολσεβίκοι θα απορρίψουν τον ειρηνισμό και θα υποστηρίξουν ότι ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος μπορεί να μετατραπεί σε ταξικό πόλεμο. Η επιμονή του Lenin να προωθεί μια επαναστατική γραμμή μέσα σε συνθήκες πολέμου θα τον φέρει κοντά με τους γερμανούς αριστερούς ριζοσπάστες. Πράγματι τον επόμενο χρόνο, στο συνέδριο που θα πραγματοποιηθεί για την επανίδρυση της Διεθνούς, οι μπολσεβίκοι και οι αριστεροί ριζοσπάστες θα αποφασίσουν να εκδώσουν από κοινού την πολιτική επιθεώρηση Vorbote. Στις σελίδες του Vorbote θα εμφανιστεί, για πρώτη φορά, από τον Panekoek και τον Gorter, η αναγνώριση της πλήρους χρεοκοπίας του SPD και της παραδοσιακής σοσιαλδημοκρατικής στρατηγικής. Πάντως αυτή η (ευρέως άγνωστη) συνεργασία δεν θα κρατήσει για πολύ: η διαφωνία πάνω στο ζήτημα της εθνικής ανεξαρτησίας ήταν τόσο έντονη ώστε μετά το δεύτερο τεύχος να σταμάτησει η έκδοση της επιθεώρησης.

Μέσα στο 1916, και δεδομένου ότι η πολιτική καταστολή μέσα στο SPD απ' την μεριά των σοσιαλπατριωτών οξυνόταν, οι πολιτικές τάσεις της αριστεράς θα πάρουν μια πιο σαφή οργανωτική μορφή. Οι αριστεροί ριζοσπάστες θα συγκροτήσουν την οργάνωση ISD (Διεθνιστές Σοσιαλιστές της Γερμανίας) ενώ η Rosa Luxemburg μαζί με τον Karl Liebknecht την οργάνωση Spartakus Bund (Ένωση του Σπάρτακου ή πιο απλά Σπάρτακος). Και οι δύο οργανώσεις διατηρούσαν μια πιο "χαλαρή" οργανωτική μορφή, ήταν δηλαδή περισσότερο πολιτικές τάσεις παρά καλά καθορισμένοι κομματικοί μηχανισμοί, και μοιράζονταν την ίδια κοινωνική βάση: κυρίως νέους και ανειδίκευτους εργάτες που είχαν εισαχθεί στην παραγωγή κατά την διάρκεια του πολέμου και ριζοσπατικοποιούνταν μέσα στις άγριες απεργίες. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι στρατευμένοι εργάτες της βάσης των δύο οργανώσεων να επιδεικνύουν μια διαρκή "ενότητα στη δράση". Παρ' όλα αυτά η Luxemburg δεν θα καταφέρει να απεμπλακεί απ' το πλαίσιο του παραδοσιακού τύπου οργάνωσης: το 1917 μαζί με την Arbeitsgemeinschaft του Kautsky θα διοργανώσουν κοινό συνέδριο στο οποίο θα δημιουργήσουν το πρώτο, ξεχωριστό απ' το SPD, κόμμα, το USPD. Αντίθετα οι αριστεροί ριζοσπάστες, βλέποντας μπροστά τους το κύμα των άγριων απεργιών που συνέβησε την ίδια χρονιά στη Γερμανία, θα πραγματοποιήσουν σημαντικά βήματα εξέλιξης των αντιλήψεών τους πάνω στη σχέση της εργατικής τάξης με τις πολιτικές οργανώσεις. Κατ' αρχήν θα απορρίψουν την άποψη που υποστήριζαν

πριν τον πόλεμο ότι "το κόμμα πρέπει να υποκινεί τη μαζική δράση" και θα εντοπίσουν ότι η μαζική δράση όχι μόνο προκύπτει αυθόρμητα, άλλα πολλές φορές και αντίθετα από την θέληση των πολιτικών οργανώσεων που καταλήγουν να "συμπαρασύρονται" απ' αυτήν. Κατά δεύτερον θα εντοπίσουν ότι "οι εργάτες δεν έχουν δύο ψυχές, μια κομματική και μια συνδικαλιστική" και θα καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι η ενότητα πολιτικού και οικονομικού αγώνα δεν πρέπει να παραμείνει απλά μια τάση που εκφράζεται μέσα στους εργατικούς αγώνες, αλλά πρέπει να εκφράζεται και στις μορφές οργάνωσης του προλεταριάτου. Επίσης οι αριστεροί ριζοσπάστες του Αμβούργου θα ασκήσουν κριτική στην επαγγελματική δομή των συνδικάτων και, με αρκετή διορατικότητα, θα υποστηρίξουν ότι οι εργάτες πρέπει να οργανωθούν σε "ενώσεις" ανά εργοστάσιο ώστε να ξεπεραστούν οι επαγγελματικοί διαχωρισμοί. Η επανεμφάνιση των σοβιέτ στη Ρωσία το 1917 θα δώσει μια πολύ ισχυρή ώθηση στις καινούριες αντιλήψεις των αριστερών ριζοσπαστών. Όμως αυτό το γεγονός δεν είχε μόνο θετικές συνέπειες: ήταν τόσο θετική η αποτίμηση των σοβιέτ απ' την μεριά τους, θεωρούσαν τόσο σαφή και αμετάκλητη την υποστήριξη των σοβιέτ από τους μπολσεβίκους και τον ίδιο τον Lenin, ώστε δεν κατάφεραν να ασκήσουν ουσιαστική κριτική (σε αντίθεση με ότι έπραξε η Rosa Luxemburg!) στην οκτωβριανή επανάσταση. Οι γερμανοί αριστεροί ριζοσπάστες θα αργήσουν αρκετά μέχρι να καταλάβουν το ρόλο του κόμματος των μπολσεβίκων...

Η δημιουργία των πρώτων συμβουλίων από εργάτες και στρατιώτες στη Γερμανία το φθινόπωρο του 1918, ταυτόχρονα με τη λήξη του πολέμου, και η έναρξη των ένοπλων συγκρούσεων, καθιστούσε αδύνατη την συνύπαρξη του Σπάρτακου και της Arbeitsgemeinschaft μέσα στα πλαίσια του USPD. Απ' την άλλη διαπιστώνοντας τη συντονισμένη προσπάθεια του SPD για επιστροφή στην καπιταλιστική ομαλότητα, την ηγεμονία του USPD στους εκλεγμένους αντιπροσώπους των συμβουλίων, αλλά και την "ενότητα στη δράση" που επεδείκνυαν οι εργάτης της βάσης τους, οι σπαρτακιστές και οι αριστεροί ριζοσπάστες θα αποφασίσουν να δημιουργήσουν μια κοινή πολιτική οργάνωση. Έτσι στα τέλη του 1918 θα δημιουργηθεί το KPD (Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας). Στο ιδρυτικό συνέδριο του KPD οι διαφωνίες ανάμεσα στους σπαρτακιστές και στους αριστερούς ριζοσπάστες θα επικεντρωθούν ακριβώς επάνω στη σχέση του "κοινωνικού" και του "πολιτικού" και τις οργανωτικές συνέπειες αυτής της σχέσης. Τρία ήταν τα βασικά ζητήματα της διαμάχης: αν το κόμμα πρέπει να βασιστεί σε ένα συγκεντρωτικό μοντέλο ή σε ένα μοντέλο τοπικής/ομοσπονδιακής διασύνδεσης, αν πρέπει να συμμετέχει στο κοινοβούλιο ή όχι, και κατά πόσο οι εργατικοί αγώνες θα πρέπει να διεξάγονται μέσα από τα παραδοσιακά συνδικάτα ή μέσα από νέες μορφές εργατικών οργανώσεων. Η απροθυμία της Luxemburg να ξεπεράσει το παλιό σοσιαλδημοκρατικό πολιτικό πλαίσιο γίνεται παραπάνω από εμφανής στην περιγραφή που δίνει ο David Smart:

"'Έξω από τον άμεσο κύκλο της Luxemburg υπήρχε μικρή αποδοχή στην ιδέα να εγκαταλειφθεί η τοπική αυτονομία που είχε κατακτηθεί στον αγώνα ενάντια στην ταξική συνεργασία του SPD προς όφελος μιας αναξιόπιστης και ιεραρχικής μορφής κόμματος. Η έκκλησή της να χρησιμοποιηθεί ο κοινοβουλευτικός θεσμός μόνο για λόγους προπαγάνδας δεν έτυχε ιδιαίτερης αποδοχής... το συνέδριο ψήφισε τρία προς ένα ενάντια στην ανάληψη κοινοβουλευτικής δραστηριότητας. Η Luxemburg θα καταφέρει μονάχα να αποφύγει άλλη μια ήττα στο ζήτημα των συνδικάτων, με την δημιουργία μιας επιτροπής που θα εξέταζε αν η λειτουργία των συνδικάτων θα ασκούταν από τα συμβούλια των εργατών και των στρατιωτών ή από "ενώσεις" που θα ενσωματώνουν ταυτόχρονα τον πολιτικό και τον οικονομικό αγώνα, όπως υποστήριζαν οι αριστεροί ριζοσπάστες... έτσι το κομμουνιστικό κίνημα στη Γερμανία θα παραμείνει χωρίς μια σαφή γραμμή σχετικά με την δράση στα εργοστάσια σχεδόν σε ολόκληρο το 1919".

Μέχρι το δεύτερο συνέδριο του KPD θα μεσολαβήσουν δύο κομβικά γεγονότα: απ'

τη μια η ένοπλη εξέγερση στο Βερολίνο το Γενάρη του 1919, η "έφοδος στον ουρανό" των γερμανών προλετάριων, η αιματηρή ήττα της οποίας θα σφραγιστεί με την δολοφονία της Luxemburg και του Liebknecht. Απ' την άλλη το μεγάλο απεργιακό κύμα στην κοιλάδα του Ρούρ και στην περιοχή του Αμβούργου την άνοιξη του 1919, μέσα στο οποίο οι "εργατικές ενώσεις" θα ξεπηδήσουν σαν τα μανιτάρια σε διάστημα μερικών εβδομάδων. Το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς οι σπαρτακιστές και οι αριστεροί ριζοσπάστες (που έχουν αποκτήσει πλέον το προσωνύμιο "αριστεροί κομμουνιστές") θα διαφωνήσουν πάνω στα ίδια θεμελιώδη ζητήματα για δεύτερη φορά. Στο δεύτερο συνέδριο του KPD οι "απόγονοι" της Luxemburg θα αρνηθούν το γεγονός ότι χρειάζονται νέες μορφές οργάνωσης για την ανάπτυξη του επαναστατικού αγώνα και θα προτείνουν κοινή δράση μέσα στο κοινοβούλιο και τα παραδοσιακά συνδικάτα υπό την καθοδήγηση ενός συγκεντρωτικού κόμματος. Τελικά θα καταφέρουν να διαγράψουν τους αριστερούς κομμουνιστές απ' το KPD με την κατηγορία του αναρχοσυνδικαλισμού, μια πράξη που ισοδυναμούσε με τη διαγραφή σχεδόν του 80% των μελών της βάσης! Λίγους μήνες αργότερα, με πρωτοβουλία των ομάδων του Αμβούργου και της Βρέμης, οι αριστεροί κομμουνιστές θα κάνουν πράξη τη διακυρηγμένη ενότητα του πολιτικού και του οικονομικού αγώνα και στις οργανωτικές μορφές, δημιουργώντας την Γενική Ένωση Εργατών Γερμανίας (AAUD). Η AAUD ήταν μια μορφή προλεταριακής οργάνωσης που στηριζόταν στις "εργατικές ενώσεις" που είχαν δημιουργηθεί ανά εργοστάσιο απ' τους ίδιους τους εργάτες. Στην ουσία επρόκειτο για μια ομοσπονδιακή δικτύωση των "εργατικών ενώσεων" ανά περιοχή μέσω της δημιουργίας τοπικών επιτροπών από ανακλητούς αντιπροσώπους. Μέσα στο 1920 θα συμμετάσχουν στους κόλπους της πάνω από 100000 εργάτες - ο Panekoek, ο Gorter, και οι υπόλοιποι αριστεροί κομμουνιστές θα θεωρήσουν αυτή την οργάνωση σαν την "εμβρυακή μορφή" των επαναστατικών εργατικών συμβουλίων. Παρ' όλα αυτά, η πολιτική συγχώνευση όσων είχαν απομείνει στο KPD με το παλιό "σοσιαλδημοκρατικό κέντρο", στο VKPD, και η ανοιχτή συνεργασία του SPD με τις παραστρατιωτικές ομάδες των Freikorps, θα ωθήσουν τους αριστερούς κομμουνιστές στη δημιουργία και ενός πολιτικού κόμματος, του KAPD (Εργατικό Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας), λίγους μήνες μετά. Η στροφή των αριστερών κομμουνιστών στη στήριξη και δημιουργία αυτόνομων μορφών οργάνωσης θα προκαλέσει γρήγορα και την αντίδραση του Lenin. Τόσο ο Panekoek όσο και ο Gorter υπολόγιζαν μέχρι τότε ότι αυτός που το 1917 είχε απερίφραστα δηλώσει "όλη η εξουσία στα σοβιέτ", θα τους υποστήριζε στην πολιτική τους διαμάχη με το VKPD, αλλά μάταια... Η δημοσίευση του "Αριστερισμός, η παιδική αρρώστια του κομμουνισμού" απ' τον Lenin θα σημάνει την περιθωριοποίηση των αριστερών κομμουνιστών μέσα στη Γ' Διεθνή, που είχε εν τω μεταξύ δημιουργηθεί, μέχρι την τελική διαγραφή τους στις αρχές του 1921. Μόνο μετά την πολεμική του Lenin η γερμανική υπεραριστερά θα αρχίσει να καταλαβαίνει τι πραγματικά είχε συμβεί στη Ρωσία, θα αρχίσει να καταλαβαίνει πως αντί της "δικτατορίας του προλεταριάτου" αυτό που είχε δημιουργηθεί ήταν η δικτατορία του κομμουνιστικού κόμματος πάνω στο προλεταριάτο!

Το φθινόπωρο του 1920 ο Panekoek θα προσπαθήσει να συνοψίσει την πολιτική αντίληψη και την οργανωτική πρόταση των αριστερών κομμουνιστών στο κείμενο "Παγκόσμια επανάσταση και κομμουνιστική τακτική": ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται πλέον τη σχέση "κοινωνικού" και "πολιτικού" σε σύγκριση με τα γραπτά του πριν τον πόλεμο είναι παραπάνω από εμφανής. Ο Panekoek θα ξεκινήσει τη συλλογιστική του θέτοντας το ερώτημα: γιατί το κίνημα των εργατικών συμβουλίων δεν κατάφερε να διαλύσει την εξουσία της αστικής τάξης την περίοδο απ' τον Νοέμβρη του 1918 μέχρι τον Γενάρη του 1919; Αναζητώντας τις αιτίες της ήττας θα εντοπίσει σαν κυρίαρχο παράγοντα την ηγεμονία της αστικής ιδεολογίας μέσα στο προλεταριάτο – μια ηγεμονία που εξαιτίας της διαφορετικής ιστορικής πορείας, των διαφορετικών κοινωνικών διεργασιών που έλαβαν

χώρα το 18ο και 19ο αιώνα, είναι πολύ ισχυρότερη στις χώρες τις Δυτικής Ευρώπης απ' ότι στις ανατολικές χώρες. Θα προσπαθήσει μάλιστα να περιγράψει αυτή την ιδεολογία που μπήκε εμπόδιο στην προλεταριακή επανάσταση:

"Το συνολικό περιεχόμενο αυτής της νοοτροπίας είναι τόσο πολύπλευρο και πολύπλοκο στην αντίθεσή του με την προλεταριακή, κομμουνιστική, οπτική του κόσμου που δύσκολα μπορεί να συνοψιστεί σε μερικές προτάσεις. Το βασικό χαρακτηριστικό της είναι ο ατομικισμός, που έχει τις ρίζες του σε προηγούμενες μικροαστικές και αγροτικές μορφές εργασίας και μόνο σταδιακά δίνει τη θέση του σε μια νέα προλεταριακή αίσθηση της κοινότητας... Η προοπτική του μεμονωμένου ατόμου που περιορίζεται στο χώρο εργασίας του, αντί να αγκαλιάζει ολόκληρη την κοινωνία. Η αρχή του καταμερισμού της εργασίας φαίνεται τόσο απόλυτη, που η ίδια η έννοια της πολιτικής, δηλαδή η ρύθμιση ολόκληρης της κοινωνικής ζωής, δεν αντιμετωπίζεται σαν μια υπόθεση του καθενός αλλά σαν το μονοπώλιο ενός εξουσιαστικού στρώματος, σαν το εξειδικευμένο προνόμιο συγκεκριμένων ειδικών, των πολιτικών".

Ο Panekoek δεν θα μείνει μόνο σε αυτή τη διαπίστωση της απόσπασης του "πολιτικού" απ' το "κοινωνικό", που βασίζεται στην επικράτηση του "ατομικού πνεύματος" μέσα στην ίδια την εργατική τάξη, αλλά θα προχωρήσει αναγνωρίζοντας την επίδραση του "αστικού παρελθόντος" πάνω στις οργανώσεις του προλεταριάτου όπως και τον ρόλο του διαχωρισμένου "πολιτικού":

"... όμως η αστική ιδεολογία και παράδοση δεν είναι ακόμα ολοκληρωμένες, η πνευματική αντανάκλαση που έχει απομείνει από τους αμέτρητους ταξικούς αγώνες των προηγούμενων αιώνων επιβιώνει σαν τα διάφορα πολιτικά και θρησκευτικά συστήματα σκέψης που διαχωρίζουν τον παλιό αστικό κόσμο, και άρα τους προλετάριους που έχουν γεννηθεί απ' αυτόν, σε εκκλησίες, σέκτες και κόμματα, σύμφωνα με την κάθε ιδεολογική προοπτική. Έτσι το παρελθόν της αστικής τάξης επιβιώνει επίσης στο προλεταριάτο και σαν μια οργανωτική παράδοση που κλείνει τον δρόμο στην ταξική ενότητα που είναι απαραίτητη για την δημιουργία μιας καινούριας κοινωνίας. Σ' αυτές τις αρχαϊκές μορφές οργάνωσης οι εργάτες γίνονται οι ακολουθητές και οι οπαδοί μιας αστικής πρωτοπορίας. Είναι από τους διανοούμενους που προέρχονται οι ηγέτες αυτών των οργανώσεων. Οι διανοούμενοι – παπάδες, καθηγητές, λογοτέχνες, δημοσιογράφοι, πολιτικοί – σχηματίζουν μια τάξη, η λειτουργία της όποιας είναι να αναπτύσσει την αστική κουλτούρα και να την προπαγανδίζει στους εργάτες, να δρα σαν ένας διαμεσολαβητής ανάμεσα στην ηγεμονία του κεφαλαίου και τα συμφέροντα των μαζών".

Είναι λοιπόν αυτή η αναγνώριση της ιεραρχικής και εργαλειακής σχέσης ανάμεσα στο κόμμα και την τάξη, είναι αυτή η αναγνώριση των πολιτικών ηγετών σαν μια θεμελιώδη διαμεσολάβηση μέσα στον καπιταλιστικό κόσμο, που θα επιτρέψουν στον Panekoek να διατυπώσει μια συνολική κριτική τόσο στην οργανωτική μορφή όσο και στην πολιτική γραμμή του SPD πριν τον πόλεμο και να απορρίψει, με αυτοκριτική διάθεση, την "αντιπολιτευτική" πολιτική πρακτική της αριστερής τάσης του κόμματος και τις απελπισμένες προσπάθειες αναβίωσης της μετά τον πόλεμο. Αυτή η συνολική κριτική θα οδηγήσει στην αναγνώριση της ανάγκης να δημιουργηθούν νέες μορφές οργάνωσης και να υιοθετηθούν νέες μέθοδοι αγώνα – μορφές οργάνωσης και μέθοδοι αγώνα που ήδη εμφανίζονται στη δραστηριότητα της εργατικής τάξης. Διατυπώνοντας αυτή την ανάγκη ο Panekoek , κατά κάποιο τρόπο, θα επισημάνει αυτό που θα θεωρητικοποιηθεί ξεκάθαρα από τους ιταλούς εργατιστές μερικές δεκαετίες αργότερα, δηλαδή την σύνδεση ανάμεσα στη ταξική σύνθεση και τις μορφές των εργατικών οργανώσεων:

"Η επαναστατική διαδικασία συνίσταται στην απελευθέρωση του προλεταριάτου από αυτή την εξάρτηση, από τις παραδόσεις του παρελθόντος, και αυτό είναι δυνατό μονάχα μέσα από την δική του εμπειρία αγώνα. Εκεί όπου ο καπιταλισμός είναι ένας θεσμός με

μακρά ιστορία και οι εργάτες έχουν ήδη αγωνιστεί εναντίον του για αρκετές γενιές... το προλεταριάτο, σε κάθε περίοδο, έπρεπε να δημιουργήσει μεθόδους και μορφές αγώνα που να ανταποκρίνονται στο εκάστοτε στάδιο της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Αυτές οι μέθοδοι και οι μορφές σύντομα έπαυαν να γίνονται αντιληπτές σαν τα προσωρινά μέσα που είναι στην πραγματικότητα, και αντίθετα φετιχοποιήθηκαν σαν διαρκείς, απόλυτες και τέλειες οργανωτικές μορφές, κατά συνέπεια μετατράπηκαν σε δεσμά της επαναστατικής εξέλιξης τα οποία έπρεπε να σπάσουν... οι μορφές δράσης γίνονται δόγματα και οι οργανώσεις ανάγονται στο επίπεδο του αυτοσκοπού, κάνοντας όλο και πιο δύσκολη την αναπροσαρμογή στις αλλαγμένες συνθήκες του αγώνα... κάθε στάδιο ανάπτυξης του ταξικού αγώνα πρέπει να ξεπερνάει τις παραδόσεις των προηγούμενων σταδίων...".

Η αναγκαιότητα νέων μορφών οργάνωσης συνδέεται όμως απαραίτητα με την αυτονομία και την αυτενέργεια των προλετάριων, ο καθοριστικός ρόλος της οποίας είχε εντοπιστεί απ' τους αριστερούς ριζοσπάστες πριν από τον πόλεμο. Μόνο που η έμφαση που δίνεται πλέον σε αυτό το σημείο είναι πολύ μεγαλύτερη:

"*... κάθε μορφή οργάνωσης που δεν επιτρέπει τον έλεγχο και την διεύθυνση από τις ίδιες τις μάζες είναι βλαβερή και αντεπαναστατική. Κατά συνέπεια θα πρέπει να αντικατασταθεί από μια άλλη μορφή οργάνωσης που είναι επαναστατική με την έννοια ότι καθιστά ικανούς τους εργάτες να καθορίζουν οι ίδιοι το καθετί ενεργά. Αυτή η νέα μορφή δεν μπορεί να δημιουργηθεί εντός ενός παθητικού εργατικού δυναμικού.. μπορεί να δημιουργηθεί μόνο πάνω στη διαδικασία της επανάστασης, από την επαναστατική παρέμβαση των ίδιων των εργατών".*

Στη συνέχεια ο Panekoek θα αναλύσει τις άμεσες συνέπειες όλων των παραπάνω σχετικά με την κοινοβουλευτική και τη συνδικαλιστική δράση. Απ' τη μια θα θεωρήσει ότι η συμμετοχή στο κοινοβούλιο είναι πλέον ασυμβίβαστη με τη μαζική δράση, αφού η κοινοβουλευτική δράση είναι η κατεξοχήν δραστηριότητα στην οποία μόνο οι "εξειδικευμένοι" πολιτικοί λαμβάνουν μέρος ενώ οι εργάτες απλά παρακολουθούν έχοντας αναθέσει τις υποθέσεις τους σε άλλους: "Ο κοινοβουλευτισμός αναπόφευκτα εμποδίζει την αυτόνομη δραστηριότητα των εργατών που είναι απαραίτητη για την επανάσταση". Η απόρριψη της κλασσικής θέσης της αριστερής τάσης του SPD ότι το κοινοβούλιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για προπαγανδιστικούς λόγους γίνεται εδώ ξεκάθαρη. Απ' την άλλη η διστακτική κριτική στην γραφειοκρατικοποίηση των συνδικάτων θα μετατραπεί σε πολεμική. Ο Panekoek θα επαναλάβει την άποψη του για τον ρυθμιστικό ρόλο των συνδικάτων στον καπιταλισμό, θα αναγνωρίσει στους συνδικαλιστές leaders την ίδια διαμεσολαβητική λειτουργία που αναγνώρισε και στους διανοούμενους δηλώνοντας ότι " οι συνδικαλιστές από υπηρέτες της συλλογικότητας έχουν καταλήξει να είναι οι εξουσιαστές της", και θα εντοπίσει το θετικό ρόλο που έπαιξε η εργατική ανταρσία ενάντια στα συνδικάτα απ' το 1917 και έπειτα. Ταυτόχρονα θα αναγνωρίσει ότι οι αδυναμίες αυτής της ανταρσίας είναι η ρωγμή που επιτρέπει στα συνδικάτα να επιβιώνουν ακόμη. Θα καταλήξει έτσι στο συμπέρασμα ότι για να ξεπεραστεί η συνδικαλιστική διαμεσολάβηση αυτό που απαιτείται δεν είναι η αλλαγή ηγεσίας αλλά η ολοκληρωτική μεταβολή της οργανωτικής τους δομής, η δημιουργία συμβουλιακών μορφών οργάνωσης – θα αναγνωρίσει μάλιστα αυτές τις μορφές οργάνωσης στις εργατικές συλλογικότητες των Wobblies στις ΗΠΑ, στο κίνημα των Shop Stewards (επικεφαλείς συνεργείου) στην Αγγλία και στις "εργατικές ενώσεις" στη Γερμανία. Όμως αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία από την κριτική στο κοινοβουλευτισμό και την συνδικαλιστική γραφειοκρατία είναι η στροφή που κάνει ο Panekoek πάνω στο ζήτημα του ρόλου του κόμματος. Έχοντας πλέον κατανοήσει το πόσο προβληματική ήταν η σχέση ανάμεσα στο "πολιτικό" και το "κοινωνικό" μέσα στη Β' Διεθνή, θα προτείνει ένα νέο ρόλο για τα πολιτικά υποκείμενα:

"*... εδώ οι εργάτες καταφέρνουν να οπλιστούν και λίγο έως πολύ να καταλύσουν*

την πολιτική εξουσία, πιο πέρα παραλύουν την εξουσία της αστικής τάξης με απεργιακά κινήματα, σε ένα τρίτο μέρος περιχαρακώνουν τους εαυτούς τους στα πλαίσια μιας "αγροτικής δημοκρατίας", και κάπου αλλού μπορεί και να υποστηρίζουν τις λευκές φρουρές... Ο ρόλος του κομμουνιστικού κόμματος δεν είναι να συμπεριφέρεται σαν τον λυκειάρχη μπροστά σε αυτή την αναταραχή και να κάνει μάταιες προσπάθειες να τη στριμώξει σε παραδοσιακές μορφές οργάνωσης. Αντίθετα ο ρόλος του είναι να υποστηρίξει τις δυνάμεις του προλεταριακού κινήματος παντού, να συνδέσει μεταξύ τους τις επιμέρους αυθόρμητες δράσεις, να τους δώσει μια ευρεία ιδέα του τρόπου με τον οποίο σχετίζονται η μια με την άλλη και άρα να προετοιμάσει την ενοποίησή τους...".

Σ' αυτό το σημείο φαίνεται πιο καθαρά, κατά την γνώμη μας, η προσπάθεια των αριστερών κομμουνιστών να ξεπεράσουν την καθιερωμένη σχέση ανάμεσα στα πολιτικά και τα ταξικά υποκείμενα, να μετατρέψουν το κόμμα από μια γραφειοκρατική οργάνωση που "καθοδηγεί" τον ταξικό ανταγωνισμό και του προσδίδει από-τα-έξω την "επαναστατική συνείδηση" σε μια αυτό-οργανωμένη δύναμη που αναδεικνύει, διασυνδέει και ενοποιεί "αυτό που ήδη υπάρχει" μέσα στην ανταγωνιστική δραστηριότητα των προλετάριων. Είναι λοιπόν προφανές γιατί η μετωπική σύγκρουση με τους λενινιστές ήταν αναπόφευκτη, όσο και αναγκαία! Κλείνοντας την προβληματική του ο Panekoek θα προσπαθήσει να κάνει πιο σαφές το πώς αντιλαμβάνεται την ίδια την έννοια της επανάστασης. Δεν είναι μόνο η αντίληψη της επανάστασης σαν διαδικασίας και όχι σαν στιγμής που επανεμφανίζεται επίμονα, είναι και ένα νέο περιεχόμενο που κάνει δειλά την εμφάνισή του. Παρ' ότι χρησιμοποιεί το παραδοσιακό λενινιστικό λεξιλόγιο περί "δικτατορίας του προλεταριάτου", ο Panekoek μέσα από την κριτική του στην αναρχοσυνδικαλιστική αντίληψη, που οραματιζόταν τη διαχείριση της κοινωνίας απ' τα συνδικάτα, θα αναγνωρίσει ότι ο καπιταλισμός δεν περιορίζεται στην άμεση παραγωγική διαδικασία, και άρα το ξεπέρασμα του δεν μπορεί να συνοψίζεται στο ξεπέρασμα των καπιταλιστικών σχέσεων μόνο στην παραγωγή:

"... η αντίληψη αυτή [των ριζοσπαστών συνδικαλιστών] αναγνωρίζει σωστά ότι η εργασία συνιστά τη βάση του κόσμου και θέλει η ζωντανή εργασία να κυβερνά τον κόσμο, ξεχνάει όμως ότι όλες οι αφηρημένες σφαίρες της πολιτικής και διανοητικής ζωής καθορίζονται απ' τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, κατά συνέπεια είναι αναγκασμένη να τις εγκαταλείψει στα χέρια της αστικής διανόησης...".

Μια τέτοια διατύπωση δεν αποτελεί μονάχα μια σημαντική αναθεώρηση της γενικότερης άποψης της Β' Διεθνούς για το τι μπορεί να σημαίνει η "σοσιαλιστική κοινωνία", συνιστά ακόμη, και αυτό έχει μεγαλύτερη αξία, και τα σπέρματα μιας ολόκληρης αντίληψης για το ξεπέρασμα του συνόλου των κοινωνικών σχέσεων στον καπιταλισμό, που θα κάνει την εμφάνισή της στα κοινωνικά κινήματα των δεκαετιών του '60 και του '70...

Το 1922 το KAPD θα διασπαστεί σε δύο τάσεις. Η τάση γύρω απ' τον Gorter και τον Panekoek θα υποστηρίξει την αναγκαιότητα ύπαρξης μιας πολιτικής οργάνωσης στοιχειωδώς ξεχωριστής απ' τις ταξικές οργανώσεις, τονίζοντας ότι, σύμφωνα με την οπτική τους, αυτή η οργάνωση δεν επιδιώκει "να καταλάβει την εξουσία για λογαριασμό του προλεταριάτου". Αντίθετα η τάση γύρω απ' τον Otto Ruhle θα υποστηρίξει ότι η ύπαρξη ξεχωριστής πολιτικής οργάνωσης αναπόφευκτα θα οδηγήσει τα πολιτικά υποκείμενα στην προσπάθεια να καθοδηγήσουν και να εξουσιάσουν την εργατική τάξη. Από αυτή τη θέση, και από τη συνεχώς αυξανόμενη αναγκαιότητα αντιπαράθεσης με τον λενινισμό και αργότερα με τον σταλινισμό, θα προκύψει και η αντίληψη των περισσότερων συμβουλιακών ομάδων μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ICO) ότι μόνο οι ταξικές μορφές οργανώσης είναι αναγκαίες και ότι ο ρόλος των πολιτικών υποκειμένων περιορίζεται αυστηρά στη συζήτηση πάνω στους εργατικούς αγώνες και στη διάδοση πληροφοριών σε σχέση με αυτούς – αυτό που εύγλωττα κάποιοι γερμανοί σύντροφοι αποκάλεσαν πρόσφατα

“το project του ταχυδρόμου”. Έτσι πολλοί από τους αριστερούς κομμουνιστές από ένα χρονικό σημείο και έπειτα, έχοντας χάσει σε πολλές περιπτώσεις και την δυνατότητα πρακτικής παρέμβασης μέσα στους εργατικούς αγώνες, θα υιοθετήσουν δογματικά μια αντιδιαμετρική θέση από αυτή του κλασσικού λενινιστικού κόμματος. Έτσι θα καταλήξουν να αρνηθούν τον ίδιο τους τον εαυτό σαν πολιτικά υποκείμενα αντί να αναζητήσουν την εκ νέου ανακάλυψη μιας διαλεκτικής σχέσης με τα ταξικά υποκείμενα. Όπως και να έχει στα τέλη του 1922 τόσο το KAPD όσο και η AAUD άρχισαν να εμφανίζουν σημάδια αποσύνθεσης. Τα σημάδια της ήττας θα εμφανιστούν ξεκάθαρα και στην πολιτική δραστηριότητα των αριστερών κομμουνιστών: κάπου εκεί θα ξεκινήσει η προσπάθεια πολλών θεωρητικών του KAPD να διατυπώσουν μια θεωρία για την παρακμή του καπιταλισμού, βασισμένη στη θεωρία που είχε διατυπώσει η Luxemburg για την καπιταλιστική συσσώρευση. Ο ίδιος oPanekoek θα προσπαθήσει να κρατήσει μια σχετική απόσταση απ’ την θέση ότι ο καπιταλισμός δεν μπορεί να επιλύσει τις αντικειμενικές αντιφάσεις του και βαδίζει αναπόφευκτα προς την κατάρρευση. Το 1923, λίγο μετά από την απαγόρευση της δραστηριότητας όλων των αριστερών οργανώσεων στη Γερμανία, θα γράψει: “Η παλιά επανάσταση τελείωσε, είναι στο χέρι μας να προετοιμάσουμε τη νέα”. Όπως δυστυχώς αποδείχτηκε, τίποτε άλλο δεν ήταν πιο μακριά απ’ την πραγματικότητα στα χρόνια που ακολούθησαν...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Karl Marx, Θέσεις για τον Φώϋερμπαχ (εκδόσεις Gutenberg, 1997)

Vladimir Ilich Lenin, Τι να κάνουμε; (εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2002)

Vladimir Ilich Lenin, Ένα βήμα μπροστά, δύο βήματα πίσω (εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2002)

Rosa Luxemburg, Μεταρρύθμιση ή επανάσταση; (εκδόσεις Κορόντζη, 1984)

Rosa Luxemburg, Σοσιαλισμός Ή Δημοκρατία (εκδόσεις Κορόντζη, 1983)

Rosa Luxemburg, Η μαζική απεργία, το πολιτικό κόμμα και τα συνδικάτα (εκδόσεις Εργατική Δημοκρατία, 1997)

Edward Bernstein, Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας (εκδόσεις Παπαζήση, 1996)

Anton Panekoek, Marxist theory and revolutionary tactics (εκδόσεις Pluto Press, 1978 – περιλαμβάνεται στο βιβλίο Panekoek's And Gorter's Marxism)

Anton Panekoek, World revolution and communist tactics (εκδόσεις Pluto Press, 1978– περιλαμβάνεται στο βιβλίο Panekoek's And Gorter's Marxism)

Sergio Bologna, Class composition and the theory of the party at the origins of the worker's council movement (περιοδικό Telos, 1972)

Guy Debord, Το προλεταριάτο σαν υποκείμενο και σαν αναπαράσταση (εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, 1986)

Diethard Behrens, Perspectives on left politics (εκδόσεις Ashgate Publishing, 2002)

Simon Clarke, Was Lenin a Marxist? The populist roots of Marxism-Leninism (εκδόσεις Ashgate Publishing, 2002 – περιλαμβάνεται στο βιβλίο What Is To Be Done? Leninism, Anti-Leninist Marxism And The Question Of Revolution Today)

Mike Rooke, The dialectic of labour and human emancipation (εκδόσεις Ashgate Publishing, 2002– περιλαμβάνεται στο βιβλίο What Is To Be Done? Leninism, Anti-Leninist Marxism And The Question Of Revolution Today)

George Caffentzis, Lenin on the production of revolution (εκδόσεις Ashgate Publishing, 2002– περιλαμβάνεται στο βιβλίο What Is To Be Done? Leninism, Anti-Leninist Marxism And The Question Of Revolution Today)

David Smart, Panekoek's and Gorter's Marxism (εκδόσεις Pluto Press, 1978)

Steve Right, The historiography of the mass worker (εκδόσεις Pluto Press, 2002)